LES RÉSERVES NATURELLES ET ORNITHOLOGIQUES DE BELGIQUE

DE BELGISCHE NATUUR- EN VOGELRESERVATEN

Jeune héron cendré — *(Ardea cinerea)* — Jonge blauwe reiger

(Copyright P. DIDIER)

BULLETIN 1962

De Belgische Natuur- en Vogelreservaten
Réserves Naturelles et Ornithologiques de Belgique

V.Z.W.D. Onder de hoge bescherming van H.M. Koningin Elisabeth.
A.S.B.L. Sous le haut patronage de S.M. la Reine Elisabeth.

Publication
bénéficiant d'une subvention du Ministère de l'Education Nationale et de la Culture.
Uitgegeven met de steun van het Ministerie van Nationale Opvoeding en Kultuur.

SOMMAIRE - INHOUD

Harold DE SMET DE NAEYER - Harold HERBERIGS
Jaarverslag over de werkzaamheden van de Vereniging . . . 4
Rapport sur l'activité de l'Association 10
Henri WILLE
De Nestkastjes-aktie in onze vrije Vogelreservaten - Uitslagen 1962 14
Opération nichoirs dans les Réserves libres - Résultats 1962 . 22
Georges TENDRON
Les Hydrocarbures et la pollution des mers 29
De Zeebezoedeling door stookolie 37
Jos OVERLAET
Natuurbescherming in Limburg 39
Protection-de la nature dans le Limbourg 48
Comte - Graaf LIPPENS
Le Zwin et Meetkerke - Het Zwin en Meetkerke 56-61
Jos CUYPERS
„Snepkensvijver" 1962 64-71
Willy SUETENS
Hofstade 1962 73-74
Henri WILLE
Assenede 1962 77-83
Jean-Claude RUWET
Genk 1962 84-89
Paul HOUWEN
Blankaart 1962 94-97

Paul HOUWEN
Nieuwpoort 1962 98-100
Harold HERBERIGS
L'Action des Réserves naturelles et ornithologiques dans le Hainaut 103
De Aktie van de Natuur- en Vogelreservaten in de provincie Henegouwen 106
L'Avenir de la Réserve d'Harchies 111
De Toekomst van het Reservaat van Harchies 112
Gaston CLAESSEN (†) — Hubert LEHAEN
Neerpelt 1962 114-116
Jos HENDERICKX
Klein Verkallen — Maat 1962 119-120
Henri WILLE
De Valorisatie van onze vrije Vogelreservaten 121
La Valorisation de nos Réserves libres 125
Edgard KESTELOOT
Le Conseil de l'Europe et la Conservation de la Nature . . . 130
De Raad van Europa en de Natuurbescherming 131

Siège: 1, rue Defacqz, Bruxelles
Secrétariat:
Institut Royal des Sciences naturelles de Belgique,
31, rue Vautier, Bruxelles
Tél. Bruxelles (02) 48.37.46
C.C.P. 834.31

Zetel: Defacqzstraat 1, Brussel
Secretariaat:
Koninklijk Belgisch Instituut voor Natuurwetenschappen,
Vautierstraat 31, Brussel
Tel. Brussel (02) 48.37.46
P.C.R. 834.31

De steenuil — (*Athene Noctua*) — Chouette chevêche

Rapace nocturne légalement protégé, pourtant toujours pourchassé !
Wettelijk beschermde nachtroofvogel, wordt echter steeds vervolgd !

(Copyright M. Verbruggen)

Le Faucon crécerelle — (*Falco tinnunculus*) — Torenvalk

Ainsi que le balbusard notre seul rapace diurne protégé... en théorie hélas !
Samen met de visarend onze enige beschermde dagprooivogel... in theorie !

(Copyright M. Verbruggen)

L'association a pour objet de sauvegarder les milieux naturels en Belgique, dont la conservation s'impose pour les sciences naturelles en général et l'ornithologie en particulier.

L'association s'efforce d'atteindre son but par les voies suivantes: obtenir en propriété, en location ou sous toute autre forme appropriée les dits terrains.

* * *

De vereniging stelt zich tot doel het vrijwaren van de natuurgebieden in België waarvan het behoud verzekerd dient te worden in het belang van de natuurwetenschappen in het algemeen en van de ornithologie in het bijzonder.

De middelen hiertoe zijn: het verwerven in eigendom, het pachten, of het beheren van deze gebieden.

CONSEIL D'ADMINISTRATION - RAAD VAN BEHEER

MM.

Harold DE SMET DE NAEYER	Président - Voorzitter
Edgard KESTELOOT	Adm.-Secrétaire - Beheerder-Secretaris
Aimé ROWIES	Adm.-Trésorier - Beheerder-Schatbewaarder

Administrateurs - Beheerders

Madame Y.M. ROBERT

MM.

Jos CUYPERS
Pierre DIDIER
André FLAUSCH
Jan JACOBS
Comte LIPPENS
Jos OVERLAET
André RAPPE
Thierry ROBYNS DE SCHNEIDAUER
Paul SIMON
Willy SUETENS
Ch. A. ULLENS DE SCHOOTEN
Alfred VAN BENEDEN
Walter VANDEN BERGH

DIRECTION ET CADRES - BESTUUR EN STAF

MM.

Harold HERBERIGS	Directeur - Bestuurder
Henri WILLE	Directeur-Adjoint; Adjunkt-Bestuurder
Mlle, Mej. R. SNIEDERS	Secrétaire-Adjointe; Adjunkt-Sekretaresse

Agents assermentés - Beëedigde medewerkers

MM.

Paul HOUWEN, De Blankaart, Woumen - Tél. (051) 54.262
Paul TORDOIR, 164, rue des Cayats, Marcinelle - Tél. (07)36.73.50
Harry WIJNANTS Platte Weierstraat 10, Genk.

COMITE DE REDACTION - REDACTIERAAD

MM.

Jos CUYPERS
André FLAUSCH
Harold HERBERIGS
Edgard KESTELOOT
Paul SIMON
Willy SUETENS

Jaarverslag
over de Aktiviteit van de Vereniging in 1962

door H. de SMET de NAEYER
Voorzitter
en H. HERBERIGS
Bestuurder

1) Onze Algemene Vergadering had plaats op 27 juni 1962 in onze Maatschappelijke Zetel, Defacqzstraat 1, te Brussel.

Ons Bilan en de Rekening van Winsten en Verliezen werden er goedgekeurd.

Na de stemming over onze Begroting werd ontlasting verleend aan onze Beheerders.

Tijdens deze Vergadering werden de mandaten van Mevrouw Y.M. Robert en de Heren A. Flausch, Graaf Lippens, A. Rappe, Th. Robyns de Schneidauer en P. Simon vernieuwd voor een nieuwe periode van 3 jaar.

Als plaatsvervanger van onze betreurde Beheerder, wijlen Professor Verheyen, werd de Heer Ingenieur Overlaet, Bestuurder van de Landbouwkundige Diensten van de Provincie Limburg, verkozen. Deze grote verdediger van de natuur in de Kempen wijdt zich sinds vele jaren reeds aan deze belangrijke kwestie.

2) Wij laten hier twee grafieken volgen die het aantal leden en onze financiële middelen samenvatten sedert de stichting van onze Vereniging tot op heden. Vestigen wij de aandacht erop dat de giften hierin niet opgenomen zijn.

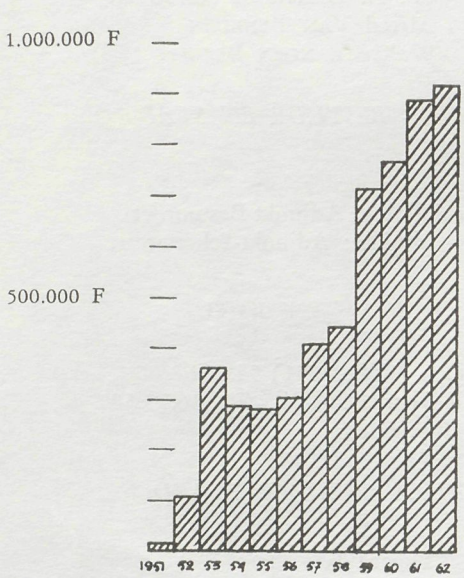

Lidgelden

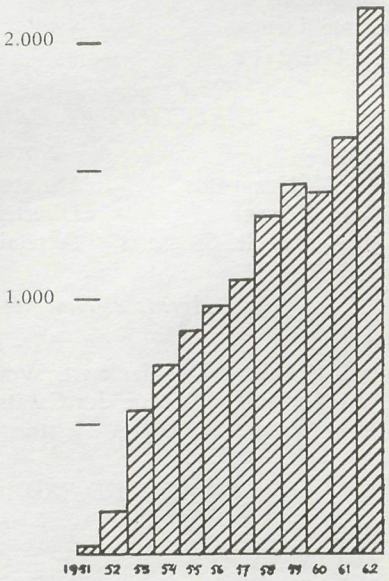

Leden

(Copyright E. Kesteloot)

Réserve Nieuport — Reservaat Nieuwpoort
„Schorren"

Legsel van de dwergstern te Nieuwpoort — Ponte de la Sterne naine à Nieuport
(Copyright P. Didier)

Onze leden zullen aanstonds bemerken dat onze vooruitgang zich duidelijk aftekent, zowel wat betreft het ledenaantal als de geldmiddelen waarover onze Vereniging beschikt.

Tijdens het dienstjaar 1962 mochten wij werkelijk minieme verliezen en daartegenover een ruime aanwinst boeken van niet minder dan 513 nieuwe leden, hetgeen ons totaal ledenaantal op 31 december op 2123 heeft gebracht.

Het is buitengewoon aanmoedigend te kunnen vaststellen dat meer dan 180 gewone leden volkomen spontaan hun bijdrage van 100 op 250 frank gebracht hebben om aldus de lijst van onze steunende leden te vergroten. Wij durven hopen dat nog vele andere aangeslotenen spontaan hetzelfde gebaar zullen stellen.

3) Het jaar 1962 heeft ons toegelaten een reeks belangrijke onderhandelingen aan te knopen; enkele hiervan leidden reeds tot opvallende resultaten; andere moeten normaal binnen korte tijd sukses kennen. Vermelden wij nu reeds:

— De redding „in extremis" van de prachtige „Ronde Put" te Postel. Dit landschap van 50 ha, dat ontegensprekelijk het meest indrukwekkend Kempisch ven omvat, dreigde het lot te ondergaan dat het ganse Kempisch Domein is tebeurt gevallen (drooglegging van het Hoogmoer, ontginning van de heidevlakten) niettegenstaande een tussenkomst van de Kommissie van Landschappen en Monumenten.

Dank zij het begrip dat door de Heer Antoine Coppens van Turnhout werd betoond en niettegenstaande de financiële opofferingen die hieruit voortvloeien, is onze Vereniging sinds januari 1963 huurster geworden van het gebied van de „Ronde Put" en van een beschermende zone er omheen. Bovendien werden honderden hektaren aanpalende bossen opgericht tot vrij reservaat en zullen dus ook hier de zeldzame soorten beschermd worden.

De Heer Cuypers, onze Conservator van de Snepkensvijver, heeft de zware taak van Conservator op zich genomen. Al onze leden zullen zich verheugen om deze benoeming die hen, in navolging van de bezoeken aan de Snepkensvijver, ook hier onvergetelijke wandeltochten verzekert.

— De heerlijke heide van Zonhoven-Houthalen (200 ha) en de 21 vijvers en moerassen die zich hier bevinden, zullen binnenkort eveneens een integraal Reservaat worden.

Wij betuigen nu reeds onze dank aan het Gemeentebestuur van Zonhoven dat, ondanks grote moeilijkheden in het begin, zich geen enkele opoffering heeft gespaard om ons te helpen bij deze belangrijke reddingsoperatie. (Zie de bijdrage van de Heer Overlaet, blz. 39, en illustraties op blz. 41-42 en 49.)

— De streek Opgrimbie-Rekem en Mechelen-aan-de-Maas houdt gans onze aandacht gaande. Onze leden hebben reeds vorig jaar vernomen dat wij 300 ha jachtterrein te Heywick in huur hebben genomen. Alles laat veronderstellen dat er tastbare resultaten zullen geboekt worden.

Comportement typique du chevreuil: le brocart donne brutalement le signe de la fuite — (*Capreolus capreolus*) — Reeën

— Er wordt aktief onderhandeld in de Provincie Luik om, in associatie of in samenwerking met reeds bestaande groeperingen, hier twee natuurreservaten op te richten. Iets dergelijks gebeurt ook in de Provincie Luxemburg, waar onze inspanningen erop gericht zijn de moerassige gebieden van de streek van Virton-Aarlen te redden.

— Het is echter in de Provincie Henegouwen dat de meest bemoedigende resultaten werden bereikt. De streek van Charleroi wordt verrijkt met een indrukwekkende reeks vrije reservaten en toevluchtsplaatsen, die op doelmatige wijze onder toezicht gehouden worden. (Zie bijdrage blz. 106.) Aldus komt het *nationaal* karakter van onze aktie alle dagen beter tot uiting.

4) Naast de onderhandelingen en de bekomen resultaten die wij hierboven hebben vermeld en die de omvang van onze aktiviteiten aantonen, hebben wij in 1962 ook middel gevonden om vele onzer reservaten in te richten of werken van aanleg aan te vatten.

— Het Reservaat van Nieuwpoort werd aldus volledig omheind; wij konden hier een gebouw in huur nemen waar wij een klein veldlaboratorium zullen inrichten.

— Graaf Lippens somt op blz. 61 de jongste aanlegwerken op, alsook de daaruit voortvloeiende resultaten, die in het Zwin-Reservaat werden uitgevoerd.

— Het Reservaat van Neerpelt ten slotte werd eveneens ingericht en de afgesloten overeenkomsten werden op 1 januari 1963 van kracht. Helaas ontviel ons hier onze toegewijde Conservator, de Heer Gaston Claessen, die steeds de bezieler was van dit Reservaat. Onze leden herinneren zich stellig nog het verslag van Mr. Claessen vorig jaar nog in ons Bulletin gepubliceerd, en waarin hij ons zijn grote verwachtingen liet aanvoelen. Helaas, de troost de inhuldiging van zijn Reservaat te mogen bijwonen, hetgeen de bekroning van zoveel inspanningen zou geweest zijn, werd hem niet verleend. De Heer Hubert Lehaen, zijn naaste medewerker, volgt hem op.

— De werken van aanleg in het Reservaat van Genk gaan verder. Het aanbrengen van natuurpaden stoot hier op talrijke moeilijkheden, vermits de aard van het terrein zich slecht leent voor de aanleg van wegels die op grillige wijze door dit wilde landschap kronkelen.

— De Blankaart maakt ook het voorwerp uit van nieuwe aanlegplannen; onder meer zal de eendenkooi tijdens de zomer 1963 volledig hersteld worden voor wetenschappelijke doeleinden.

5) De valorisatie van onze Vrije Reservaten houdt alle aandacht gaande van de Heer Wille. Zo werden er reeds vele duizenden kunstmatige nestgelegenheden aangebracht en de bekomen resultaten zijn bijzonder hoopgevend. (Zie blz. 14 en blz. 121.)

6) De geleide bezoeken worden steeds meer en meer bijgewoond. Ze stellen de natuurvrienden in de gelegenheid in intiem kontakt te komen met de weelde en pracht van onze natuurlandschappen. Wij hopen dan ook dat onze aangeslotenen in groot aantal zullen deelnemen aan de wandeltochten die wij voor het seizoen 1963 hebben ontworpen, en dat zij ook hun vrienden zullen uitnodigen om hiervan te genieten.

7) Enkele onzer Beheerders wisten zich te onderscheiden op gebied van internationale besprekingen. (Zie een verslag over deze kontakten in ons eerste Koerier-nummer 1963.) Wij vestigen de aandacht op het belang en de omvang van onze aktie in de schoot van de Raad van Europa te Straatsburg. (Zie blz. 131).

8) Wij publiceren op blz. 112 een bijdrage die gewijd is aan het Reservaat van Harchies en zijn toekomst. Mogelijks zullen wij binnenkort verplicht zijn een uitgebreide aktie op touw te zetten om de fondsen te verzamelen voor de aankoop van de moerassen en aldus het verlies van een onvervangbaar gebied te verhinderen. Wij hopen steeds dat een andere oplossing zal gevonden worden. In het tegenovergestelde geval hebben wij een zware strijd in het vooruitzicht !

9) Twee nieuwe publikaties verschenen zopas van de pers. Ze zijn geroepen een belangrijke rol te spelen inzake onderwijs en informatie.

Meer dan ooit worden wij met een gewichtige taak geconfronteerd. Onze financie-middelen verhoogden op aanzienlijke wijze. Het aantal onzer medewerkers eveneens. Doch onze verantwoordelijkheden vermeerderen, want wij worden verzocht op verschillende gebieden tussen te komen en wij dienen daarbij het hoofd te bieden aan talloze verplichtingen die onze uitgaven verhogen en ons een versneld werkritme opleggen.

Wij dienen onze zending zonder aarzelen voort te zetten. Meer dan ooit rekenen wij op de steun van onze aangeslotenen en milde schenkers. Wij verzoeken hen met aandrang voor ons ideaal alle personen te winnen die belang stellen in de ongerepte natuur. Wij rekenen erop in de loop van 1963 ons 3.000e lid te mogen inschrijven.

Zulks is wel een hoge verwachting, doch het is onbetwistbaar dat wij uitstekende gezanten bezitten voor de zaak van de natuurbescherming. De veldslag is ingezet. Aan ons de bressen verder uit te diepen die wij reeds wisten te slaan in de vestingen van onwetendheid en onverschilligheid bij het grote publiek.

Rapport sur l'Activité de l'Association - 1962

par H. DE SMET DE NAEYER
Président
et H. HERBERIGS
Directeur

1) Notre Assemblée Générale eut lieu le 27 juin 1962 au Siège Social, 1, rue Defacqz, Bruxelles.

Le Bilan et le Compte de Profits et Pertes furent approuvés.

Après le vote du Budget, décharge fut donnée à nos Administrateurs.

Lors de cette Assemblée, les mandats d'Administrateur de Madame Y.M. Robert, MM. A. Flausch, Comte Lippens, A. Rappe, Th. Robyns de Schneidauer et P. Simon furent renouvelés pour un terme de 3 ans.

En remplacement de notre regretté Administrateur, le Professeur Verheyen, fut élu Mr. Overlaet, Ingénieur, Directeur des Services Agricoles du Limbourg. Monsieur Overlaet, grand défenseur de la nature en Campine, se consacre depuis plusieurs années à cette importante question.

2) Nous publions ici deux graphiques récapitulatifs du nombre de nos affiliés et de nos moyens financiers, enregistrés depuis la fondation de notre Association à ce jour. Signalons que les dons ne sont pas repris ici.

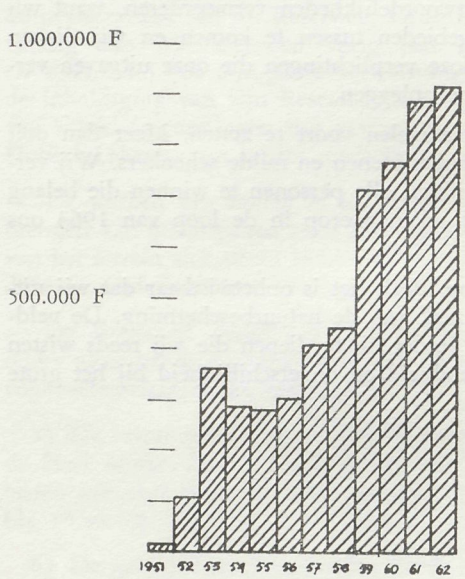

Cotisations

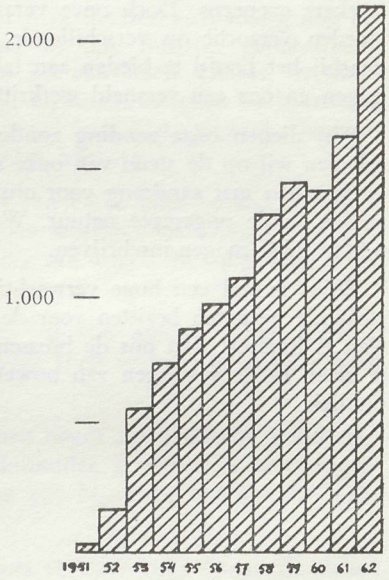

Membres

Nos membres constateront immédiatement que notre avance se précise aussi bien en membres nouveaux qu'en moyens financiers.

Au cours de l'exercice 1962 nous avons enregistré des pertes minimes et nous progressons de 513 membres, soit au total 2.123 membres à la date du 31 décembre.

Il est extrêmement encourageant de constater que près de 200 membres effectifs ont spontanément porté leur cotisation de 100 à 250 francs pour rejoindre la liste des membres sympathisants.Nous espérons que de nombreux affiliés accompliront spontanément le même geste.

3) L'année 1962 nous a permis de mener une série d'importantes négociations. Certaines sont spectaculaires; d'autres doivent normalement aboutir à bref délai. Citons:

— Le repêchage in extremis de l'admirable « Ronde Put » à Postel. Ce site de 50 ha, incontestablement le plus impressionnant « ven » campinois, échappe ainsi au sort qui fut réservé à l'ensemble du domaine de Campine (assèchement du Hoogmoer, défrichement de bruyère) malgré une intervention de la Commission Royale des Monuments et des Sites.

Grâce à la compréhension de Monsieur Antoine Coppens de Turnhout, et malgré les sacrifices financiers qui en découlent, notre Association est depuis janvier 1963 locataire de l'ensemble du « Ronde Put », ainsi que d'une zone de protection tout autour. De plus des centaines d'hectares de bois limitrophes sont déclarés réserve libre et des espèces rares y seront protégées.

Monsieur Cuypers, le conservateur du Snepkensvijver, a accepté la lourde tâche de conservateur. Tous nos membres se réjouiront de cette nomination qui leur garantit, à l'égal des visites du Snepkensvijver, des promenades inoubliables.

— L'admirable bruyère de Zonhoven-Houthalen (200 ha) et les 21 étangs et marais qu'elle renferme, sera, elle aussi, à bref délai une réserve intégrale. Remercions l'Administration Communale de Zonhoven qui, malgré de grandes difficultés au départ, ne s'épargne aucun sacrifice pour nous aider dans cette importante action de sauvegarde (voyez article de Mr. Overlaet page 48 et photos, page 41, 42 et 49).

— La région d'Opgrimbie-Rekem, Mechelen-aan-de-Maas, retient toute notre attention. Nos membres ont appris déjà l'an dernier que nous sommes locataires des 300 ha de la chasse d'Heywick. Tout laisse supposer que des résultats tangibles seront enregistrés.

— Des négociations sont activement menées dans la Province de Liège pour réaliser, en association ou en collaboration avec des groupements existants, deux réserves naturelles. Il en est de même dans la Province du Luxembourg, où nos efforts visent à sauver des zones marécageuses dans la région de Virton-Arlon.

— Cependant c'est dans la Province du Hainaut que les résultats les plus encourageants ont été atteints. La région de Charleroi se voit doter d'une série impressionnante de nouvelles réserves libres et de refuges dûment contrôlés et aménagés (voyez article page 103).

Ainsi le caractère *national* de notre action se précise tous les jours davantage.

4) Indépendamment des négociations et des résultats que nous venons de mentionner et qui révèlent l'ampleur de notre action, l'année 1962 nous a permis d'aménager ou d'entamer des travaux d'aménagement de plusieurs de nos réserves.

— La Réserve de Nieuport est totalement clôturée et nous sommes locataires d'un immeuble où sera installé un petit laboratoire de campagne.

— Le Comte Lippens relate à la page 56, les nouveaux aménagements et les résultats qui en découlent, exécutés à la Réserve du Zwin.

— La Réserve de Neerpelt est enfin aménagée et les conventions sont entrées en vigueur le 1 janvier 1963.

Hélas notre dévoué conservateur, Monsieur Gaston Claessen, qui a été l'animateur de cette Réserve, n'est plus. Nos membres se souviendront, certes, du rapport que Mr. Claessen a publié dans notre Bulletin de l'an dernier et dans lequel il nous faisait part de ses grands espoirs. La consolation d'assister à l'inauguration de cette Réserve, aboutissement de tant de labeur, ne lui a pas été accordée.

Monsieur Hubert Lehaen, son plus proche collaborateur, lui succède.

— Les travaux d'aménagement de la Réserve de Genk se poursuivent. L'aménagement des pistes-nature se heurte à de nombreuses difficultés, la nature des lieux se prêtant fort mal à l'aménagement de sentiers qui serpentent capricieusement dans ce milieu sauvage.

— Le Blankaart fait l'objet d'aménagements nouveaux; entr'autres la Canardière qui sera, d'ici l'été 1963, totalement réaménagée à des fins scientifiques.

5) La révalorisation de nos réserves libres retient toute l'attention de Monsieur Wille. Plusieurs milliers de nichoirs y sont déjà fixés et les résultats enregistrés sont particulièrement encourageants (voyez page 22 et page 125).

6) Les visites guidées sont de plus en plus suivies. Elles permettent aux amis de la nature d'être en contact intime avec les richesses et les beautés de nos sites naturels. Nous espérons que nos affiliés assisteront nombreux aux promenades projetées pour la saison 1963 et qu'ils inviteront leurs amis à y participer.

7) Certains de nos Administrateurs se sont distingués dans le domaine des négociations internationales (voyez un compte rendu de ces contacts dans le premier « Courrier » 1963). Nous mettons l'accent sur l'importance et l'ampleur de l'action accomplie au sein du Conseil de l'Europe à Strasbourg (voyez page 130).

8) Nous publions page 111, un article consacré à la Réserve d'Harchies et à son avenir. Peut-être serons-nous, à bref délai, mis dans l'obligation d'entamer une vaste campagne en vue de recruter des fonds pour acquérir les marais et prévenir ainsi la perte d'un milieu irremplaçable. Nous espérons toujours qu'une autre solution sera trouvée. Dans la négative, une dure bataille se prépare !

9) Deux nouvelles publications viennent de sortir de presse. Elles sont appelées à jouer un rôle important dans le domaine de l'enseignement et de l'information.

* * *

Nous nous trouvons, plus que jamais, en face d'une tâche importante. Nos moyens financiers se sont considérablement accrus. Le nombre de nos collaborateurs également. Cependant, nos responsabilités s'accroissent et nous sommes sollicités pour intervenir dans différents domaines et nous devons faire face à des obligations multiples qui accroissent nos dépenses et nous imposent un rythme de travail accéléré.

Nous devons poursuivre sans hésitation notre mission. Plus que jamais nous comptons sur l'aide de nos affiliés et du mécénat. Nous leur demandons avec insistance de rallier à notre cause toutes les personnes qui s'intéressent aux beautés de la nature. Nous comptons enregistrer au cours de l'exercice 1963 notre 3.000e membre.

C'est ambitieux, certes, mais il est incontestable que nous comptons d'excellents ambassadeurs de la cause de la protection de la nature. A nous d'utiliser à fond la brèche que nous avons pratiquée dans les remparts de l'ignorance et de l'indifférence.

(*Parus palustris*)

Blz. - p. 15 — De glanskopmees komt haar jongen voedsel brengen in één onzer selektieve nestkastjes, bij Marche (Luxemburg). Deze soort verschilt van de matkopmees (*Parus montanus*) vooral door de slankere lichaamsvorm, vleugels die niet ver over de staart reiken, minder witte en niet zo ver reikende wangen, forsiger snavel en minder ver over de rug lopende zwarte kop.

— La mésange nonnette apporte la becquée à ses jeunes, qu'héberge un de nos nichoirs sélectifs (région de Marche-en-Famenne). Cette espèce se distingue de la mésange des saules (*Parus montanus*) par une forme générale plus élancée, l'extrémité des ailes qui n'empiète que faiblement sur la queue, des joues moins blanches, un bec plutôt fort et enfin le bonnet noir moins étendu.

Blz. - p. 16 — Zo voedert de glanskopmees haar jongen: duizenden insekten per dag, die vooral in het loofhout opgezocht worden.

— Une mésange nonnette photographiée à l'intérieur d'un nichoir au moment où elle nourrit ses jeunes. Des milliers d'insectes recherchés de préférence dans les feuillus, sont amenés ainsi tous les jours.

De Nestkastjes-aktie in onze vrije Vogelreservaten Uitslagen van het Broedseizoen 1962

door Henri WILLE
Adjunkt-direkteur

Zoals aangekondigd in ons Bulletin van 1961 werden er in gans het land ongeverfde nestkastjes van kleine afmetingen (16 cm × 9 × 9 cm, vliegat 3 cm diameter) aangebracht, met als voornaamste doel de minder gewone soorten, dus de meest bedreigde onder de holtebewonende insekteneters, een kans te geven om met goed gevolg hun broedsel op te brengen.

Om onze gegevens zo overzichtelijk mogelijk te maken, werd er naar gestreefd in elke provincie ongeveer een zelfde aantal nestkastjes te plaatsen, en overal de kontroles volgens een zelfde, vooraf opgemaakt schema, te laten plaats vinden.

In totaal werden aldus niet minder dan 56 Vrije Vogelreservaten op zeer doelmatige wijze gevaloriseerd, want vanzelfsprekend hebben onze 33 bereidwillige en offervaardige medewerkers eveneens alle nodige aandacht besteed aan alle aspekten van de natuurbescherming waarmee ze tijdens hun veelvuldige bezoeken gekonfronteerd werden.

Ziehier, per provincie, het aantal gekontroleerde nestkasten, waarvan ons broedresultaten bekend zijn:

Provincie	West-Vlaanderen	124 (vrije vogelreservaten: 5)
Provincie	Oost-Vlaanderen	136 (vrije vogelreservaten: 7)
Provincie	Antwerpen	94 (vrije vogelreservaten: 7)
Provincie	Limburg	116 (vrije vogelreservaten: 6)
Provincie	Henegouwen	117 (vrije vogelreservaten: 6)
Provincie	Brabant	166 (vrije vogelreservaten: 6)
Provincie	Luik	139 (vrije vogelreservaten: 5)
Provincie	Namen	137 (vrije vogelreservaten: 9)
Provincie	Luxemburg	104 (vrije vogelreservaten: 5)

Dat geeft voor België in totaal 1.133 gekontroleerde nestkastjes.

Wat nu de bekomen resultaten betreft, dienen wij rekening te houden met volgende punten:

1. Slechts weinige medewerkers konden 100 % volledige gegevens bekomen, vermits ze meestal niet over voldoende tijd beschikten. Aldus ontbreken vrij-

Legende - Légende blz. - p. 13. (Copyright P. van Groenendael)

wel alle gegevens over eventuele tweede broedsels, want slechts een viertal medewerkers hebben hun kontroles voortgezet in juni-juli.

2. Om te trachten voornoemd kwalitatief doel zoveel mogelijk te bereiken werden de meeste nestkasten opgehangen in biotopen waar de zeldzamere mezensoorten (matkop en glanskop, zwarte mees en kuifmees) het best te vinden waren (naaldhout voor de 1ste, 3de en 4de soort), doch waar echter de andere gewone soorten (kool- en pimpelmees) veel zeldzamer voorkomen.

3. Andere medewerkers plaatsten de nestkasten in middens waar, wegens de soortenkonkurrentie, bijna geen mezen meer voorkwamen of er groot gevaar liepen hun broedsel te zien mislukken in dergelijke door de mens gekultiveerde biotopen; deze handelwijze vond meestal haar motivering in het verhoogde gemak van kontroleren (de nestkasten bevonden zich aldus op korte afstand van de medewerker).

In de hiernavolgende lijst worden alle broedgevallen vermeld (gelukte zowel als mislukte) waarvan de vogelsoort als dusdanig kon worden bepaald met nagenoeg 100 % zekerheid. Nesten zonder eieren, of eieren die afgelegd werden zonder nestbouw en zonder verdere bebroeding, worden nooit als broedgevallen beschouwd. Nalegsels of tweede broedsels zijn echter wel opgenomen, omdat het soms uiterst moeilijk is te weten, of bedoelde broedgevallen wel degelijk tot voornoemde kategorieën behoren.

AANTAL BROEDGEVALLEN IN ONGEVERFDE NESTKASTJES

IN BELGIE IN 1962

A) *Meesachtigen*

Provincie	Koolmees	Pimpelmees	Matkopmees	Glanskop	Zwarte Mees	Kuifmees
1) West-Vl.	26 (19)	28 (23)	11 (5)	—	—	—
2) Oost-Vl.	16 (11)	22 (18)	27 (20)	2 (2)	—	—
3) Antwerpen	16 (12)	24 (18)	9 (6)	—	4 (3)	2 (2)
4) Limburg	6 (2)	21 (14)	7 (2)	—	5 (3)	1 (—)
5) Henegouwen	16 (11)	11 (7)	2 (2)	6 (4)	—	—
6) Brabant	22 (19)	22 (19)	4 (4)	9 (9)	3 (2)	2 (2)
7) Luik	2 (1)	11 (8)	3 (2)	4 (4)	1 (—)	—
8) Namen	10 (7)	17 (17)	4 (4)	8 (7)	2 (2)	2 (2)
9) Luxemburg	10 (7)	9 (6)	11 (3)	4 (2)	—	2 (—)
BELGIE	124 (89)	165 (130)	78 (48)	33 (28)	15 (10)	9 (6)

(tussen haakjes : de geslaagde broedsels waarvan de jongen uitvlogen)

Legende - Légende blz. - p. 13. (Copyright M. Thonnon)

B) *Andere holtebroedende soorten :*

Provincie	Winter-koning	Gekr. Roodst.	Ringmus	Huismus	Totaal	% bezet	
1) West-Vl.	9 (7)	1	5 (5)	—	80 (59)	65 %	(48 %)
2) Oost-Vl.	3 (3)	—	8 (7)	—	78 (61)	57 %	(32 %)
3) Antwerpen	—	1 (1)	1 (1)	—	57 (43)	61 %	(46 %)
4) Limburg	—	1 (1)	1 (1)	—	42 (23)	36 %	(20 %)
5) Henegouwen	1	3 (2)	—	—	39 (26)	33 %	(22 %)
6) Brabant	11 (5)	—	9 (5)	2 (2)	84 (67)	51 %	(40 %)
7) Luik	2 (2)	—	2 (2)	—	25 (19)	18 %	(14 %)
8) Namen	—	—	1	—	44 (39)	32 %	(28 %)
9) Luxemburg	—	—	—	—	36 (18)	35 %	(17 %)
BELGIE	26 (17)	6 (4)	27(21)	2 (2)	485 (355)	43 %	(31 %)

(Tussen haakjes: de geslaagde broedsels waarvan de jongen uitvlogen.)

Het is wel opvallend dat de resultaten heel wat beter uitvielen voor de provincies Oost- en West-Vlaanderen, Antwerpen en Brabant. Wat in het bijzonder de Ardennen betreft hebben wij dit jaar moeten ervaren dat de uitgestrekte epicea-aanplantingen uiterst vogelarm zijn, ook aan naaldhoutminnende soorten als kuifmees en zwarte mees. Aldus leverde een proef met 40 nestkasten in de epiceas van het Hertogenwald slechts 1 enkel broedgeval op (van een zwarte mees).

Toch betekent een hoog bezettingspercentage lang niet altijd dat er een harmonieus gevormde insekteneters-bevolking bestaat in het onderzocht gebied. Dit zal zelfs veelal een aanwijzing zijn van het tegenovergestelde, namelijk dat ten gevolge van een overbevolking de meer gespecialiseerde, zwakkere en dus kwetsbaardere vogelsoorten door de konkurrentie met banalere en dus sterkere soorten dreigen verdrongen te worden. Zulks konden wij b.v. best meemaken in het Vrije Reservaat van het Bulscampveld te Beernem, waar de 39 uitgehangen nestkasten bezet werden door niet minder dan 34 broedparen, die hier in totaal 47 broedpogingen ondernamen, waarbij echter opviel dat vroeger alhier in nestkasten broedende soorten als de zwarte mees, kuifmees en gekraagde roodstaart dit jaar weggevallen waren! Ook het aantal matkopmezen was dit jaar hier fel verminderd (4 koppels, in 1954 echter 16!) de oorzaak hiervan werd ons op tastbare wijze geleverd op 31-1-1962, bij een nachtkontrole, toen wij een daags tevoren geringde matkopmees doodgehakt terugvonden naast haar moordenaar, een slapende koolmees; identieke bevindingen, waar een pimpelmees en een glanskopmees het slachtoffer werden van een koolmees in een overbevolkt mezengebied werden onlangs door de Heer Debrun gesignaleerd (zie De Wielewaal, 1963, blz. 48). Naast de nog onverdraagzamere ringmussen dienen dus ook de koolmezen in sommige geval-

Pic épeiche — (*Dryobates Major*) — Grote bonte specht
Destructeur des insectes nuisibles du bois et des écorces.
Verdelger der schadelijke insekten in hout of boomschors.

(Copyright M. Verbruggen)

De huiszwaluw — (*Delichon Urbica)* — L'hirondelle des fenêtres

Les jeunes affamés sont continuellement nourris d'insectes de toutes sortes.
De hongerige jongen worden onverpoosd gevoed met allerlei vliegende insekten.

(Copyright M. Verbruggen)

len geweerd te worden, wanneer in bepaalde gebieden een onvoldoend aantal nestkasten geplaatst werd.

In dit opzicht is een vergelijking zeer leerzaam met andere nestkastproeven, die dit jaar in ons land en ook in Nederland, met behulp van geverfde en grotere nestkasten van het Wageningen-type ondernomen werden. Wij werden aldus in kennis gesteld van 368 dergelijke nestkastproeven uit ons land (118 in de provincie Antwerpen, 118 in Henegouwen, 106 in Luik en 26 in Brabant), die eigenaardig genoeg een even hoog percentage aan totale bezetting bereiken (45 %, of 167 op 368 proeven) als bij onze 1.133 nestkasten van het kleinere en ongeverfde model.

Ziehier de vogelsoorten die de 167 broedgevallen samenstellen bij deze 368 nestkast-proeven met het Wagenings model:

Koolmees: 73; Pimpelmees: 53; Ringmus: 33; Gekraagde Roodstaart: 3; Glanskopmees: 2; Kuifmees: 2; Zwarte Mees: 1; Totaal = 167.

Met evenveel nestkasten (368) hadden wij dit jaar bekomen:

Koolmees: 41 Pimpelmees: 55; *Ringmus*: 9; Gekraagde Roodstaart: 2; Glanskopmees: 11; Kuifmees: 3; Zwarte mees: 5; *Matkopmees*: 26; *Winterkoning:* 9; (Totaal: 161 broedgevallen).

Het is zeer opvallend hoe met onze nestkast-types juist die soorten (koolmees en ringmus) geweerd worden die voor de zwakkere en meer gespecialiseerde insekteneters in vele gevallen een onoverkomelijke hinderpaal vormen voor een normale toename. *Zulks bewijst dat dergelijke kleine en ongeverfde nestkastjes aan een dringende noodzakelijkheid beantwoorden, willen wij vermijden dat ten slotte alle gespecialiseerde mezen en insekteneters als matkopmees, glanskopmees, kuifmees, zwarte mees en winterkoning totaal zullen verdrongen worden uit onze landschappen, dit ten voordele van veel minder interessante soorten als ringmus, spreeuw en zelfs de koolmees,* die voor de andere mezensoorten een echte dwingeland kan zijn, zoals de hoger vermelde voorbeelden klaar hebben aangetoond.

Hoe de toestand zeer snel op de ongunstigste wijze kan evolueren ten nadele van de zwakkere soorten in gebieden waar geen nestkasten voorhanden zijn die deze laatste kunnen bevoordeligen, wordt zeer dramatisch geïllustreerd door de over elf jaar uitgevoerde nestkastonderzoeken in Twente-Nederland, door de Heer W. De Boer (zie Het Vogeljaar 1962, blz. 438 en volgende). In dit zeer vogelrijk gebied, waar b.v. de zwarte mees vrij algemeen voorkomt, heeft deze soort enkel het derde jaar 1 maal gebruik kunnen maken van de uitgehangen nestgelegenheden: de glanskopmees deed het iets meer: het eerste, tweede, vijfde en negende jaar; de pimpelmees begon met 6 broedsels en voerde zulks op tot 18 en 22 broedsels tijdens het tweede en het derde jaar, doch nadien

liepen de aantallen weer terug, om na 10 jaar slechts opnieuw 9 broedsels in 6 nestkasten te bedragen; ook de aldaar veel voorkomende bonte vliegenvanger had reeds 14 broedsels na 2 jaar om tijdens het elfde jaar op slechts 7 broedsels terug te vallen; in schrille tegenstelling staat hiertegenover de bestendige aangroei van de koolmees (21 en 34 broedsels tijdens het eerste en tweede jaar, 71 en 69 na 10 en 11 jaar) en vooral de explosieve toename van de ringmus, zeer bescheiden begonnen met 2 broedsels in 1 kastje, doch die na 6 jaar een stelselmatige verwijdering van alle broedsels noodzakelijk maakte, hetgeen niet heeft belet dat van 8 broedsels tijdens het zesde jaar, het aantal verwijderde nesten in het tiende jaar reeds opgelopen was tot niet minder dan 83!

Hadden zowel de Belgische proeven met nestkasten van het type van Wageningen in 1962 als deze in Twente in 1962 evenals onze proeven betrekking gehad op 1.133 nestkasten, dan ware de soortenverhouding in de drie gevallen de volgende geweest:

De Koolmees: 124 bij ons, 225 bij grote geverfde nestkasten na 1 jaar, 966 na 11 jaar.

De Pimpelmees: 165 bij ons, 163 bij grote geverfde nestkasten na 1 jaar, 168 na 11 jaar.

De Kuifmees: 9 bij ons, 6 bij grote geverfde nestkasten na 1 jaar, 0 na 11 jaar.

De Zwarte Mees: 15 bij ons, 3 bij grote geverfde nestkasten na 1 jaar, 0 na 11 jaar.

De Glanskopmees: 33 bij ons, 6 bij grote geverfde nestkasten na 1 jaar, 0 na 11 jaar.

De Matkopmees: 78 bij ons, 0 bij grote geverfde nestkasten na 1 jaar, 0 na 11 jaar.

De Winterkoning: 26 bij ons, 0 bij grote geverfde nestkasten na 1 jaar, 0 na 11 jaar.

De Ringmus: 26 bij ons, 102 bij grote geverfde nestkasten na 1 jaar, 728 na 11 jaar.

De opwerping, als zou onze grotere soortenrijkdom te wijten zijn aan het feit dat wij meer het naaldhout hebben opgezocht, kan enkel gelden voor de zwarte mees en de kuifmees, 2 soorten waarbij onze resultaten dit jaar precies nog niet overtuigend waren! De hoge aantallen die wij echter bij de pimpelmees en vooral bij de glanskopmees bekwamen zijn echter een formele logenstraffing voor deze kritiek, vermits beide laatst genoemde soorten precies meer in het loofhout thuishoren! Ons besluit voor dit jaar staat dan ook vast:

1. Wij kregen inderdaad dit jaar, in ongunstige omstandigheden, toch de verwachte bevestiging dat de kleinere ongeverfde nestkastjes op selektieve wijze de meer gegeerde holtebroedende soorten begunstigen, ten nadele van

de normaal te zeer overheersende soorten zoals de ringmus en zelfs de koolmees.

2. De gunstigste middens in België voor beschermingsaktie van holtebroedende insektenetende vogels waarvan het voortbestaan bedreigd wordt, bevinden zich in het oude naaldhout met goede onderbegroeiing, ofwel afgewisseld met loofhout dat uit verscheidene boomsoorten samengesteld is. Nabijheid van de „kultuursteppe" dient te allen prijze geweerd.

3. Overbevolking in de geplaatste nestkastjes belet de harmonische ontwikkeling van alle meer gespecialiseerde insektenetende vogels, die holten behoeven voor hun voortplanting.

4. De matkopmees negeert volledig nestkasten met de klassieke afmetingen zelfs als deze ongeverfd zijn: bij een proef in die zin te Assenede bewoonden 3 koppels matkopmezen uitsluitend de kleinere nestkastjes en lieten de grotere en eveneens ongeverfde onaangeroerd.

Voor het eerstkomende broedseizoen zal ernaar gestreefd worden in de gunstigste middens een meer dan voldoende aantal van onze selektieve nestkasten (die wij nog trachten te verbeteren in dat opzicht) aan te brengen, om de verdere soorten-evolutie daar nauwkeurig te volgen.

Vermelden wij ten slotte, per soort, de gunstige broedresultaten van het verlopen jaar:

1. De Pimpelmees. 72 % broedsukses in 1962 (1.079 eieren gaven 772 vluggе jongen).
2. De Glanskopmees: 71 % broedsukses in 1962 (247 eieren - 175 jongen).
3. De Kuifmees: 63 % broedsukses in 1962 (54 eieren - 34 jongen).
4. De Koolmees: 60 % broedsukses in 1962 (697 eieren - 415 jongen).
5. De Matkopmees: 54 % broedsukses in 1962 (408 eieren - 220 jongen).
6. De Zwarte Mees: 48 % broedsukses in 1962 (95 eieren - 46 jongen uitgevlogen).

Enkel die soorten wier produktiviteitskoëfficiënt meer dan 60 % bedraagt, zouden in normale omstandigheden in aantal kunnen toenemen. Wat wordt het nu dan, na een zo strenge winter ?

In dit laatste opzicht kunnen wij echter geruststellend nieuws melden: alle recente nachtkontroles leverden zeer bemoedigende vaststellingen op: een goede bezetting van slapende mezen (1 kastje op 4 gemiddeld bezet door pimpelmezen — vooral —, koolmezen, en een klein aantal matkopmezen), die allemaal in uitstekende konditie verkeerden !

Wait and see...

Opération nichoirs dans les Réserves libres: Résultat de la Saison de Nidification 1962

par Henri WILLE
Directeur Adjoint

Ainsi que nous l'avons annoncé dans le Bulletin 1961 des nichoirs de petites dimensions (16×9×9 cm, trou d'envol 3 cm) en bois brut, ont été placés dans l'ensemble du pays dans l'intention première de favoriser la nidification des oiseaux insectivores cavernicoles et parmi ceux-ci, les espèces plus rares et en conséquence plus menacées.

Afin de disposer de renseignements permettant d'avoir une vue d'ensemble, on tenta de fixer dans chaque province un nombre équivalent de nichoirs contrôlés selon un plan préétabli. Au total pas moins de 56 réserves libres furent ainsi efficacement revalorisées; car il est évident que nos 33 collaborateurs bénévoles, indépendamment du contrôle scientifique des nichoirs, ont profité de leur présence sur le terrain pour s'intéresser à tous les aspects concernant la protection de la nature.

Voici par province le nombre de nichoirs régulièrement contrôlés:

Province	Nombre de nichoirs	Réserves libres
Flandre Occidentale	124	5
Flandre Orientale	136	7
Anvers	94	7
Limbourg	116	6
Hainaut	117	6
Brabant	166	6
Liège	139	5
Namur	137	9
Luxembourg	104	5

Ce qui donne un total de 1.133 nichoirs contrôlés.

En ce qui concerne les résultats acquis, nous devons au préalable tenir compte des observations suivantes:

1. Rares ont été les collaborateurs qui ont pu se consacrer à 100 % au contrôle des nichoirs, et ce, faute de temps. C'est ainsi que font défaut la plupart des observations concernant d'éventuelles deuxièmes pontes, et seuls quatre observateurs ont pu poursuivre leur contrôle en juin et juillet.

2. Dans l'intention d'obtenir les meilleurs résultats qualitatifs, la plupart des nichoirs ont été fixés dans des milieux où les espèces de mésanges peu communes (mésanges des saules — mésanges nonnettes — mésanges noires et mésanges huppées) semblaient bien représentées (massifs de conifères pour la

1°, 3° et 4° espèce) et où les mésanges ordinaires (charbonnières et bleues) sont moins nombreuses.

3. D'autres collaborateurs placèrent les nichoirs dans des milieux où la concurrence des espèces avait ou bien éliminé la plupart des mésanges, ou bien le choix de biotopes ayant perdu tout aspect primitif s'avéra malheureux vu que la plupart des nichées y échouèrent. Seule la facilité du contrôle des nichoirs (situés le plus souvent à proximité du lieu de résidence des collaborateurs) semblait motiver le choix de ces emplacements.

Dans la liste suivante sont repris la totalité des cas de nidification réussis ou non, là ou la détermination de l'espèce a pu être garantie pratiquement à 100 %. Les nids sans œufs ou des œufs reposant sur le fond du nichoir sans matériaux de construction et non couvés n'ont pas été repris dans la présente liste. Les pontes de remplacement ou les pontes tardives sont incluses, vu qu'il est le plus souvent impossible de les dissocier.

Nombre de cas de nidification dans les nichoirs en bois brut, placés en Belgique en 1962

A) PARIDES

Province	Mésanges					
	charbonnière	bleue	des saules	nonnette	noire	huppée
1) Fl. Occidentale	26 (19)	28 (23)	11 (5)	—	—	—
2) Fl. Orientale	16 (11)	22 (18)	27 (20)	2 (2)	—	—
3) Anvers	16 (12)	24 (18)	9 (6)	—	4 (3)	2 (2)
4) Limbourg	6 (2)	21 (14)	7 (2)	—	5 (3)	1 (—)
5) Hainaut	16 (11)	11 (7)	2 (2)	6 (4)	—	—
6) Brabant	22 (19)	22 (19)	4 (4)	9 (9)	3 (2)	2 (2)
7) Liège	2 (1)	11 (8)	3 (2)	4 (4)	1 (—)	—
8) Namur	10 (7)	17 (17)	4 (4)	8 (7)	2 (2)	2 (2)
9) Luxembourg	10 (7)	9 (6)	11 (3)	4 (2)	—	2 (—)
BELGIQUE	124 (89)	165 (130)	78 (48)	33 (28)	15 (10)	9 (6)

(Entre parenthèses : les cas de nidification où l'envol des jeunes fut contrôlé.)

B) AUTRES OISEAUX CAVERNICOLES

Province	Troglodytes	Rouge queue à front blanc	Moineau friquet	Moineau domestique	Total	% d'occupation
1) Fl. Occidentale	9 (7)	1 (—)	5 (5)	—	80 (59)	65 % (48 %)
2) Fl. Orientale	3 (3)	—	8 (7)	—	78 (61)	57 % (32 %)
3) Anvers	—	1 (1)	1 (1)	—	57 (43)	61 % (46 %)
4) Limbourg	—	1 (1)	1 (1)	—	42 (23)	36 % (20 %)
5) Hainaut	1 (—)	3 (2)	—	—	39 (26)	33 % (22 %)
6) Brabant	11 (5)	—	9 (5)	2 (2)	84 (67)	51 % (40 %)
7) Liège	2 (2)	—	2 (2)	—	25 (19)	18 % (14 %)
8) Namur	—	—	1 (—)	—	44 (39)	32 % (28 %)
9) Luxembourg	—	—	—	—	36 (18)	35 % (17 %)
BELGIQUE	26 (17)	6 (4)	27 (21)	2 (2)	485 (355)	43 % (31 %)

Il est à remarquer que les résultats furent de loin plus encourageants dans les provinces des deux Flandres, d'Anvers et du Brabant. En ce qui concerne les Ardennes, nous avons, au cours de la période de nidification dû constater que les régions densément plantées d'épicéas sont très pauvres en oiseaux, même en espèces propres aux conifères, telles les mésanges huppées et noires. Ainsi une expérience portant sur 40 nichoirs dans les épicéas de l'Hertogenwald ne donna qu'un seul résultat positif, notamment un cas de nidification de la mésange noire.

Cependant, un pourcentage élevé d'occupation ne signifie nullement que la région où s'effectue l'expérience héberge une population d'insectivores harmonieusement répartie. Le plus souvent on constate qu'en cas de surpopulation les espèces les plus spécialisées et par conséquent les plus sensibles sont progressivement refoulées; c'est ainsi qu'au Bulscampveld à Beernem, une de nos plus belles réserves libres, 47 tentatives de nidification eurent lieu dans 34 des 39 nichoirs placés. Dès l'abord on constate que les espèces qui y occupèrent les nichoirs antérieurement (1954), telle la mésange noire, la mésange huppée ou le rouge-queue à front blanc, abandonnèrent les lieux au profit d'espèces plus envahissantes. Les mésanges des saules virent leurs effectifs tomber de 16 couples en 1954 à 4 au cours de l'expérience actuelle; les causes de cette régression malheureuse apparurent au cours d'un contrôle de nuit qui s'effectua le 31-1-1962. Nous avions le jour précédent bagué une mésange des saules, que nous découvrîmes le crâne ouvert à côté de son meurtrier: une mésange charbonnière; des observations identiques ont été signalées récemment par Monsieur Debrun à Heverlee (voyez le Wielewaal 1963 page 48) où furent victimes dans des conditions similaires, une mésange bleue et une mésange des saules. Indépendamment des envahissants moineaux friquets, nous devons, là où le nombre de nichoirs est trop réduit, tenter d'éloigner si possible les mésanges charbonnières.

Une action tentée au cours de l'année, aussi bien en Belgique qu'en Hollande à l'aide de nichoirs du type « Wageningen » (plus grands et peints) est à titre comparatif riche d'enseignement. Ainsi sont connus les résultats de 368 nichoirs belges (118 dans la province d'Anvers — 118 dans le Hainaut — 106 dans la province de Liège et 26 dans le Brabant). Il est curieux de constater que 45 % de ces nichoirs furent occupés, soit 167, ce qui correspond au même pourcentage d'occupation de nos 1.133 nichoirs en bois brut.

Voici la liste des espèces qui occupèrent les nichoirs du type Wageningen: charbonnières, 73; mésanges bleues, 53; moineaux friquets, 33; rouges-queues à front blanc, 2; mésanges des saules, 2; mésanges huppées, 2; mésange noire, 1; total 167.

Si nous avions utilisé nos nichoirs en nombre égal, en remplacement des 338 nichoirs précédents (Wageningen) le résultat pour l'année 1962 aurait été le suivant:

Mésange huppée — *(Parus cristatus)* — Kuifmees
Habitant des conifères, qui a un besoin urgent de nichoirs.
Naaldhoutbewoonster die dringend behoefte heeft aan kunstmatige nestgelegenheden.

(Copyright Ch. Foccroulle)

mésanges charbonnières, 41; mésanges bleues, 55; *moineaux friquets,* 9; rouges-queues à front blanc, 2; mésanges nonnettes, 11; mésanges huppées, 3; mésanges noires, 5; mésanges des saules, 26; troglodytes, 9; total 161 cas de nidification.

Il est certain que l'emploi des nichoirs expérimentaux réduit dans une large mesure la présence de ces espèces (mésanges charbonnières et moineaux friquets) dont sont victimes les mésanges et autres oiseaux cavernicoles plus spécialisés, ainsi limités dans leur extension normale. *Ceci prouve, que l'emploi de nichoirs de petite taille en bois brut répond à une réelle nécessité, en favorisant largement la reproduction d'espèces insectivores spécialisées, telles les mésanges des saules, nonnettes, huppées et noires, ainsi que le troglodyte, qui, sans cette aide, risquent de plus en plus d'être dominées et éloignées par des espèces moins intéressantes: moineaux friquets, étourneaux, voire la mésange charbonnière,* qui peuvent, comme nous venons hélas de le constater, commettre des ravages dans les rangs des mésanges moins robustes.

Zwarte zeeëend ♀ — *(Melanitta nigra)* — Macreuse noire

Slachtoffer van de zeebezoedeling; deze aangespoelde en uitgeputte eendvogel heeft slechts enkele minuten meer te leven.

Victime de la pollution des mers, ce canard échoué et épuisé n'a plus que quelques minutes à vivre.

(Copyright E. Kesteloot)

L'expérience tentée aux Pays Bas par W. De Boer (voyez « Het Vogeljaar 1962 » page 438 et suivantes) prouve clairement combien peut être funeste pour les espèces plus délicates, la fixation de nichoirs d'un type qui favorise avant tout la reproduction d'espèces envahissantes.

Dans un territoire où abondaient par exemple la mésange noire, un seul couple seulement put s'accaparer d'un nichoir en 11 ans; la nonnette réussit 4 occupations durant la même période, tandis que la mésange bleue démarra avec 6 occupations pour atteindre 18 et 22 nidifications les deuxième et troisième année; le nombre de nidificateurs, régressa ensuite pour ne plus atteindre que 9 nichées la dixième année, réparties sur 6 nichoirs. Ensuite il en fut de même pour le gobe-mouches gris qui atteint 14 nidifications la deuxième année, pour tomber à 7 la onzième année. Par contre dans un sens opposé les mésanges charbonnières passèrent de 21 à 34 les première et deuxième années pour atteindre 71 et 69 les dixième et onzième années. L'augmentation presque explosive du moineau friquet est à retenir: 2 cas seulement dans le même nichoir la première année, dès la sixième année les nids furent éliminés systématiquement pour atteindre le chiffre de 83 la dixième année!

Si les expériences entreprises aussi bien chez nous qu'en Hollande à l'aide des nichoirs du type de Wageningen en 1962 avaient simultanément porté sur les 1.133 nichoirs, le taux d'occupation se serait dans les trois cas réparti comme suit:

Espèces	Nombre d'occupations (Nichoirs sélectifs)	Occupation de grands nichoirs après un an	Occupation après onze ans (Expérience De Boer)
Mésange charbonnière	124	225	966
Mésange bleue	165	163	168
Mésange huppée	9	6	0
Mésange noire	15	3	0
Mésange nonnette	33	6	0
Mésange des saules	78	0	0
Troglodyte	26	0	0
Moineau friquet	26	102	728

Il serait téméraire d'affirmer que la grande diversité d'espèces qui résulte de notre expérience, aurait été favorisée par la pose des nichoirs dans des milieux riches en conifères; ceci ne pourrait être valable que pour la mésange noire et la mésange huppée, deux espèces dont il est précisément hasardeux de déclarer que notre expérience leur aura été favorable! Les fortes occupations que nous avons notées chez la mésange bleue et la mésange nonnette démentent formellement cette affirmation, vu que ces deux espèces sont fort caractéristiques des bois feuillus!

Notre conclusion peut s'établir comme suit:

1. Nous pouvons confirmer, ainsi qu'il était prévu, que les petits nichoirs en bois brut jouent un rôle sélectif en faveur des espèces cavernicoles délicates et ce au détriment des espèces dominantes tels les moineaux friquets et, dans une certaine mesure, les mésanges charbonnières.

2. Les milieux les plus favorables pour protéger les espèces cavernicoles menacées sont en Belgique à rechercher parmi les vieux massifs de conifères pourvus d'une basse végétation arbustive abondante, ainsi que les zones de feuillus composées de nombreuses essences. La proximité de zones de culture doit être évitée à tout prix.

3. Une trop forte occupation des nichoirs défavorise un développement harmonieux des espèces insectivores cavernicoles spécialisées.

4. La mésange des saules se désintéresse totalement des nichoirs de grandes dimensions, qu'ils soient peints ou non. Ainsi au cours d'une expérience réalisée à Assenede, nous avons constaté que les mésanges des saules occupaient uniquement nos petits nichoirs négligeant ceux de plus grande taille même non peints.

Pour la prochaine saison de nidification, nous tenterons dans les milieux les plus favorables, d'augmenter considérablement le nombre de nos nichoirs sélectifs (que nous tâchons d'améliorer encore) afin de suivre de plus près encore l'évolution des espèces.

Récapitulons en conclusion par espèce les meilleurs résultats de l'année écoulée (1962).

Espèces	% de réussite	Nombre d'œufs	Jeunes émancipés
Mésange bleue	72	1079	772
Mésange nonnette	71	247	175
Mésange huppée	63	54	34
Mésange charbonnière	60	697	415
Mésange des saules	54	408	220
Mésange noire	48	95	46

Seules les espèces dont le coefficient de productivité atteint 60 % pourraient voir dans des conditions normales leurs effectifs s'accroître. Que nous réserve l'avenir après un hiver aussi rigoureux ?

Nous pouvons cependant témoigner d'un certain optimisme. Tous nos contrôles nocturnes ont fourni d'excellents résultats: fortes occupations de mésanges endormies (en moyenne un nichoir sur 4 occupé par des mésanges bleues — majorité — des mésanges charbonnières et quelques mésanges des saules).

Ces oiseaux paraissent en excellent état de santé.

Wait and see.

Un problème complexe:

La pollution des mers par les hydrocarbures et la contamination de la flore et de la faune marines

par Georges TENDRON
Sous-Directeur au Muséum National d'Histoire Naturelle de Paris

Depuis 1915, date à laquelle furent dénoncés pour la première fois les dangers provoqués par les rejets à la mer d'hydrocarbures, la pollution des mers s'est aggravée dans des proportions considérables en raison même de l'accroissement de la production nécessité par des besoins toujours plus grands.

En 1926, le gouvernement américain prenait l'initiative d'une « Conférence préliminaire de la pollution des eaux navigables par le pétrole » et insistait sur la gravité de la situation. Treize pays, dont la France, étaient présents à cette réunion et apportaient le fruit d'études plus ou moins poussées sur les causes probables de la pollution par le pétrole. D'un commun accord ces nations acceptèrent de retenir comme sources potentielles de pollution les vaisseaux au long cours transportant du pétrole brut, du mazout ou du pétrole Diesel en vrac, comme cargaison (pétroliers) ou comme combustible pour chaudière ou machines (moyen de locomotion).

Rien n'a changé depuis cette époque, bien au contraire, la flotte marchande n'a fait qu'augmenter ses effectifs et si en 1914 on comptait 501 navires utilisant le mazout, on en dénombre actuellement plus de 15.000. Parallèlement, la flotte pétrolière s'est développée à un rythme accéléré: 1.570 tankers pouvaient transporter en 1939 environ 16.600.000 tonnes de pétrole brut, 2.446 navires pétroliers en 1960 permettent le transport de 61.000.000 tonnes. Les tankers récemment lancés atteignent 50.000, 72.000 et 100.000 tonnes de port en lourd. Sur le marché économique, le pétrole est devenu l'un des principaux éléments du fret mondial et depuis 1938 le tonnage annuel transporté par mer est passé de 80 millions de tonnes à 445 millions de tonnes en 1958. Dans l'avenir, compte tenu des besoins en carburants et combustibles liquides qui sont de l'ordre de 7 % en plus chaque année, ces chiffres ne feront qu'augmenter.

En fait, ces transports de pétrole n'auraient en eux-mêmes aucune conséquence grave s'ils n'étaient pas liés impérativement au nettoyage des citernes des pétroliers. Cette opération, d'une très grande importance, et indispensable à chaque voyage, est une de celles qui rejette à la mer une forte proportion de pétrole. On estime le déchet à 1 pour 100 du tonnage. Pour se donner une idée du volume de pétrole rejeté, pensons qu'un navire de 30.000 tonnes déversera à chaque voyage 300 tonnes et qu'en 1955, sur 295 millions de tonnes de pétrole transportés, 2.950.000 tonnes furent rejetées en mer, soit 7.100 mètres cubes par jour.

Le processus de cette opération étant assez long, il est peu rentable pour un pétrolier de s'immobiliser au port pour l'effectuer. En effet, après déchargement du pétrole, chaque cuve est remplie partiellement avec de l'eau de mer formant ballast; cette eau polluée est rejetée à la mer, en principe à grande distance de la côte, pendant le voyage du pétrolier en direction du port de chargement. Ensuite commence le nettoyage proprement dit de ces cuves. Débarrassées de la plus grande partie des gaz, les capots des citernes sont ouverts et l'on fait descendre un appareil mobile « roto-laveur » appelé « Butterworth » qui reçoit de l'eau chaude à une température de 80 à 90° sous une très forte pression, 30 à 40 kilogrammes par centimètre carré, et la projette sur les parois et plafonds des cuves. Les résidus, collés dans les cratères de rouilles, s'écoulent vers les fonds. Dès que le « Butterworth » est à environ 60 cm du fond, les pompes refoulent l'eau de lavage vers la mer. On procède ensuite à un nouveau rinçage et l'eau est également évacuée. Les sédiments gras qui se déposent peu à peu au fond des cuves forment une boue visqueuse et gluante qui n'est enlevée qu'une ou deux fois par an et rejetée aussi en pleine mer. La durée du nettoyage d'une cuve est d'environ 6 heures et l'on compte 30 citernes sur un navire de 35.000 tonnes. On a envisagé d'affecter sur chaque bateau une citerne spéciale au stockage des déchets et de les décharger dans des installations prévues à cet effet dans les ports de chargement ou de déchargement. Cette solution n'est valable qu'à la condition que tous les navires en soient munis, car elle présente un double inconvénient: l'immobilisation d'une citerne qui ne peut être utilisée pour le transport du pétrole et l'immobilisation d'un pétrolier dans un port pendant 2 ou 3 jours augmentant considérablement les frais et par là-même le prix du fret.

Ainsi la pollution est provoquée en grande partie par les importantes quantités d'hydrocarbures persistants qui sont rejetés régulièrement à la mer par les pétroliers lors des opérations de nettoyage des citernes et lorsqu'ils refoulent en mer leurs eaux de lest polluées.

Mais il ne faut pas considérer comme négligeable les déchargements que les autres navires, utilisant leurs soutes à combustibles pour embarquer des eaux de lest, effectuent. A celà ajoutons les fuites de pétrole en provenance des tuyauteries, des cuves et des machines.

Plus rarement les réservoirs intacts des navires coulés, rongés lentement par la mer, libèrent subitement des tonnes de mazout. Et chaque navire qui coule en répand encore sur la surface de la mer. Tous ces multiples déversements, s'ajoutant les uns aux autres, font que des milliers de tonnes de masses huileuses s'étendent sur l'eau en une fine pellicule monomoléculaire recouvrant des milliers de kilomètres et évaluée à une superficie de 1.200 hectares par tonne de produit léger.

Des essais en laboratoire sur la dissipation de cette pellicule ont été réalisés aux Etats-Unis, mais n'ont pas été concluants. Si une partie de ces hydrocarbures est évaporée ou oxydée par des agents bactériens, leur accumulation demeure en général supérieure à leur destruction en raison de l'importance et de la rapidité des déversements. Toutefois l'opinion qui en découle confirme que les hydrocarbures rejetés en haute mer ont tendance à persister indéfiniment et en tous les cas suffisamment longtemps pour contribuer à la pollution des côtes après avoir été emportés par les vents et les courants.

Afin d'éviter que de trop grandes quantités de pétrole soient déversées, les eaux polluées peuvent être traitées par des appareils appelés « séparateurs ».

Diverses techniques ont été étudiées pour la séparation des produits pétroliers: décantation par gravité, séparation par centrifugation, utilisation de l'énergie ultra-sonique, dialyse, extraction par solvants, adsorption...

Elles ont donné naissance à des appareillages dont l'efficacité est très variable. Certains sont installés sur des chalands dans les ports ou sur les vaisseaux eux-mêmes, mais cette dernière pratique est très rare dans le monde car aucun séparateur existant sur le marché ne répond aux exigences demandées: parfaite clarification des eaux rejetées, rapidité de traitement, encombrement réduit. Il est cependant permis d'espérer une solution prochaine, de nombreuses firmes s'intéressant à ce problème technique, dont la résolution permettrait d'envisager l'interdiction totale des rejets, seul remède possible à la pollution des mers par les hydrocarbures.

La mise en place de séparateur à bord des navires non seulement n'exclut pas, mais appelle les installations susceptibles, dans les ports, de recevoir les résidus provenant, après séparation, des eaux de ballast, des eaux de cales, des vidanges ainsi que les déchets de consistance variable issus des citernes des pétroliers. En France, il existe déjà deux stations dites de « dégazage » destinées à effectuer ces opérations à terre dans les ports du Havre et de Brest.

* * *

La conférence de 1926, ainsi que nous l'avons signalé précédemment, avait reconnu le danger de la pollution et pour y parer éventuellement, avait établi un système de régions interdites. Chaque pays maritime devait déterminer des zones, le long de ses côtes et dans les régions de pêche, où tout déversement serait absolument défendu. La règle générale dans le cas d'un littoral touchant à la haute mer était telle que la largeur de la région ne devait pas dépasser 50 milles marins. Cependant dans certains cas particuliers la largeur pouvait être portée à 150 milles marins. On comprendra facilement que de telles mesures sont illusoires. Les déplacements des nappes d'hydrocarbures et des déchets de toutes sortes sont avant tout soumis aux influences combinées des vents et des courants et l'établissement des zones d'interdiction ne peut en aucun cas être déterminé sur des bases strictement mathématiques.

L'accord fut chaotiquement appliqué; la dernière guerre mondiale n'arrangea rien et la Grande-Bretagne, particulièrement touchée par la pollution, prit l'initiative d'une nouvelle Conférence en 1954.

A nouveau on étudia les zones interdites qui furent étendues et atteignirent autour de la Grande-Bretagne, par exemple, la limite de 100 milles. On évoqua également le problème des séparateurs à bord des navires et celui des installations portuaires. Le cas des résidus solides visqueux non pompables que l'on retrouve en grande quantité sur les plages et les côtes fut soulevé, mais aucune solution ne fut apportée pour leur élimination.

De cette Conférence naquit une « Convention internationale pour la prévention de la pollution des eaux de la mer par les hydrocarbures ». En huit ans 16 pays seulement ratifièrent les accords. Comment furent-ils appliqués? Il est difficile d'en avoir une idée. Le résultat seul compte et il est bien décevant. En 1961, le bilan de la pollution était catastrophique et tous les pays du monde, à quelques rares exceptions près, étaient touchés par ce fléau.

Une nouvelle Conférence devenait nécessaire, elle eut lieu en mars-avril de cette année. Cinquante-six pays y étaient représentés, alors qu'il n'y en avait

que trente-trois en 1954. Cette participation massive se passe de tout commentaire et l'état d'esprit qui a régné durant toute la session de la Conférence a donné l'impression que chaque nation avait réellement le souci d'aboutir à une solution. Certes, la Convention révisée n'est pas parfaite, elle n'atteint pas le but définitif qui sera d'ici quelques années l'interdiction totale des rejets, mais elle marque un grand pas sur celle de 1954.

D'autre part, il faut se rendre à l'évidence qu'une Convention n'a de valeur qu'à la condition que le plus grand nombre de pays, sinon tous, y adhère. Il était donc indispensable de la rendre suffisamment souple pour qu'elle cadre, tout en conservant une structure assez stricte, avec les impératifs scientifiques, techniques, économiques, juridiques et même politiques.

Le texte de 1962, indépendamment des articles anciens maintenus sans amendement, comporte de nouvelles mesures dont les principales ont trait:

— à un abaissement à 150 tonneaux de jauge brute pour les navires citernes assujettis à la Convention;

— à l'interdiction totale de rejet d'hydrocarbure ou de mélanges d'hydrocarbures pour tous les navires d'une jauge brute égale ou supérieure à 20.000 tonneaux;

— à la sévérité des pénalisations qui devront être de nature à décourager les contrevenants;

— à l'interdiction de transporter de l'eau de lest dans les soutes à combustible;

— à l'obligation pour chaque Etat contractant de créer des installations de réception dans les ports pour les résidus des navires secs, aux points de chargement et dans les ports de réparation, pour les résidus des navires pétroliers;

— à l'extension des zones d'interdiction dont la largeur à partir des côtes est portée de 50 à 100 milles pour l'ensemble de celles-ci. D'autre part, de nombreuses zones ont été déterminées en fonction d'études océanographiques, de façon à tenir compte des vents et des courants.

C'est ainsi que la mer Baltique, la mer du Nord sont entièrement fermées ainsi que la Méditerranée occidentale. En ce qui concerne les côtes atlantiques françaises, elles se trouvent complètement préservées par la zone d'interdiction du Royaume-Uni et par l'extension de la zone française du Golfe de Gascogne dont les limites se situent désormais par une ligne partant du 46° de latitude nord et du 20° de longitude ouest en direction du Cap Finistère à l'intersection de la limite des 100 milles.

Cette limitation du Golfe de Gascogne a été établie en fonction d'études entreprises notamment par l'Institut des Pêches sur l'influence des courants de marée et des courants généraux. Se basant sur des lois physiques qui tendent à montrer que les éléments les plus légers d'une couche superficielle sont rejetés sur la droite d'un courant quand on regarde dans le sens de celui-ci, la délégation française a fait en sorte que les rejets soient effectués en dehors de ces courants et autant que possible dans une zone tourbillonnaire cyclonique permanente de façon à ce que les éléments légers soient retenus au centre. Et bien que cette solution garantisse les côtes françaises, il est évident qu'elle ne peut être définitive, car la zone incriminée viendrait vite à saturation.

Ces nouvelles dispositions amélioreront sans aucun doute la situation, mais elles ne seront pas suffisantes.

Déjà les conséquences de la pollution des mers sur la faune et la flore sont importantes.

* * *

On sait que l'avifaune en souffre particulièrement. En effet, la fine pellicule d'hydrocarbure étendue sur la surface déclenche sur les oiseaux de mer et surtout les oiseaux plongeurs un phénomène assez curieux, mais dont l'aboutissement est la mort de l'animal. A l'état normal, le plumage des oiseaux constitue un écran très efficace contre les pertes de chaleur; il leur permet de résister au froid dans l'air ou, pour les palmipèdes, à une immersion prolongée dans une eau à une température voisine de 0°. Mais lorsque le plumage est enduit de corps gras d'hydrocarbure, ses qualités protectrices se trouvent gravement altérées et la température de l'oiseau qui a perdu sa couverture isolante baisse progressivement, d'une manière rapide, au contact de l'eau et l'oiseau succombe d'hypothermie.

La Grande-Bretagne évalue de 50.000 à 250.000 le nombre d'oiseaux de mer périssant chaque année du fait de la pollution par le mazout.

Dans le courant de 1960, deux études ont été publiées à ce sujet au Canada, dont l'une sous les auspices de la Société Audubon. La Finlande s'est également intéressée à ce problème ainsi que les Pays-Bas qui ont établi un rapport dénombrant les oiseaux trouvés morts, le long de ses côtes, au cours de la période 1948-1958.

La faune marine semble apparemment moins sensible aux méfaits de la pollution. Cependant les nombreuses observations des pêcheurs tendent à démontrer qu'elle a tendance à déserter les lieux pollués pour gagner des zones plus saines. Sur les côtes l'action des hydrocarbures se fait sentir sur le frai, ce qui explique la diminution de certaines espèces de poissons. Autour de l'Ile d'Ouessant, un rapport récent fait état de la diminution des mulets, bars, maquereaux. Des nodules de mazout ont été trouvés, collés, au tube digestif de gros « lieu ». D'une façon générale les poissons de surface, plus ou moins intoxiqués en traversant les nappes d'hydrocarbures, émigrent vers des territoires plus propres.

Dans les zones soumises au jeu des marées, les gisements naturels de coquillages deviennent impropres à la consommation et il est même dangereux de les récolter. A l'analyse, ces mollusques ont laissé apparaître des traces de Benzo 3-4 pyrène, substance hydrocarbonée cancérogène.

Comme le pétrole brut ne contient pas ce corps, et que par contre les huiles de vidange en révèlent, il semble que l'origine en soit due à ces déversements. C'est la raison pour laquelle une résolution spéciale concernant les huiles de graissage usées a été incluse à la demande de la France dans la nouvelle Convention.

Les dégâts causés à la flore marine sont beaucoup plus difficiles à déceler et les études poursuivies à ce sujet n'en sont encore qu'à leur début.

Toutefois, dans des conditions très particulières où la pollution peut atteindre un très haut degré comme c'est le cas des étangs méditerranéens et des ports, on constate un appauvrissement général de la flore avec prédominance de certaines algues: les Phéophycées. A Berre, dans un des étangs situé à proximité des raffineries, il n'y a pratiquement plus de vie animale et la pêche a depuis longtemps été abandonnée, la flore maigre, rabougrie et noire

disparaît lentement. Cette évolution vers le vide biologique se poursuit malgré les grandes précautions qui sont prises: tous les résidus pétroliers et les eaux polluées sont récoltés dans de grands bassins de décantation en béton, véritables séparateurs par gravitation, les hydrocarbures qui surnagent sont élevés par des pompes et renvoyés à l'usine pour être à nouveau traités ou brûlés. Les eaux à évacuer traversent des caissons filtrants. Il n'empêche que les petites quantités qui peuvent échapper à la filtration d'une part, celles qui s'écoulent par accident d'autre part, s'accumulent du fait de la persistance des produits pétroliers bruts et de la configuration géographique des lieux, transformant lentement le milieu suivant un processus bien déterminé: raréfaction des espèces végétales et animales, prédominance de l'une d'entre elles au détriment des autres, ou substitution, puis disparition quasi-totale.

Sur un autre plan, certaines communes riveraines ont signalé que les algues et goémons étaient fréquemment imprégnés de « nodules de mazout » et devenaient ainsi impropres à leur utilisation.

* * *

Presque chaque année la pollution des plages par le pétrole et ses dérivés fait l'objet de nombreuses plaintes des estivants et des hôteliers. Les baigneurs sont parfois obligés d'avoir recours à de véritables bains d'essence pour se débarrasser de cet enduit visqueux qui colle à la peau.

Les municipalités sont entraînées à faire des frais considérables pour effectuer le nettoyage de leur plage. La Commune de La Baule, par exemple, consacre en moyenne chaque année 4.000 NF à cette opération.

Des dommages et des préjudices importants sont ainsi causés à la plupart des stations balnéaires tant sur les côtes de la Manche, de l'Atlantique que sur celles de la Méditerranée.

* * *

Un tel état de fait ne peut durer; les méfaits de la pollution, malgré la Convention de Londres de 1954, n'ont fait que croître d'année en année, démontrant que les remèdes préconisés étaient insuffisants ou inefficaces. La Convention amendée de 1962 n'apporte pas en elle-même la solution définitive. En premier lieu, tous les pays y adhéreront-ils? Comment sera-t-elle appliquée? L'intérêt général l'emportera-t-il sur l'intérêt particulier? Autant de points d'interrogation auxquels il est difficile de répondre. Toutefois, il nous a été possible de constater de la part de tous les délégués présents une compréhension des problèmes et une bonne volonté évidentes; leur influence auprès de leur gouvernement sera-t-elle déterminante?

Grâce à certaines interventions qui ont mis l'accent sur la gravité des conséquences biologiques de la pollution, souvent ignorées ou jugées de peu d'importance, une orientation plus saine a été donnée à la Conférence et la notion de protection de la Nature associée à celle de l'Homme a dominé la fin des débats.

Si la Convention de 1954 ainsi amendée était admise par tous les Gouvernements et appliquée consciencieusement, elle conduirait tout naturellement, et dans un avenir proche, à l'interdiction totale des rejets pétroliers, seul remède à ce fléau international.

(*Colymbus stellatus*) (Copyright P. Hupez)

Les vagues ont rejeté sur la plage ce plongeon à cou rouge épuisé, une des nombreuses victimes du mazout.

De golven hebben deze uitgeputte roodkeelduiker, een der talrijke stookolie-slachtoffers, op het strand achtergelaten.

(Copyright E. Kesteloot)

CARTE DES ZONES D'INTERDICTION DU REJET D'HYDROCARBURES DANS L'ATLANTIQUE

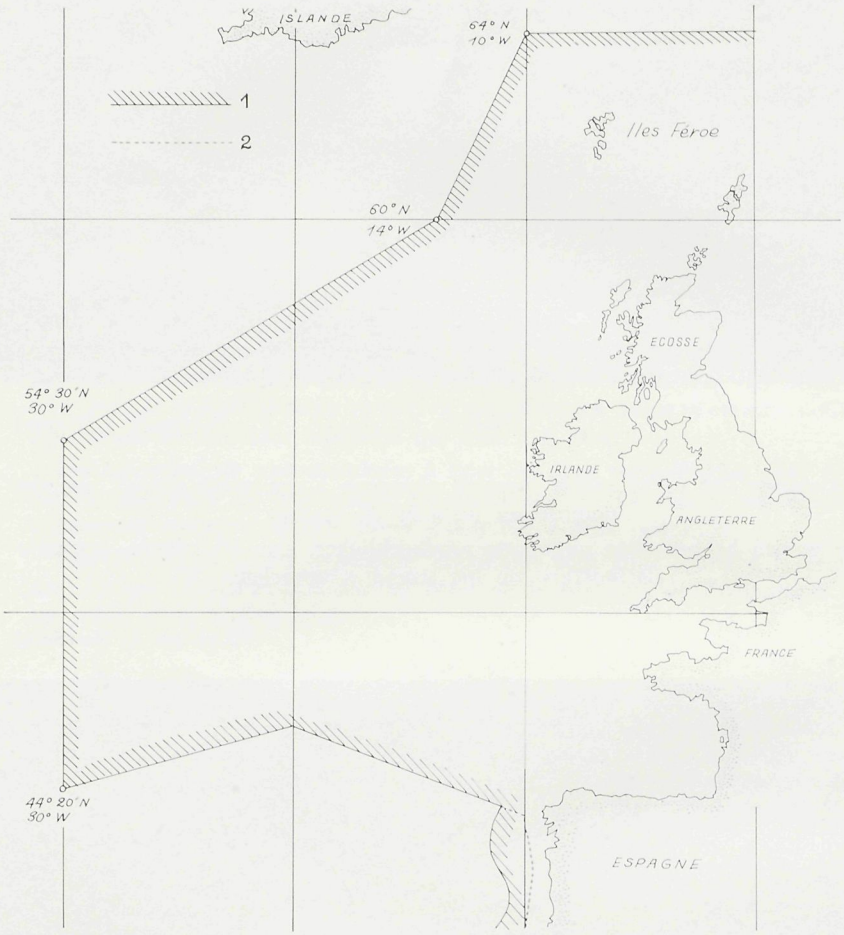

1 Limite des zones de rejets interdites à tous les navires.

2 Limite provisoire au large de la Péninsule Ibérique, en attendant la ratification de la Convention par l'Espagne et le Portugal.

Een ingewikkeld probleem: De Zeebezoedeling door Stookolie en de Besmetting van de Zeeflora en -fauna

door Georges TENDRON
Adjunkt-Bestuurder van het Museum te Parijs

In 1915 werd voor het eerst over deze kwestie gesproken; sindsdien is de zeebezoedeling door stookolie steeds toegenomen wegens de verhoging van de produktiebehoeften aan petroleum.

In 1926 hebben 13 verschillende landen dit probleem nader omschreven en vastgesteld dat vooral lange afstandsschepen met petroleum als lading of brandstof hieraan de grootste schuld hadden. Het aantal van die tankers alsmede hun tonnemaat nam echter onophoudend toe: 501 in 1914; 1570 in 1939, 2.446 in 1960(!) met een jaarlijks zeevervoer van 445 miljoen ton petroleum (tegenover 80 miljoen in 1938). Het is vooral de reiniging van de petroleum-citernen in volle zee die de ergste gevolgen heeft: in 1955 werd aldus 2.950.000 ton met petroleumresten beladen water in zee geloosd op 295 miljoen ton vervoerde produkten. Deze lozing duurt verschillende dagen en kan dus niet plaats hebben in de havens zelf, tenzij met zeer hoge kosten. Inderdaad dienen de geledigde citernen gedeeltelijk met zeewater gevuld te worden om de nodige ballast te geven aan het schip, en onderweg loost men dit bevuild water in zee; nog een tweede spoeling met warm water moet gebeuren: de duur van deze operatie wordt geraamd op 6 uur per citern, en op een schip van 25.000 ton bevinden er zich een 30-tal dergelijke citernen. Zelfs in de gunstigste gevallen zou het tijdverlies en de immobilisatie der schepen in de havens met aangepaste reinigings-installaties (die zeer kostelijk zijn) steeds 2-3 dagen bedragen.

Naast deze voornaamste bezoedelingsoorzaak dienen wij nog te vermelden: het reinigen der tanks van de schepen die petroleum als brandstof gebruiken, het lekken der buizen, tanks of machines, en zelfs het vrijkomen van de petroleum in de opgeroeste tanks van in zee vergane schepen.

In elk geval zijn er thans vele Km^2 zee bedekt met een dunne monomolekulaire olielaag, want 1 ton geloste petroleum bedekt niet minder dan 1.200 hektaren zee. Het oplossen van deze laag werd reeds in overweging genomen, doch zonder afdoend resultaat. Ook trachtte men reeds zuiverings-installaties voor de te lozen afval-petroleum op de schepen zelf te bouwen, wat echter thans nog veel te duur komt. Toch schijnt de definitieve oplossing van het vraagstuk gelegen te zijn in deze opzoekingen betreffende de aangepaste zuiveringsmethodes van de te lozen stookolie.

In Frankrijk bestaan er nu reeds dergelijke installaties in de havens van Le Havre en Brest.

* * *

In 1926 voorzag men ook langs de kusten brede stroken zee waar het lozen van afval-petroleum verboden was; men dacht aan zones van 50 zeemijlen en in sommige gevallen van 150 mijlen breedte. Doch men hield te weinig rekening hierbij met de invloeden van wind en zeestromingen die de geloosde

stookolie op nog grotere afstanden kunnen brengen in betrekkelijk korte tijd. Tijdens de jongste wereldoorlog was er evenwel geen sprake meer van eerbiediging van de beschermingszones: en in 1954 bleek het noodzakelijk een nieuwe Konferentie bijeen te roepen; zulks leidde tot een „Internationale Overeenkomst ter beveiliging der zeeën van bezoedeling door hydrocarburen", doch slechts 16 landen bekrachtigden deze Konventie in de loop van de laatste 8 jaren.

In 1961 bleek de toestand dan ook katastrofaal te worden voor alle landen ter wereld. In maart-april 1962 kwam er dan ook een nieuwe Konferentie bijeen, waarop nu 56 verschillende landen vertegenwoordigd waren, tegenover 33 in 1954.

De nieuwe Overeenkomst bepaalt steeds geen absoluut lozingsverbod (wat de uiteindelijke oplossing zal zijn), maar men bekwam toch zeer belangrijke nieuwe bepalingen, ondermeer het verbod nog water als ballast te vervoeren in de tanks voor de brandstof der schepen, evenals het absoluut verbod voor alle schepen met meer dan 20.000 tonnemaat nog stookolie te lozen; anderzijds worden alle belanghebbende staten verplicht speciale zuiveringsinstallaties te bouwen in de aanleghavens van de grote petroleumtankers; tenslotte worden alle beschermingszones langs de kusten uitgebreid tot 100 zeemijlen, en nieuwe gebieden worden vrijgehouden op grond van oceanografische studies, rekening houdend met winden en zeestromingen: de Baltische Zee, de Noordzee, de Westelijke Middellandse Zee en de Golf van Gascogne genieten van dit voorrecht.

Bijna elk jaar komen er talrijke klachten binnen tegen de zeebezoedeling vanwege hoteliers en de badgasten, waarvan sommigen zelfs verplicht zijn echte benzine-baden te nemen om zich van de vette plakkende petroleum te ontdoen. Sommige badsteden moeten jaarlijks grote kosten besteden aan reinigingswerken van hun badinstallaties (b.v. La Baule, waar jaarlijks 40.000 F besteed wordt aan deze operaties.)

* * *

Dergelijke toestand moet ophouden; de waterbezoedeling neemt telkenjare toe, niettegenstaande de Konventie van 1954.

De genomen maatregelen blijken dus ontoereikend te zijn.

Zal de Konventie van 1962 de definitieve oplossing geven ? Zulks hangt in de eerste plaats af van het aantal landen, dat deze Konventie zal bekrachtigen. Verder valt het nog te bezien hoe men ze zal toepassen, want hoe dikwijls geeft men niet de voorkeur aan de private belangen boven het algemeen welzijn ?

Toch menen wij te hebben vastgesteld bij de aanwezige gedelegeerden dat er veel begrip bestaat voor deze problemen alsook een klaarblijkelijke goede wil om de Konventie te eerbiedigen. Maar zullen alle regeringen dezelfde goede gezindheid blijven behouden ?

Het was in de eerste plaats de welbegrepen zorg voor de natuurbescherming als middel voor het welzijn van de Mens zelf, die de doorslag heeft gegeven bij het einde van onze debatten.

Indien dezelfde geest en hetzelfde doorzicht *op lange termijn* de betrokken landen blijft bezielen, dan zal men in een nabije toekomst onvermijdelijk moeten besluiten tot een totaal verbod van petroleumlozing in volle zee, het enige verweermiddel tegen deze internationale geesel.

Natuurbescherming in Limburg

door Jos OVERLAET
Lid van de Raad van Beheer

In het Vlaamse landsgedeelte bekleedt de provincie Limburg zonder twijfel nog een bevoorrechte plaats wat de reserven aan groenzones en ongerepte landschappen betreft.

Het is opvallend hoe deze natuurgebieden bijna uitsluitend gelegen zijn in het centraal en noordelijk deel der provincie: de Kempen en de Maaskant. De geringe bevolkingsdichtheid op de eerder schrale zandgronden was oorzaak dat deze streken tot vóór nauwelijks een halve eeuw terug een archaïsch karakter wisten te bewaren.

De ontdekking en exploitatie van de steenkool gaf een eerste schok aan deze sluimerende gewesten. In een aaneengesloten gordel, van oost naar west, rezen aan de horizont der eindeloze heidevlakten de silhouetten van liftschachten en steeds groeiende storthopen.

Sterker nog dan de eigenlijke vestiging der mijnexploitaties liet zich op het landschapsbeeld de invloed gevoelen van de ermee gepaard gaande ontsluiting der provincie, de aanleg van nieuwe verkeerswegen, spoorwegen, kanalen, hoogspanningsleidingen, alsmede de expansie van de woningbouw.

Met uitzondering van de inplanting van enkele grote nocieve bedrijven, bleef deze eerste fase van industrialisatie eenzijdig beperkt tot het delven van steenkool. De normaal hieraan gekoppelde nevenindustrie kwam niet tot stand.

Hierbij dient nog aangestipt dat uitgestrekte gebieden, overwegend heidelandschappen, onder militair beheer kwamen om ingericht te worden als oefenterreinen, vliegvelden en opslagruimten.

Hoe diep ook de eerste industrialisatiegolf haar stempel gedrukt heeft op het Kempens landschap, toch stelde zich geleidelijk een nieuw evenwicht in. Iedereen, zelfs de meest gevoelige natuurliefhebber, geraakte verzoend met het vertrouwde beeld der mijnheuvels aan de einder. Uiteindelijk hadden de Kempen nog zoveel aan schoonheid bewaard dat het nog te vroeg was om een ballade te wijden aan de laatste den van de Kempen.

Er gaat de laatste tijd evenwel een nieuwe schok door de provincie. Een uitzonderlijke krachtinspanning wordt opgebracht om de steeds groeiende bevolking, naast werkverschaffing in eigen streek, ook de middelen te bezorgen voor het verwerven van een redelijke welstand.

Het is bemoedigend vast te stellen hoe al diegenen, die verantwoordelijkheid dragen voor het welzijn der bevolking, open oog hebben voor de pro-

blemen die gepaard gaan met een intense industrialisatie en al de gevolgen die daaraan verbonden zijn.

Nu vooral, in het licht van deze omstandigheden, moeten we echter durven inzien en erkennen dat we inzake natuurbescherming een halve eeuw achterstand hebben in te lopen op onze buurlanden. Het is wel te betreuren dat in ons land het inzicht terzake slechts langzaam aan het groeien is, terwijl het probleem reeds een akute fase is ingetreden.

Wij menen dat enige bezorgdheid om de natuur in ons land bij het groot publiek en ipso facto bij de openbare besturen vlugger kan opgewekt worden wanneer het probleem eerst en vooral van *sociaal-ekonomische* zijde belicht wordt. In de evolutie van deze tijd moet door de promotors van de natuurbescherming de nadruk gelegd worden op de dringende noodzakelijkheid dat er maatregelen getroffen worden tot het vrijwaren van eilanden van rust en stilte, van ruimten met onbezoedelde lucht en tot het behoud van potentiële rekreatiegebieden.

Naast ruimte voor industrievestiging en woningbouw, voor land- en tuinbouw, dienen zones voorbehouden te worden voor de rekreatie in de vrije natuur. Wat baten immers alle inspanningen voor het verwerven van een hogere levensstandaard wanneer dit uiteindelijk moet geschieden ten koste van het zo onmisbaar gunstig milieu en geschikt levensklimaat !

Het behoud van groenzones en reservaten ligt aan de basis van een harmonische sociaal-ekonomische uitbouw van een gewest. In het huidige snelle levenstempo is de arbeid ook veel intensiever. Tergelijkertijd groeit de nood aan verkwikkende en herstellende ontspanning in het daartoe geëigend milieu; de stilte en de openheid van de natuurlijke gave ruimte.

Veel beter nog dan lange vermoeiende reizen, dan zenuwslopende attrakties der grootsteden, kunnen velden en bos, de open ruimte van heide en plassen, het nodige herstel brengen aan de vermoeide geest en de beproefde zenuwen.

In dit perspektief is het niet overdreven te beweren dat het behoud en de vrijwaring van grote en kleine landschappen, ruimten waar nog vrij de zuivere lucht kan ingeademd worden, waar nog de geest en het lichaam rust en ontspanning kunnen vinden in open lucht, even noodzakelijk en verantwoord zijn bij de efficiënte ekonomische uitbouw van een gewest, als de terreinvoorziening voor woningen en fabrieken.

Al te dikwijls moet men vaststellen dat de nog resterende woeste gronden, ja zelfs onze steeds verminderende bossen, als reserve-industriegronden beschouwd worden. Het ware te hopen dat men tijdig inziet wat een onschatbare rijkdom de ongeschonden ruimte als zodanig betekent voor de volkswelvaart. Mocht vooral bij de verantwoordelijke overheid het besef blijven

(Copyright Jos Overlaet)

Avond — Moerassen in de vallei van de Roosterbeek te Houthalen.
Crépuscule — Marais dans la vallée du Roosterbeek à Houthalen.

Réserves Naturelles et Ornithologiques
de Belgique

LISTES DES MEMBRES
1962

—

Belgische Natuur- en Vogelreservaten

LEDENLIJSTEN
1962

ERE-LEDEN — MEMBRES D'HONNEUR

Ministers van Staat - Ministres d'Etat :

MM.
Robert GILLON, Kortrijk.
Camiel HUYSMANS, Antwerpen.
† Paul TSCHOFFEN, Liège.

Gouverneurs : Provincie - Province

MM.
P. CLERDENT, Liège.
E. CORNEZ, Hainaut.
R. DECLERCK, Antwerpen.
R. GRUSLIN, Namur.
Chevalier - Ridder LAMALLE, Luxembourg.
A. MARIEN, Oost-Vlaanderen.
de NEEFF, Brabant.
L. ROPPE, Limburg.
Chevalier - Ridder P. van OUTRYVE d'YDEWALLE, West-Vlaanderen.

MM.
K. BEAUJEAN, Président - Voorzitter « Vereniging voor Natuur- en Stedenschoon », Antwerpen.
G. BIJNENS, Burgemeester - Bourgmestre Genk.
A. CAPART, Directeur de l'Institut Royal des Sciences Naturelles de Belgique - Bestuurder van het Koninklijk Belgisch Instituut voor Natuurwetenschappen.
F. DARIMONT, Directeur Général au Ministère de l'Instruction Publique - Directeur Generaal bij het Ministerie van Openbaar Onderwijs.
L. DIERCXSENS, Président - Voorzitter « Koninklijke Maatschappij voor Dierkunde van Antwerpen ».
Em. FRANÇOIS, Ing., Genk.
Prof. A. FREYENS, Président - Voorzitter « Amis de la Fagne », Polleur.
J.P. HARROY, Ixelles.
P.J. JANSEN, Lichtaart.
R. LEFEBURE, Président - Voorzitter « Commission royale des Monuments et des Sites » - « Koninklijke Commissie voor Landschappen en Monumenten ».
Prof. R. MAYNE, Président - Voorzitter « Ardenne et Gaume », Boitsfort.
S.A.S. le Prince X. de MERODE, Lanaken.
Baron Pierre NOTHOMB, Sénateur, membre de l'Académie Royale.
Prof. Dr. W. ROBYNS, Vice-Président de la Commission Royale des Monuments et des Sites, Directeur du Jardin Botanique de l'Etat, Bruxelles.
DE WIELEWAAL, Ornithologische Vereniging - Association Ornithologique.
SOCIETE ROYALE DE ZOOLOGIE d'Anvers.
O. TULIPPE, Président - Voorzitter « Protection de la Nature » (A.P.J.W.W.) - « Natuurbescherming » (A.P.I.W.W.), Liège - Luik.
Prof. Dr. V. VAN STRAELEN, Bruxelles.

LEDEN VOOR HET LEVEN — MEMBRES A VIE

(Minimum 20.000 fr.)

MM.
BRAUN, G.; Gent.
BUISMAN, H.H., Leeuwarden (N.L.).
S.A.R. le PRINCE CHARLES DE BELGIQUE, Comte de Flandre.
ENTREPRISES DECLOEDT; Bruxelles.
DECLOEDT, J.J.; Ixelles.
FIERLANT DORMER, Baron de; Freux.
GEMEENTEBESTUUR GENK.
GEMEENTEBESTUUR NEERPELT.
HEMPTINNE, Comte Ch. de; Sint-Denijs-Westrem.
JONGHE d'ARDOYE, Comte de; Uccle.
KERCHOVE de DENTERGHEM, Comte J. de; Bruxelles.
LAUNOIT, Comte de; Bruxelles.
LAUNOIT, J.J. de; Bruxelles.
LIPPENS, Comte; Knokke.
LIPPENS, R.; Beernem.
MINISTERE DE L'INSTRUCTION PUBLIQUE
MURDOCH, W.R.; Antwerpen.
PROV. WESTVLAAMSE VERENIGING VOOR TOERISME; Brugge.
PROVINCIE ANTWERPEN.
PROVINCIE LIMBURG.
PROVINCIE OOST-VLAANDEREN.
ROBERT, Madame M.; Bruxelles.
ROYAL TOURING CLUB DE BELGIQUE.
SOLVAY, E.J.; Bruxelles.
SOLVAY, P.; Tervueren.
SPOELBERCH, Vicomte Ph. de; Wespelaar.
STRATEN WAILLET, Baron van der; Den Haag.
TREFILERIES LEON BEKAERT; Zwevegem.
UNION MINIERE DU HAUT KATANGA, Elisabethville (Rép. Congo).
ULLENS de SCHOOTEN, Ch.; Kraainem.
WITTOUCK, J.; Bruxelles.

BESCHERMENDE LEDEN — MEMBRES PROTECTEURS

(Minimum 1.000 F)

ACKERMANS, J.; Antwerpen.
ADMINISTRATION COMMUNALE; Marcinelle.
ASSOCIATION ORNITHOLOGIQUE DE BELGIQUE; Marche-lez-Ecaussinnes

DE BACKER, A.; Bruxelles
DE BAER, A.; St.-Niklaas.
BANQUE D'ANVERS; Antwerpen
VAN BASTELAER, Dr. A.; Lessive-Eprave
BEKAERT, Mme; Bruxelles
VAN BENEDEN, A.; Jupille.
VAN DEN BERGH, W.; Antwerpen
VAN DEN BERGHE, Ph.; Kortrijk.
de BETHUNE, Baron J.; Marke.
BLAISE, G.; Overpelt.
BOES, J.; Alken.
LE BŒUF, Mme J.; Asse-Ter-Heide.
BOLLEN, Dr. M.; Genk.
BOONE, Chevalier A.; Turnhout.
BOSSCHAERT de BOUWEL, G.; Bouwel.
BOSSELAAR, W.; Brasschaat.
BOSSUYT, R.; Harelbeke.
BRACHT, E.; Brasschaat.
BROUWER, C. de; Edegem
BROWN, Jr. Milton; Hoogboom
BRULL, Mme L.; Wandre.

VAN CAILLIE, Not. E.; Brugge
CALLENS, G.; Tourcoing (France).
van CALOEN, Baron K.; Loppem
CAMELOT, O.; Coutiches (France).
CAPELLE, C.; Perenchies (France)
CARNEAU, J.; Orchies (France).
CATTIER, S.; Bruxelles.
CHARBONNAGES DE WINTERSLAG; Winterslag.
DE CLERCQ, J.; Drongen.
le CLERCQ, M.; Asse-Ter-Heide.
CLUET, Not.; Hersin-Coupigny (France).
de COCK de RAMEYEN, D.; Kapellenbos.
de COCK de RAMEYEN, R.; Berlaar.
COGELS, P.H.; Ossendrecht (Nl.).
COLLET, J.; Bruxelles.
COMMISSARIAT GENERAL AU TOURISME; Bruxelles.
COMPAGNIE IMMOBILIERE « LE ZOUTE » S.A.; Knokke-Zoute
de CONINCK de MERCKEM, Merkem
CONSEIL INTERNATIONAL DE LA CHASSE; Paris (France).
CORNET de WAYS RUART, Comtesse; Bruxelles.
CRAHAY, Mme E.; Antwerpen
CRUYL, Mevr. A.; Assenede
CRUYL, L.; Zelzate.
CUYPERS, J.; Herentals.
DAEMS, Dr. J.; Brugge.
VAN DAMME, A.; Jupille.
° VAN DAMME, G.; Eeklo
DAUMERIE, L.; Bruxelles.
DESCLEE-DE BROUWER, S.A.; Brugge
DEVOS-GEVAERT, Mlle M.; Gent.
DIDIER, P.; Ixelles.
DIERCKX, E.; Turnhout.
DIERENBESCHERMING, Kon. Maatschappij voor; Antwerpen.
DIRKX, H.; Antwerpen.
van DOORSLAER de ten RYEN, E.; Bruxelles.
DRIESSEN, A.; Genk.
DRION du CHAPOIS, Mlle G.; Hassonville (Marloie)
DRORY, M.; Merelbeke.
DUCHESNE, L.; Liège.
DUPONT, P.-L.; Arendonk.

VANDER ELST, Ch.; Antwerpen.
VANDER ELST Mme G.; Antwerpen.
VANDER ELST, P.; Antwerpen.
EMSENS, A.; Bruxelles.
EMSENS, J.; Bruxelles.
EMSENS, Jean; Bruxelles

FLAUSCH, Dr. Sc. A.; Bruxelles.
FOCCROULLE, Ch.; Liège
FRANÇOIS M.; Bruxelles.
FRANKIE, Mlle G.; Elisabethville (Rép. Congo).
FRILING, R.; Brasschaat.

GEMEENTEBESTUUR; Gierle.
GEMEENTEBESTUUR; Herentals.
GEMEENTEBESTUUR; Kasterlee.
GEMEENTEBESTUUR; Knokke.
GEMEENTEBESTUUR; Lommel.
GEMEENTEBESTUUR; Merksplas.
GEMEENTEBESTUUR; Retie.
GEMEENTEBESTUUR; Roeselare.
GEMEENTEBESTUUR; Turnhout.
GEMEENTEBESTUUR; Veerle.
de GHELLINCK, Chevalier Ch.; Zwijnaarde.
GILLES de PELICHY, Baron B.; Snellegem.
GILLET, P.; Bruxelles.
GILLON, F.; Kortrijk
GRUTERING, Th.; Antwerpen.

HALFLANTS, Not. P.; Lubbeek.
HANET, R.; Gent.
† HANKAR, Baron; La Hulpe.
HANSSENS, A.; Itegem.
van HAVRE, Chevalier R.; 's Gravenwezel.
HENIN, Baronne C.; Farciennes.

HERBERIGS, D.; Oudenaarde.
VAN HOOREBEKE, E.; Assenede.

INSTITUT ROYAL DES SCIENCES NATURELLES DE BELGIQUE; Bruxelles.
JACOBS, F.; Bruxelles.
JACOBS, J.; Antwerpen.
JANSEN, Not. J.; Heist-Op-Den-Berg.
JANSSEN, Baron C.E.; Bruxelles
JANSSEN, R.; Bruxelles
JODIN, A.; Sart-lez-Spa.
JOLLY, A.; Bruxelles.

KEMPYNCK, Mevr. A.; Brugge.
KESTELOOT, E.; Bruxelles.
KRONACKER, Baron P.; Bruxelles.
† KRONACKER-BRUNARD, Mme M.-L.; Kapellen
LAHAUT, Dr. J.; Mons.
LEJEUNE de SCHIERVEL, Mme, Metseren.
LEROUX, A.; Orchies (France).
LEROUX, R.; Orchies (France).
LHERMINE, J.; Lille (France).
LIGUE BELGE POUR LA PROTECTION DES OISEAUX; Jette.
LIONS' CLUB; Oudenaarde.
LIPPENS, J.; Gent.
LIPPENS, Ph.; Knokke.

MACAU, Dr.; Hensies.
MADOU, Ch.; Gent.
MARTIN, N.; Neerpelt
MEEUS, F.; Antwerpen.
MENNIG, D.; Ixelles.
DE MEERE, M.; Hoboken
de MERODE, S.A.S.; Mme la Princesse; Lanaken
MERTENS, J.; Antwerpen.
MEURISSE, J.; Kalmthout.
de MEVIUS, Baron E.; Rhisnes.
de MEVIUS, Baron M.; Rhisnes.
† MEYER, Th.; Antwerpen.
MURDOCH, F.J.; Kapellenbos.
MUREAU, Dr. J.; Leuze.

NELLENS, R.; Knokke.
NOLENS, Dr.; A.; Hasselt.

OEDENKOVEN, G.; Berchem-Antwerpen.
ORTS, F.; Bruxelles.
van OUTRYVE d'YDEWALLE, Mlle A.-M.; St.-Andries-Brugge.
OVERLAET, J.; Hasselt
PAQUET, R.; Cointe-Sclessin
de PARC, Comte G.; Bruxelles
PETEN, L.; Etterbeek.
de PIERPONT, D.; St.-Kruis-Brugge.
de PRET-ROOSE de CALESBERG, Comte M.; Schoten.

RAPPE, A.; Woluwe-St-Lambert
REVUE MEDICALE, La; Liège.
REYNTIENS, Mme E.; Oudergem
REYNTIENS, J.; Kortrijk.
RICHARD, R.; Montigny-le-Tilleul
ROBYNS de SCHNEIDAUER, Th.; Knokke-Zoute.
ROMAN, L.; Mater.
ROMMENS, P.; Meer
ROSSEELS, A. Zele.
ROTARY CLUB; Kortrijk.
ROTARY CLUB; Hasselt
ROTARY CLUB; Orchies (France)
ROTARY CLUB; St.-Niklaas
ROWIES, A.; Vilvorde.
ROYAL GOLF CLUB DE BELGIQUE; Tervuren.
ROYAL ST-HUBERT CLUB DE BELGIQUE; Bruxelles.
RUBBRECHT, F.; Gent.

SIMON, P.; Gaurain
SIMON, R.; Bonsecours.
DE SMET, G.; Gent.
† DE SMET, G.; Gent (Lindelei)
de SMET de NAEYER, H.; Gent.
SNOECK-DUCAJU & ZOON, N.V.; Gent.
SOCIETE IMMOBILIERE POUR ORGANISER DES VACANCES POPULAIRES; Profondeville.
SOCIETE ROYALE DE ZOOLOGIE; Antwerpen
SOENENS, Mlle C.; St.-Denijs-Westrem.
SOENENS, Chevalier E.; Zwijnaarde.
DE SOMER, A.; Vosselaar.
SPETH, Ch.; Kapellen.
STAS de RICHELLE, Mr; Hoogstraten
STIEN, H.; Cysoing (France).
DE STOOP, J.; Kortrijk.
SUETENS, W.; Wondelgem (Gent).
DE SUTTER, O.; Assenede.

ULLENS de SCHOOTEN, Mme J.; Kraainem.
UNION DES FABRICANTS D'ARMES; Liège.

VANDENHOVE, Not. J.; Genk.
VANHOLLEBEKE, M.; Roeselare.
VAXELAIRE, Baron F.; Bruxelles.
VERCRUYSSE de SOLART, J.; Zwijnaarde.
VERHELST, P. Oudenburg.
† VERHEYEN,, Prof. Dr. R.; Antwerpen
VERLINDEN, C.; Cointe-Ougrée-Sclessin
VERMEIRE, J.; Bruxelles
VOORTMAN, Mme G.; Meerle.

WATTIER, G.; Masnuy-St-Jean
DE WILDE, F.; Jette.
DE WITTE, A.; Lauwe.
DE WITTE, Not. J.; Kortrijk.
DE WITTE, Jo; Lauwe.
WITTOUCK, P.; Bruxelles.
WOLTERS, L.: Overijse.

van ZUYLEN, J.; Schoten.
van ZUYLEN, Jean; Schoten.

SYMPATHISERENDE LEDEN — MEMBRES SYMPATHISANTS

(Minimum 250 F)

VAN ACKER, Mlle M.-L.; Gent
« LES AMIS DE LA NATURE »
Féd. Wallonne; Bruxelles
d'ASPREMONT LYNDEN, Comtesse B.; Natoye
d'AUBIOUL, C.; Berchem-Antwerpen
de BAILLET-LATOUR, Comte; Bruxelles
BARBE, W.; Bruxelles
BASELEER, R.; Zeebrugge
BATAILLE, C.; Basècles
BEECKMANS de WESTMEERBEEK, Lieut. G.; F.B.A.
VAN DER BIEST, J.; Zellik
BLOMMAERT, Mme Y.; Herselt
BOES, Not. P.; Kortrijk
BOLSIUS, F.; Hoeilaart
BOURGUIGNON, Ch.; Mont-s/Marchienne
BOUSSON, E.A.; Bruxelles
BOUSSON-ROLAND, Mr; Bruxelles
BRECKPOT, Not. W.; Aalst
BREMER, Dr. A.; Watermaal
BROUCHOVEN de BERGEYCK, Comte P.; Antwerpen
van der BRUGGEN, Baron J.; Bruxelles
BRUYNOGHE, Dr. G.; Heverlee-Leuven
BRUYNOGHE, Mme G.; Heverlee-Leuven
BULCKENS, P.; Poederlee
de CAFFARELLI, J.; Bruxelles
CARELS, G.; Bruxelles
CLERCKX, Mme L.; Bruxelles
DACHY, Dr. P.; Tournai
DAVID de LOSSY, Chevalier F.; Flawinne
DE DECKER, Eerw., H.; Essen
DEDEURWAARDER, Rr.; Kortrijk
DE DEKEN, L.; Deurne-Antwerpen
DELVILLE, Dr. J.; Heverlee
DEMARET, A.; Liège
DESAIVE, C.; Liège
DESCAMPS, Baron P.; Bruxelles
DESCLEE de MAREDSOUS, H.; Bruxelles
DESOER, A.; Liège
DETEMMERMAN, D.; Oudenaarde
DETIENNE, Not. A.; Liège
DIERCXSENS, A.; Antwerpen
DRORY, R.; Merelbeke
DUBOIS, F.; Trazegnies
DUCHATELET, L.; Bruxelles
DUGAUQUIER, W.; La Coyère
DUQUESNOY, P.; Jumet
ECOLE NORMALE DES FILLES, Mons
VANDER ELST, L.; Korbeek-Lo
EMSENS, Mme W.; Lommel
ENSCH, Not. R.; Arlon
della FAILLE d'HUYSSE, Baronne; Lozer
° FAVART, J.; Bruxelles
FONTIGNY, A.; Bruxelles
FRANKIE, Mlle A.; Schaarbeek
GALOPIN, Mme A.; Namêche
GANSEMAN, E.; Renaix-Ronse
GEAIRAIN, J.; Charleroi
GEELHAND, E.; Schotenhof (Antwerpen)
GEERTS, Mej. N.; Borgerhout
GEMEENTEBESTUUR; Baarle-Hertog
GEMEENTEBESTUUR; Blankenberge
GEMEENTEBESTUUR; Hulsthout
GEMEENTEBESTUUR; Oevel
GEMEENTEBESTUUR; Olmen
GEMEENTEBESTUUR; Poppel
GEMEENTEBESTUUR; Ravels
GEMEENTEBESTUUR; St.-Pieters-Lille
GEMEENTEBESTUUR; Tongerlo
° GENBRUGGE, A.; Bassevelde
GERITS, Mr; Genk
GEUDENS, Not. G.; Antwerpen
DE GEYTER, A.; Bruxelles
GRAFE, L.; Ixelles
VAN GRIMBERGEN, L.; Antwerpen
VAN GROENENDAEL, P.; Bruxelles
° GUYOT, C.; Dilbeek
HALEWYCK, R.; Oostende
de HALLEUX, Mme P.; Brugge
VAN HALTEREN, Not. P.; Bruxelles
de HARENNE, Ch. A.; La Gleize
HAVENITH, H.; Grez Doiceau
HEISTERCAMP, M.; Bruxelles
HENTZ-DEVOS, Mme G.; Charleroi
VAN HEUVERSWYN, Dr. J.; Gent
HICGUET, Mme F.; Saint-Servais/Namur
VAN HOONACKER, R.; Kortrijk
d'HOOP, H.; Merelbeke
HOREMANS, Mej. Th.; Herentals
ISTASSE, C.; Charleroi
JADOT, Not. Em.; Marche-en-Famenne
JOTTRAND, L.; Bruxelles
de KEMMETER, P.; Gent
't KINT de ROODEBEKE, Comte; Bruxelles
KREGLINGER, Comp. Commerciale; Antwerpen
LACROIX, Mme W.; Bruxelles
LALIEU, Ch.; Ixelles
LALOUX, R.; Beaufays
LAMBERT, Dr. G.; Kortrijk
LEJEUNE, J.; Bruxelles
° LEMENU, H.; Ieper
LEPRINCE JUNGBLUTH, J.; Bruxelles
LEVY, L.; Uccle
LHOST, G.; Marcinelle
de LIEDEKERKE, Comte F.; Leefdaal
VAN LOOVEREN, Dr. J.; Essen
LUYTEN; P.V.B.A.; Herentals
MAARTENSE, J.J.; Deurne-Antwerpen
de MAERE d'AERTRYCKE, X.; Mol

MALEVEZ, Mme P.; Antwerpen
MALOU, P.; Rhode Ste-Agathe
MARCI, L.; Bruxelles
del MARMOL, P.; Vlimmeren
MARTENS, J.; Zutendaal
de MEEUS d'ARGENTEUIL, Comtesse L.; Bruxelles
° de MEVIUS, Baron Gh.; Rhisnes
MOLS, A.; Bruxelles.
MIRLAND, J.; Bruxelles
de MONTPELLIER de VEDRIN, Baron; Erpent-Val

NENQUIN, J.; Gent
de NEVE, Mme; Bruxelles
NEYT, P.; Beervelde
° NIAS, P.; Woluwe
NOE, G.; Bruxelles
NOORDAM, W.; Berchem

ORTS, L.; Bruxelles
van OUTRYVE d'YDEWALLE, Mme Th.; Jabbeke

du PARC LOCMARIA; Comte F.; Le Jonkeu-Polleur
du PARC, Comte M.; Athènes (Grèce)
PATRIE-FOI-SCIENCE a.s.b.l.;
° PATRIS, J.; Etterbek Marcinelle.
PERIER-GRAUX, Mme L.; Bruxelles
PETEN, J.; Bruxelles
de POTTER d'INDOYE, J.; Lovendegem
POURTOIS, A.; Rouveroy
PUISSANT BAEYENS, F.; Bruxelles
PUISSANT BAEYENS, Mme F.; Bruxelles

QUINAUX, A.; Mont s/Marchienne

de RADZITZKY d'OSTROWICK, Mr.; Woluwe-St-Lambert
RAICK, Frères; Liège
RODTS, A.; Leffinge
ROQUET, Y.; Liège
ROTARY CLUB; Bastogne
ROTARY CLUB; Ieper
ROTARY CLUB; Liège
ROTARY CLUB; Renaix-Ronse
de SADELEER, L.; Rauw-Mol
de SADELEER, Baron P.; Bruxelles
DE SCHELDEZONEN, Lilloo
SCHOTSMAN, Mme J.-P.; Ottignies
DE SCHRIJVER, A.; Gentbrugge
SERWY, C.; Forest
SIEGRIST, E.; Gent
DE SMET, H.; St-Martens-Latem
SMITS, Mme R.; Loonbeek
SNOECK, J.; Rhode-St-Genèse
SNOY et d'OPPUERS, Baron J.-Ch.; Bois-Seigneur-Isaac
DE SOMER, A.; Turnhout
SOMVILLE, Mme C.; Bruxelles
SORY, J.; Rhode-St-Genèse
SPETH, A.C.; Kapellen
SPETH, J.; Antwerpen
de SPOELBERCH, Vicomte A.; Londerzeel
STELEMAN, G.; Aalst

VAN DER STRICHT, Dr. J.; Ukkel
van STRYDONCK de BURKEL, Baron H.; Bruxelles
SUETENS, P.; Mechelen
THEEUWS, J.; Berchem-Antwerpen

TOERISME IN LIMBURG, Prov. Verbond voor; Winterslag
TOMMELEIN, Not. P.; Kortemark

VALKENEIRE-ROEMAET, A.; Renaix-Ronse
VANDENBERGH, Sgt, L.; B.S.D.
VENET, Mme G.; Kortrijk
VERBRUGGEN, M.; Deurne
VERHAEGHE de NAEYER, M.; Zwevegem
VERHOEVE, A.; Gent
° VERHOOGEN, Mme M.-Th.; Bruxelles
VLAAMSE VROUWENBOND; Brussel
VLEURINCK, A.; Destelbergen
VOET, H.; Antwerpen
DE VRIENDT, P.; Neder-Over-Heembeek
VAN WASSENHOVE, A.; Watervliet
VAN WASSENHOVE, P.; Lanaken

WIJNINCKX, J.K.; Deurne-Antwerpen
WILLOCX, Not. J.; St.-Gillis-Brussel
WYBAUW-VAN HALTEREN; Mme J.; Uccle

de ZBROZEK-de RADZITZKY, E.; Copacabana (Brésil)

STEUNENDE LEDEN — MEMBRES EFFECTIFS

(Minimum 100 F)

VAN DER AA, Robert; Wilrijk.
ADAM, Mlle D.; Bruxelles
ADAM, L.; Sars-La-Buissière
ADINE, Mme F.; Bruxelles
ADRIAANSEN, A.; Berchem-Antwerpen
AEBY-MURDOCH, Mme J.; Antwerpen.
AERTS, L.; Neerpelt.
AERTS, R.; Londerzeel.
AFSCHRIFT, G.; Sint-Joris-ten-Distel
ALDEWEIRELDT, Em.; Antwerpen.
ALEXANDRE, F.; Couillet.
ALLART, E.; Gosselies
d'ALLEBE, G.; Molenbeek.
ALLO, Alf.; Oostende.
ALOFS, R.; Jr; Tongeren
AMELOT, F.; Gent.
AMELOT, R.; St.-Martens-Latem.
NOS AMIS CHANTEURS DU CENTRE; Trazegnies
LES AMIS DE LA NATURE; Section Schaarbeek-Evere
LES AMIS DE LA NATURE Section Verviers
AMORY, L.; Casteau (Ht.).
ANDERSEN, E.; Tervueren
† ANDERSEN, R.; Kapellen
d'ANS-ALLEMAN, Mme V.; Liège.
d'ANSEMBOURG, Comte V.; Assenois
ARNHEM, J.; Ixelles.
ARNHEM, R.H.; Ixelles.
ARNHEM, Roger; Brasschaat.
d'ARSCHOT-SCHOONHOVEN, Comte; Bruxelles.
d'ARSCHOT-SCHOONHOVEN, Mme la Comtesse; Bruxelles
ASPERSLAG, L.; Heverlee
d'ASPREMONT LYNDEN, Comte Ch.; Terbloc
ASTAES, Mme Y.; Gent.
VAN ASTEN, R.; Strombeek-Bever.
AUMANN, Dr.; J.; St.-Truiden.
AUQUIER-DRAMAIX, Mme M.; Ham-sur-Heure
VAN AVERMAET, E.; Gentbrugge.
AXENSALVA, A.; Howardries.

BAAR-PELTZER, P.; Liège.
BACQ, Prof. Z.; Liège.
DE BAECKER, J.; Bouwel.
BAEKEN, Dr. A.; Anseremme.
VAN BAERLEM, A.L.; Bruxelles.
BAETEN, F.; Overmere.
BAETEN, J. & M.; Overmere.
BAKKERS, H.; Antwerpen.
BALLION, Mme G.; Gent.
VAN BAMBEKE, Mlle S.; Mariakerke - Gent.
BARLOY, J.-J.; Paris
BARTHOLOMEEUSEN, G.; Bruxelles.
BARVAUX, E.; Spa
de BARY, A.; Oude-God (Antwerpen)
BASTIEN, Prof. P.; Frasnes-lez-Buissenal.
BASTIN, G.; Bruxelles.
BATSLE-DE CLERCQ, R.; Wondelgem
BAUCHAU, X.; Bruxelles.
BAUGNIET, Mlle S.; Kraainem
BAUM, L.; Herentals
BAUWENS, H.; Antwerpen.
BECQUEVORT, C.; Uccle.
BEDORET, A.; Bruxelles.
BEECK, L.; Bonheiden.
OP DE BEECK, Ets. A.; Putte
OP DE BEEK, J.; Berlaar.
BEERNAERTS, Mlle C.; Baileux (Ht)
BEERNAERTS, Mlle M.; Melle.
BEGAULT, J.; Bruxelles.
BEHAEGEL, F.; St.-Niklaas.
BEHAGHEL de BUEREN, A.; Kwaremont.
DE BEIR-STEVERLYNCK, A.; Kortrijk
BEKAERT, Dr. S.; Gent.
VAN BEL, R.; St.-Niklaas-Waas.
BELLEFROID, R.; Heverlee
VAN DER BEN, D.; Bruxelles.
BERBEN, Not. E.; Neerpelt.
BERGEN-FLORIZOONE, Mevr. D.; Turnhout.
VAN DEN BERGH, H.; Antwerpen.
VAN DEN BERGH, M.; Geel.
VAN DEN BERGHE, R.; Bruxelles.
BERLANDINA, E.; Rixensart.
BERNARD, Mme L.; Tourinne-La-Chaussée-Braives
BERTRAND, P.; Gentbrugge
DE BEUCKELEER, J.; Zoersel.
VAN BEVER, C.; Wetteren
DE BIE, E.; Olen.
DE BIE, J.; Brussel.
BIERNAUX-MISONNE, Ch.; Bruxelles
BIERNY, F.; Namur.
BIETS-DE CLERCK, M.; Berchem-Antw.
BISSCHOP, Mme; Bruxelles.
BLANSAER, R.; Gent
BLATON, E.; Woluwe-St-Pierre
BLATON, Mme M.; Bruxelles.
° BLONDEEL, E.; Bruxelles
BLOX, M.; Brasschaat
BLYAU, J.; Renaix-Ronse.
BODEN, J.; St.-Truiden.
BODIAUX, P.; Oudergem.
BOECKX, De Heer; Wilrijk-Antwerpen
BOEDT, Dr. F.; Kortemark.
BOEL, M.; Court-St.-Etienne.
VAN DEN BOGAERDE, E.; Izegem.
VAN DEN BOGAERT, W.; Antwerpen
BOGAERTS, J.; Berchem-Antwerpen
BOIN, Mme A.; Schaarbeek
BOIN, M.F.; Bruxelles
BOLLEN, R.; Genk.

de BONHOME, Baronne J.; Nessonvaux
BOODTS, R.; Berchem-Antwerpen.
BOONE, Chevalier J.-M.; Turnhout.
BOREL, Mlle A.; Liège.
BORGNET, H.; Chératte
de BORREKENS, Baronne E.; Vorselaar.
BORREMANS, C.; Antwerpen.
BORSTLAP, Eerw. Heer H.; Antwerpen L.O.
BOSMANS, P.; Leuven.
BOSSIER, Mej. M.; Assebroek-Brugge.
BOTERMAN, Dr. A.; Sleidinge.
BOTQUIN, R.; Kortrijk.
BOUCHE, L.; Cuesmes
BOUCKENOOGHE, Mr.; Bruxelles.
BOUHON, M.; Modave.
BOUILLIART de ST-SYMPHORIEN, A.; Sirault
BOULVIN, P.; Uccle
BOULVIN, Mme P.; Uccle
BOVEN, J.; Oostduinkerke.
BOYER de la GIRODAY, E.; Bruxelles
BRACHT, Ch.; Antwerpen.
† BRACHT, V.; Antwerpen
BRAET, Mlle A.; Gent.
BRAL, G.; Eeklo
BRANDT, A.; Stembert.
BRASSEUR, H.; Gent.
BRASSEUR, Mme L.; Gent.
BRAUN, R.; Melle-Gent.
BRECKPOT, P.; Aalst.
BREULS de TIECKEN, A.; De Moeren.
VAN BRIEL, J.; Hasselt.
de BRIEY, Comtesse G.; Wauthier-Braine
BRIHAYE, Dr. Marthe; Bruxelles
BROCAS, F.; Bruxelles.
BROCAS, J.; Bruxelles.
VAN DEN BROECK, F.; Merksem.
VAN DEN BROECK, O.; Daknam.
BROEDER OVERSTE DER KRISTELIJKE SCHOLEN; Genk.
de BROQUEVILLE, Comte; Postel.
BROUCHOVEN de BERGEYCK, Comte L.; Yvoir.
BROUWER, Dr. G.A.; Bilthoven (Nl.).
de BROUWER, H.; Stockel
de BROUWER, H.; Chenée
BROUWEZ, A.; Eisden
van der BRUGGEN, Baron C.; Bruxelles.
BRUNEEL de la WARANDE, Mr.; Kemmel.
BRUSSELMANS, Marc; Korbeek-Lo.
BRUYERE, H.; Mont-sur-Marchienne.
DE BRUYN, A.; Bruxelles.
DE BRUYN, Mme S.; Massenhoven.
DE BRUYN, Mlle S.; Bruxelles
DE BRUYNE, M.; Bruxelles.
BRUYNS, Dr. A.; Bruxelles
° BRYNAERT, R.; Clabecq
BUCKENS, Mevr.; Wetteren.

VAN DEN BULCKE, A.; Gent.
VAN DEN BULCKE, G.; Gent
VAN DEN BULCKE, P.; Bruxelles.
° BULTINCK, Mevr. C.; Leuven
BUNNEGHEM, Mevr. C.; Deurne - Antw.
van der BURCH, Comte B.; La Gleize.
BURGGRAEVE, G.; St.-Michiels-Brugge.
BURM, A.; Zele.
BURNIAT, J.; Loverval.
De BUSSCHERE, Not. Ch.; Brugge
BUTS, G.; Seraing.
BUYSE, R.; Wolvertem
BUYSSCHAERT, D.; Kortrijk.
BUYSSE, J.; Bassevelde.
BYNENS, J.; Zonhoven.
BYNENS, Mevr.; Zonhoven

CAELEN-COPS, Mr.; Winterslag-Genk.
CAENEPEEL, Dr. A.; Ieper.
CALLANT, Dr. P.; Oudenaarde.
CALLENS, Ch.; Tournai-Doornik.
CALLENS, R.; Wijtschate.
van CALOEN, Baron E.; Koolkerke-Brugge.
van CALOEN, Baron J.; Loppem.
van CALOEN, R.; St.-Andries Brugge
CALSIUS, M. Koninksem.
CAMBIER, J.; Auchy (Nord - France).
CAMERLINCK, J.; Kessel-Lo.
CAMERMAN, Ch.; Wachtebeke.
CANON, J.; Beaumont.
CANTAERT, J.; Strijpen
CAPELLE, J.-M.; Durnal
CARLIER, J.; Bruxelles.
CAROLUS, P.; Zonhoven
CARTUYVELS, Not. A; Braives.
CASIER, Baron G.; Waregem.
CASIER, F.; Gent.
CASIER, J.; Kruishoutem.
CASIER, Mme.; Gent.
CASIER, Mlle H.; Gent
VAN CAUTEREN, F.; Hasselt.
CAUWELS, Mej. H.; Brugge.
CAVILLOT, J.A.; Kortrijk.
CEELEN, R.; Neerpelt.
CERCLE ORNITHOLOGIQUE : « Le Rossignol de la Pierre »; Ecaussines
DE CEULAER, J.; Meerhout.
DE CEULENEIR, G.; Wetteren.
DE CEUSTER, O.; Deurne-Antwerpen.
CEYSENS, Not. F.; Lummen.
CHAFFART, R.; Oostende.
CHAIDRON, M.; Marche-en-Famenne
CHATELION, Mme G.; Bruxelles
CHAUVIAUX, Mme A.; Forest
de CHERISEY, Comte Ph.; Fisenne-Soy
de CHESTRET, Baron; Rekem.
CHRETIEN, G.; Marcinelle.
CHRISTIAENS, R.; Tongeren.
CIETERS, Dr. P.; Gent.
CIPARISSE, R.; Namur.
CLAES, A.; Mechelen.
CLAES, Ch.; Le Brûly.
CLAES, Dr. D.; Herentals

° CLAES, F.; Antwerpen
CLAES, J.; Bruxelles
CLAESSEN, A.; Neerpelt.
CLAESSEN, G.; Neerpelt.
CLAEYS, E.; Gent.
CLAEYS BOUUAERT, A.; Mariakerke-Gent.
CLAYS, L.; Lokeren.
CLAYS, Mej. R.; Lokeren.
CLEEN, Not. A.; Zele.
CLEEN, Dr. E.; Rekem.
CLEEREN, Dr. U.; Stevoort.
CLEMENT, Mlle J.; Bruxelles.
DE CLERCQ, C.; Mol.
DE CLERCQ, Mlle M.-J.; Gent.
DE CLIPPELEIR, X.; Antwerpen
VANDEN CLOOSTER, R.; Bruxelles.
COBUT, J.G.; Wemmel.
° DE COCK, Not. J.E. Ieper
DE COCK, J.; Bruxelles.
CODDE, R.; Mortsel.
COEME, R.; St.-Truiden
DE COENE-DE JAEGHER, Mme; Kortrijk.
COGELS, G.; Herenthout.
COGELS, Baron Hubert; Antwerpen.
COLET, P.; Boitsfort.
COLLIN, Prof. Dr. F.; Antwerpen.
COLLINS, F.; Charleroi.
COMMERMAN, M.; Antwerpen
COMMISSIE VOOR OPENBARE ONDERSTAND; Lier.
DE CONINCK, Prof. Dr. L.; Mariakerke-Gent.
CONVENT, A.; Zeveneken
COOL, O.; Knokke.
COOLENS, Dr. L.; Hasselt.
COOREVITS, J.; Lichtaart.
COPPEZ, Mlle A.; Bruxelles.
COPPIN, Not. A.; Mouscron.
CORNELISSEN, R.; Borsbeek
CORNILLE, R.; Bruxelles
COSSART, J.; Hollebeke-Ieper.
VAN COTTHEM, W.; Denderleeuw.
COUCKE, C.; Bourgeois-Rixensart.
de COUNE, E.; Assenois-Sibret
COUNET, E.; Bouge
COURS, M.; Kalken.
COURTIN, G.; Renaix - Ronse.
COUSIN, P.; Bruxelles
° COX, J.; Neerpelt
DE CRAENE, Ph.; Kortrijk
CRAET, D.; Mariakerke - Gent.
de CRAWHEZ, Baron, Houtain-Le-Val.
CRETEN, Dr. P.; Wemmel.
van CROMBRUGGHE, C.; St.-Martens-Leerne.
° de CROMBRUGGHE de PICQUENDAELE, Baron A.; Uitbergen
de CROMBRUGGHE de PICQUENDAELE, Baron G.; Bellem.
DE CROOCK, R.; Adegem.
CROONENBERGHS, L.; Genk.
de CROY, S.A.S. la Princesse; Spa
VAN DE CRUYS, L.; Kasterlee.
° CUELENAERE, Mme A.; Gent
CULOT, P.; Bruxelles
CURRY-LINDAHL, Kai; Stockholm (Suède).
CUVELIER, R.; Rhisnes-Namur.
CUYPERS, C.; Berlaar.
CUYPERS, G.; St.-Genesius-Rode.
CUYPERS, Eerw. Heer J.; Gooreind
CUYPERS, J.; Meerhout.
DACHY, Ch.; Gaurain-Ramecroix.
DAEMEN, J.; Neerpelt.
DAEREN, J.; Mariakerke-Gent.
° DAIX, G.; Bruxelles
DAMBIERMONT, J.-L.; Verlaine.
VAN DAMME, J.; Afsnee
VAN DAMME, Mme J.; Afsnee
DANHIER, F.; Bruxelles.
VAN DANTZIG, N.; Bruxelles
DARMONT, A.; Chapon-Seraing.
DARQUENNES, Mlle F.; Liège.
DASNOY-LAMBERT, Mme; Namur.
DAUBIOUL, Mlle M.; Mons
DAUGE, A.; Deurle.
DAUWE, Dr. A.; Turnhout.
DAVIGNON, Vicomte H.; Pepinster.
DEBEIL, Mlle M.; Gent.
DEBEIL-RODTS, A.; Beersel
DEBERGH, R.; Marke
DEBEURME, Dr. A.; Marke.
DEBŒUR, L.; Ciney.
DEBOUGE, H.; Liège
DEBUCK-VAN BIGNOOT, Mme A.; Mariakerke - Gent.
DECASTIAUX, R.; Bruxelles.
DECEUNINCK, Mej. E.; Ichtegem
de DECKER, Chevalier F.; Brasschaat.
DE DECKER, M.; Kapelle-Boekhoute.
DECKERS, E.; Deurne-Antwerpen.
DECLERCQ, C.; Antwerpen.
DECONINCK, W.; Bruxelles.
DECONINCK, Mme W.; Bruxelles.
DECORTE, A.; Diksmuide.
DECOSTER, L.; Bruxelles.
DECOSTRE, Ph.; Frasnes-lez-Buissenal.
DECOUX-LEROY, Mme, R.; Ciney
DEDRIE, Mej. Ch.; Stene
DEFAUX, R.; Mechelen.
DEFLANDRE, Mlle J.; Bruxelles
DEFOOZ, J.; Huy.
DEGLUME, R.; Montigny-Le-Tilleul
DEGROOTE, G.; Assebroek.
DEHONDT, J.; Nieuwpoort.
DEKKER, F.; 's Gravenwezel.
DEKKER, F.; Brasschaat
DELACROIX, J.; Lubbeek
DELAUNOIS, H.; Antwerpen.
DELAUNOY, F.; Bruxelles
DELCOURT, L.; Boechout.
DELEERSNYDER, Dr. P.; Ingelmunster.
DELEFORTRIE, Mme A.; Bruxelles
DELENS, M.; Bruxelles.
DELETAILLE, Mme; Bruxelles.

DELEUZE, Général L.; Oudergem.
DELFERRIERE, J.; Méry s/Ourthe
DELGUTTE, R.; Renaix - Ronse.
DELIE, M.; Rekkem
DELMEE, Chanoine E.; Doornik-Tournai
DELMEE, Not. J.; Celles.
DELMEE, Mme M.; Bruxelles
DELMOTTE, G.; Nandrin
DELOZ, Mr.; Bruxelles.
DELPORTE, Mme Ch.; Bruxelles
DELPUTTE, H.; Kuurne.
DELRUELLE, Mlle J.; Bruxelles.
DELTOUR, A.; Villers-la-Ville.
DELVAUX, F.; Enghien
DELVAUX, A.; Wonk.
DELVAUX, Mme A.; Woluwe-St-Pierre
DELVIGNE, J.; Bruxelles.
DELVINGT, W.; Bruxelles.
DEMARCHE, L.; Chératte.
DEMARCHE, P.; Barchon
DEMAREY, A.; Brugge
DEMEYERE, C.; Merelbeke.
DEMULDER, J.; Schaarbeek.
DENAYER, R.; Bruxelles
DENS, F.; Bouwel.
DENS, J.; Bouwel.
DENYS, G.; Linkebeek
DEPOORTER, R.; Antwerpen.
DEPROOST, J.; Bruxelles.
DERGENT-BOUVIN, C.; Turnhout.
DERYCKE, M.; Gosselies
DESAIVE, F.; Liège.
DESAIVE, J.-P.; Liège.
DESCAMPE, E.; Marbais.
DESCAMPE, Frères; Gembloux.
DESCHREVEL, Eerw. H.; Ingooigem.
DESIE, Mr; Bertem
DESIRANT, Mlles Y. & L.; Gent.
DESIRON, L.; Gosselies.
DESMEDT, R.; Oostende.
DESOER, H.; Liège.
DESRAMAUX, Prof. A.; St.-Genesius-Rode
DESRAMAUX, Mme A.; St.-Genesius-Rode
DESTEXHE, B.; Liège.
DETROY, Mr; Bruxelles
DETRY, Mlle J.; Gent
DETRY, Mlle N.; Gent.
DEUTSCHER BUCH EXP. & IMP.; Leipzig (Allemagne).
DEVILLERS, P.; Bruxelles.
DEVIS, G.; Bruxelles
DEVOS, Not. Ch.; Ixelles.
DEVOS, J.; Heusden
DEVOS, Mme Y.; Mortsel-Antwerpen
DEVROEY, E.J.; St-Gilles-Bruxelles
DEWAELHEYNS, C.; Rotselaar
DEWANDELEER, N.; Bruxelles.
DEWERPE, H.; Woluwe-St.-Pierre.
DE DEYNE, F.; Bouwel.
DHEM, Mme L.; Huy
DIELEN, M.; Antwerpen.
DIERCKX, Not. F.; Turnhout.
DIERCKX, Mevr. M.; Herentals.
DIERCKX, de CASTERLE, Mlle; Turnhout.
DIERMAN, S.A.; Gent.
DOBRSKI, A.; Bruxelles.
DOCHY, P.; Ieper.
DOLIMONT, I.; Marcinelle.
DONNE, C.; Scherpenheuvel
DONNY, A.; Ixelles.
van DOORSLAER de ten RYEN, F.; Gontrode.
DOPERE, Mlle M.; Bruxelles.
de DORLODOT, Baron A.; Suarlée
DOUCET, A.; Clermont-lez-Walcourt.
DOURCY-BELLE-ROSE, Victor; Edegem
DOUVEN, J., Neerpelt.
DRESSE, Dr. A.; Grivegnée
DREZE, A.; Bruxelles.
VAN DRIESSCHE, Not. G.; Hamme
DUBOIS, Ch.; Gembloux
DUBOIS, L.; Templeuve.
DUBOIS, Mr.; Bruxelles.
DUBOIS-PHILIPPART, Mme L.; Gent.
DUBOISDENGHIEN, J.; Court-St-Etienne.
DUCHATEAU, J.; Bruxelles
DUEZ, E.; Péruwelz.
DUEZ, Edouard; Péruwelz.
DUGARDIN, A.; Wathelos (France).
DUMONT, Mlle A.; Marchienne-au-Pont
DUMONT, J.; Bruxelles.
DUMONT, J.-Ch.; Marcinelle
DUMONT, Prof Dr. M.E.; Gent
DUMONT, Dr.; Bruxelles
DUMONT de CHASSART, J.; Bruxelles
VAN DUN, A.; Herentals.
DUPONT, G.; Blankenberge.
DUPONT, A.; Bruxelles
DUPREEL, J.; Bruxelles
DUQUESNE de la VINELLE, G.; Bruxelles
DUTHOO, A.; Ieper.
DUTOY, Dr. A.; Fooz-Wépion.
de DUVE, Mme D.; Antwerpen
DUVIVIER, E.; Heide-Kalmthout.
DUWAERTS, M.; Uccle.
DUWEZ, R.; Sirault.
van DIJCK, Baron; Antwerpen
EAUX et FORÊTS, Administration des; Bruxelles.
ECOLE DE CULTURE ET D'ELEVAGE; Ath.
ECOLE NORMALE DE L'ETAT; Mons
VAN EECKHOVEN, C.; Antwerpen.
VAN EEKHAUTE, K.; Gent.
van EETVELDE, Baron; Mol
EICH, Mej. C.; St.-Amandsberg
ELEGEERT, Mme S.; Gent.
ELIAS, P.; Antwerpen
ELIAT, Ch.; Bruxelles
ELSKENS, C.; Wetteren.
van der ELST, Baron J.-P.; Bruxelles.
VAN ELST, Mlle M.-Th.; Bruxelles
ENCKELS, R.; Herk-De-Stad.
ENGEL, R.; Bruxelles.

ENGELMANN, M.; Jehanster-Polleur.
ENGELS, L.; Hasselt.
VAN ESBROECK, J.; Uccle.
ESPACES VERTS & ART DES JARDINS; Bruxelles
ESTIENNE, Prof. V.; Leuven.
« LES EVASIONS CULTURELLES »; Liège
EVERAERTS, P.; St.-Martens-Latem
EVERAERTS, G.; Céroux-Mousty.
VAN EYCK, Mme J.; Waasmunster.
EYMAEL, Mme; Ixelles.
VAN DEN EYNDE, Mme Y.; Bruxelles.

FABRIBECKERS de CORTILS et GRACE, E.; Lummen
FABRY, F.; Antwerpen
FAIDHERBE, Dr. J.; Liège
della FAILLE, Baron E.; Zwijnaarde
della FAILLE d'HUYSSE, Baron M.; Bruxelles.
della FAILLE de LEVERGHEM, G.; Schoten
FALEYS, Mme V.; Eisden
FAMA, N.V.; Antwerpen.
FATIO, F.; Genève (Suisse).
de FAYS, Mme E.; Bruxelles
FEIST-HENOUL, M.; Bruxelles
de FERRARE, M.; Ingelmunster
FIERENS, F.; Genk
FIERLAFYN, J.; Antwerpen.
FIRKET, G.; Bruxelles
FIRKET-SAROLEA, Mme J.; Liège
FLAMAND, V.; Mesen.
FLAUSCH, Mme C.; Ixelles.
FLAUSCH, J.; Bruxelles.
FLIPO, M.; Tourcoing (France)
FOBE, Not. J.; Gent
FONTAINE-WAEYENBERGH, Mme; Bruxelles.
FONTAINE, M.; Berchem-Antwerpen.
FOREST, A.; Bruxelles
de FORMANOIR de la CAZERIE, G.; Bruxelles.
FORREZ, P.; West-Rozebeke.
FOUARGE, J.; Ombret
FOULON, F.; Bruxelles.
FOURIR, G.; Waismes.
FOURNIER, M.; Knokke.
FRAIPONT, R.J.; Ougrée-Liège.
FRAITURE, I.; Wemmel.
FRANCK, A.; Gent.
FRANCK, E.; Antwerpen.
FRANCKX, H.; Lier.
FRANÇOIS, G.; Couvin
FRANÇOIS, P.H.; St.-Martens-Latem.
FRANCOTTE, G.; Embourg.
de FRANCQUEN, G.; Namur
FRANCQUI, P.; Bruxelles
FRANEAU, A.; Loverval
FRECHKOP, S.; Bruxelles.
FREDERICQ, H.; Oostakker.
FREDERICQ, H.; Liège.
° FREDERICQ, S.; Merelbeke
FREDRIX, S.; Schilde
FRERE, M.; Bruxelles.
FUHRMANN, J.D.; Antwerpen.
GASIAUX, Mme R.; Bruxelles
GEENEN, R.; Wijnegem.
GEERINCK, J.; Borgerhout.
van GEETERUYEN, U.; Tielrode.
GELLEROY, Mlle J.; Bruxelles
van GELUWE de BERLAERE, P.; Oudenaarde.
GEMEENTEBESTUUR; Geel.
GEMEENTEBESTUUR; Meerle.
GEMEENTEBESTUUR; Munsterbilzen
GEMEENTEBESTUUR; Nieuwpoort.
GEMEENTEBESTUUR; Vosselaar.
GEMEENTEBESTUUR; Wortel.
GENDEBIEN, Baron A.; Faulx-lez-Tombes
GENDEBIEN, D.; Thuin
GENDEBIEN, J.-F.; Marbaix-La-Tour.
VAN GENECHTEN, A.; Boechout
GENIS, Mme L.; Bruxelles
GENTY, J.; Ixelles.
GERARD, Mme G.; Uccle.
GERARDY Dr. L.; Grand-Han.
GERICKE d'HERWYNEN, Baron; Wuustwezel.
GERMAIN, Mme P.; Bruxelles
GERNIERS, P.; Edelare.
GEURDEN, Prof. Dr. L.; St.-Amandsberg.
GEVERS, A.J.; Geel.
GEVERS, L.; Liège.
GHEYSENS, E.; Berchem-Antwerpen.
GIELEN, A.; Horion-Hozémont
GIELEN, G.; Waterschei.
GIELEN, M.; Genk.
GIELISSEN, Mevr.; Antwerpen.
GIJSELINGS, R.; Renaix - Ronse.
° GIJSELS, P.; Waterloo
GILLAIN, J.; Woluwe-St-Pierre
GILLEMAN, J.-J.; Renaix-Ronse
° GILLES de PELICHY, Baron R.; Izegem
GILLET, Mlle D.; Schaarbeek
GILLON, F.; Beaufays.
GILSON, J.; Namur.
GLIBERT, E.; Kontich.
GODFRIAUX, J.-P.; Bruxelles.
GODIN, P.; Stavelot
GODISIABOIS, A.; Renaix-Ronse.
GOETHALS, Mevr. E.; Antwerpen
GOETHALS, M.; Stene (Oostende)
GOETHALS, Th.; Gent.
VAN GOETHEM, A.; Steendorp.
GOFFIN, J.; Bruxelles.
GOFFINET, Mlle S.; Liège.
GOMPEL, L.; Tournai
VAN GOOL, A.; Antwerpen.
GOOR, A.; Herentals
GOOSSENS, F.; Merksem
GOOSSENS, R.; Oudenaarde.
VAN GORP, R.; Geel.
GORUS, C.; Deurne.
GOSSELIN, M.; Couillet.

GOUDER de BEAUREGARD, H.; Bruxelles
GOURSKI, E.; Meerhout.
GOVAERTS, Ch.; Itegem.
GRAUX, P.; Bruxelles
GREGOIR, Dr. W.; Bruxelles.
GREGOIRE, E.; Bruxelles.
GREINDL, Baronne B.; Isle-La-Hesse
le GRELLE, Comte D.; Berendrecht.
le GRELLE, Comte St.; Berchem-Antwerpen.
DE GRIJSE, A.; Kortrijk.
GRIMMELPREZ, Dr. F.; Elverdinge
DE GRIM, Mlle D.; Antwerpen
GRISARD de la ROCHETTE, W.; Chaudfontaine
VAN GROENINGEN, G.; Antwerpen
GROIGNET, C.; St. Denis-Bovesse.
GROIGNET, M.; Liernu.
DE GROOF, P.; Lier.
DE GROOF, R.; Antwerpen.
GROOTAERS, F.; Haacht.
DE GROOTE, R.; Gent
GROSEMANS, R.; Antwerpen.
GROSJEAN, P.; Bruxelles.
de GRUNNE, Comte B.; Wezembeek-Oppem
de GRUNNE, Comte G.; Bruxelles
VAN GULDENBERGH, Mlle S.; Bruxelles.
VAN GULIK, P.; Postel-Retie.
GUYOT de MISHAEGEN, T.; Brasschaat.
° GYSELINCK, L.; Antwerpen
VAN HAAREN, P.; Kapellen.
VAN HAECHT, Not. J.; Diest.
van der HAEGHEN, R.; Bruxelles
° DEN HAESE, A.; Elsene
de HALLEUX, G.; Varsenare.
HALSBAND-FONTEYN, G.; Aarschot.
d'HANINS de MOERKERKE, Comte; Houtain-Le-Val.
HARDY, M.; Ans.
de HARENNE, G.; Stoumont
HASEY, Dr. R.; Leernes-lez-Fontaine l'Evêque
HASPESLAGH, Mej. G.; Gent.
HAUCQUIER, C.; Châtelet
HAUFERLIN, Lieut.-Colonel; Sainte-Marie-Chevigny
HAUMAN, Mlle E.; Bruxelles.
HAUMAN, Mlle J.; Bruxelles.
HAUTEKIET, M. R.; Westmalle
van HAVRE, Chevalier J.; Wijnegem.
HAVRENNE, A.; Jumet.
HEILIG GRAF, Instituut; Turnhout
HEINS, M.; Gent.
HELIN, Mlle A.-M.; Berchem-Ste-Agathe.
HELSEN, J.; Edegem.
de HEMPTINNE, E.; Tielrode.
de HEMPTINNE de PELICHY, Comtesse R.; Zevergem
HENDERICKX, J.; Balen-Wezel.
HENDRICKX, F.; Ixelles
HENKENS, J.; Deurne
HENNAU, A.; Bruxelles.
HENRICOT, J.; Ceroux.
HENRICOT, P.; Geroux-Mousty
HENRICOT, P.; Court St. Etienne.
HENRY, R.; Waterloo.
HENRY, X.; Hamendes-Jumet
HENSMANS, Not. F.; Tielt.
HERINCKX, Mme G.; Forest.
HERKENS, P.; Kapellen.
VAN HERLE, A.; Waterschei
HERMAN, W.A.; Antwerpen.
HERMANS, C.; As.
° HERMANS de HEEL, Mme Y.; Bruxelles
HERMIE, Mlle M.M.; Bruxelles
HERPOL, Mlle C.; Gent.
HERREMAN, M.; Edelare.
HERROELEN, P.; Melsbroek.
VAN HEUKELOM, J.; Bonheiden.
VAN HEULE, Dr. R.; Antwerpen.
VAN HEVELE, Eerw. Heer; Gent
VAN DER HEYDE, J.; Uccle.
HEYLBROECK, H.; Neerpelt.
HEYMANS, K.F.; Brussel.
HEYNDERYCX, Eerw. Heer; St.-Amandsberg
HIEMELEERS, J.; St.-Lambrechts-Herk.
VAN HILEGHEM, Mr.; Antwerpen.
VAN HILST, Mej. A.; 's Gravenwezel.
HINNEKENS, W.; Assebroek.
HISTASSE, R.; Heusden
d'HOLLANDER, A.; Moerzeke-Waas
HOLLANDERS de OUDERAEN, Mme J.; Oud-Heverlee.
HOLLANDERS de OUDERAEN, Not. P.; Korbeek-Lo.
HOMANS, Not. H.; Peer.
VAN HOONACKER Dr. G.; Kortrijk.
VAN HOOREBEKE, Mlle C.; Gent
VAN HOOREBEKE, P.; Melle.
HOREMANS, Mevr. A.; Berchem-Antwerpen.
HOSTIE, P.; Berchem-Antwerpen
HOUBEN-GERAERTS, J.E.; Genk.
VAN HOUDT, J.; Neerpelt.
VAN HOUTTE, K.; Mortsel-Oude God
HOUWEN, P.; Woumen
HOUZEAU de LEHAIE, P.; Mons.
VAN DEN HOVE, J.; Zandhoven
HOYAS, J.B.; Marcinelle
VAN HOYWEGHEN, A.; Antwerpen
HUBENS, G.; Antwerpen.
HUBLE, Mevr. I.; Gent.
HUBLE, Prof. Dr. J.; Mariakerke-Gent.
HUET, Dr. R.; Sirault.
HUFKENS, L.; Geel.
VAN HULLE, R.; Balgerhoeke-Eeklo
HUMBLE, Mme; Rekem
HUMBLET, Dr. M.; Kortrijk.
HUPEZ, P.; Bruxelles.
HUVENNE, R.; Bruxelles.
HUWAERT, P.; Uccle
HUYBRECHTS, F.; Antwerpen

HUYBRECHTS, J.; Antwerpen.
HUYGHEBAERT, L.; Hofstade.
HUYGHEN, M.; Genk.
HUYSKENS, G.; Stabroek.

ICKX, A.; Bruxelles.
IDE, Not. Ch.; Kortrijk
IMPE, Not. J.; Gent
VAN IMPE, J.; Gent.
VAN IMPE, Mlle R.; Gent.
IMPERIALI, Marquis E.; Bruxelles.
INDEKEU, J.; Hasselt.
VAN INNIS, J.; Aalst.
ISERBYT, Dr. G.; Kortrijk.
ISERBYT, Dr. J.; Kortrijk.
ITTELET, M.; Châtelineau
IVEN, Eerw. Heer; Herentals.
IVEN, Mlle M.; Bruxelles
IWEINS d'EECKHOUTTE, P.; Gent.

JACOBS, A.; Knokke a. Zee.
JACOBS, Not. J.-P.; Bruxelles.
JACOBS, J.; Diepenbeek.
JACQUART, M.; Gosselies
JACQUES, G.; Bruxelles.
JACQUET, Not. E.; Châtelet.
JADOT, J.; La Hulpe
DE JAEGHER, E.; Kortrijk.
JAMAR de BOLSEE, A.; Chevron
de JAMBLINNE de MEUX, Baron A.; Genk
JANSEN, L.J.; Turnhout.
JANSEN, Pater L.; Heusden.
JANSSEN, A.; Bruxelles.
JANSSEN, H.J.; Lier
JANSSENS, J.-C.; Uccle.
JANSSENS, Dr. F.; Bruxelles.
JANSSENS, J.; Mortsel
JANSSENS de BISTHOVEN, I.; Waardamme
JARDIN BOTANIQUE DE L'ETAT; Bruxelles
JASPAR, Mlle N.; Grivegnée.
JEAIRAIN, J.; Marcinelle.
JEAUSON, X.; Paris (Fr.).
JESPERS, L.; Oelegem.
JOACHIM, Dr. M.; Bruxelles.
JOACHIM-DURAY, Mme A.; Lives s. Meuse.
JOASSIN, Mme S.; Huy
JOLLY, Vicomte R.; Ittre.
JONET, W.; Bruxelles
° JONGEN, J.; Uccle
DE JONGE, J.; Neerharen.
DE JONGHE, R.; Aartselaar.
de JONGHE d'ARDOYE, Vicomte; St.-Genesius-Rode
JOOSTENS, Mme H.; Champles-Rosières.
JOTTRAND, R.; Uccle.

KADANER, D.; Bruxelles
KADANER, M.; Bruxelles.
KADANER, S.; Bruxelles.
KARSMAN, W.; Winterslag
KATS, H.; Bruxelles
KAYE, A.; Liège.
VAN DE KEERE, Mej. B.; Beveren-Waas
VAN DER KELEN, J.; Bruxelles
de KEMMETER, H.; Drongen.
de KEMMETER, Mr.; Waterloo.
de KERCHOVE d'OUSSELGHEM, J.; Bruxelles.
KERCKHOF, J.; Bruxelles.
KERKHOFS, V.; Genk.
KERVYN d'OUD MOOREGHEM, J.-P.; Bruxelles.
KERVYN de MARCKE ten DRIESSCHE, J.; Brugge.
KESTELOOT, F.; Blankenberge
KESTREMOND, J.; Leuze.
KEULLER, G.; Hamme.
DE KEYSER, A.; Gent
KIEVITS, Mlle E.; Mortsel.
't KINT de ROODENBEKE, Baron A.; Zemst.
KLOK, Mej. C.; St.-Huibrechts-Lille.
KOOPMAN, M.; Knokke.
KOPER, B.; Herentals.
KRUYFHOOFT, Ch.; Turnhout.
K.W.B. afd. Herentals

LABAR, P.; Loupoigne.
LABBE, M.; Bruxelles.
LABORATORIUM ZOOLOGIE; Afd. Fysiologie; Gent.
LACROIX, J.; Liège
LACROIX de MONTY, A.; Lambermont.
VAN LAERE, Dr. J.; Kortrijk
DE LAET, Dr. H.; Bruxelles
DE LAET-DERACHE, J.; Antwerpen
VAN LAETHEM, J.; Elzele.
LAFERE, P.; Antwerpen.
LAGA-HANSSENS, R.; Kortrijk.
LAGACHE-PAUCHAND, J.B.; Ronchin (France)
LAGAE, F.; Tervueren
LAGAE, L.; Lembeke
LAGAGE, E.; Seloignes
LAGASSE de LOCHT, L.; Rekem
LAGROU, A.; Roeselare.
LAHAYE, E.; Varsenare.
LAMBERT, P.; Renaix - Ronse.
de LAMINNE de BEX, F.; Gotem
LANDUYDT, Ch.; Terhagen.
van LANGENHOVE de BOUVEKERCKE, A.; Bruxelles.
van LANGENHOVE de BOUVEKERCKE, L.; Bruxelles.
de LANIER, G.H.; Gent
de LANTSHEERE, J.; Ieper
LANTMEETERS, Mevr.; Genk.
LAPEIRE, A.; Roeselare.
LARUELLE, R.; Lessines
de LAUBESPIN, Comte A. Mouchet Battefort; Elverdinge.
LAUDET, J.; Ciney
° LAURENT, J.P.; Herchies
LAURENT, M.; Ixelles.
LAUREYS, W.; Antwerpen.

LAVEDRINE, L.; Berchem-Antwerpen.
LAWAISE, Mr.; Kortrijk.
LEBRUN, J.; Uccle.
LEBRUN, Dr. J.; Brugelette.
LECLERCQ, A.; Villers-la-Ville.
LECLERCQ, G.; Bersée (France).
LECUIT, Ch.; Couillet.
LEDOUX, L.; Bruxelles.
LEDUC, Dr. Ch.; Sprimont
LEEMANS, A.; Herentals.
LEEMANS, Mr.; Deurne-Antwerpen
LEEMANS, Mevr.; Leuven
LEEMANS, Mme R.; Bruxelles
LEENDERS, T.; Hasselt.
DE LEENER, M.; Bruxelles
VAN LEENT, J.; Antwerpen.
LEFEBVRE, A.; Rumillies.
LEFEBVRE, Mme; Malaise-Overijse.
LEFEBVRE, Mme F.; Ville-Pommerœul
LEFEVRE, Dr. L.; Tournai.
LEHAEN, H.; Neerpelt.
° LEHAEN, J.; Neerpelt
LEJEUNE, Mlle S.; Liège
° LEKIEN, P.; Bruxelles
LELEUX, Dr. H.; Ath.
LELIEVRE-DAMIT, P.; Lebbeke
LEMINEUR, G.; Berchem-Antwerpen
LENOIR, R.; Uccle
LEPOUTRE-DENEVE, Mme J.; Kapelle o/d. Bos
LEVAZ, R.; Bruxelles.
LEYS, F.; Gent.
LHOEST, Mlle S.; Bruxelles
LIBENS, P.; Jannée-Heversin.
LIBION, Mevr. A.; Antwerpen.
LIEBAERT, Mlle M.-L.; Bruxelles.
de LIEDEKERKE, Comte G.; Oudenaarde.
de LIEDEKERKE, R.; Modave
LIENART, J.; Bruxelles.
LIENAUX, F.; La Louvière.
de LIMBOURG, Chevalier Ph.; Andrimont.
de LIMBURG STIRUM, Comte A.; St. Joris-Weert.
de LIMBURG-STIRUM, Comte G.; Bruxelles
de LIMBURG STIRUM, Comte Ph.; Anzegem.
LINET, M.; Bruxelles.
LINET, Mme, M.; Bruxelles.
LINTACKER, L.; Lokeren
LIPPENS, M.; Knokke.
LOENDERS, H.; Heusden.
LOIX, A.; Florennes.
LOMBAERTS, J.; Berchem-Antwerpen
LONFILS, V.; Charleroi.
VANDER LOO, F.; Berchem-Antwerpen.
VAN DER LOO, Mevr. F.; Berchem-Antwerpen.
de LOOZ CORSWAREM, Comte A.; Buvrinnes.
LOPEZ MENCHERO, Mr; Mol
LORENT, R.; Bruxelles
LORQUIN, R.; Kessel-Lo.
de LOVINFOSSE, J.; Waasmunster.
de LOVINFOSSE, L.; Waasmunster
de LOVINFOSSE, Ph.; St.-Martens-Latem
DE LUST, R.; Assenede

MADOU, L.; Gent.
MAEBE, F.; Oudenaarde.
MAEBE, J.; Merksem
MAENHOUT, Dr. E.; Eeklo.
MAENHOUT, J.; Gent.
DE MAERE, J.; Eeklo.
DE MAERSCHALCK, J.; Denderbelle.
MAERTENS de NOORDHOUT, J.; Evergem.
MAES, F.; Brussel.
MAES, L.; Beveren-Waas.
° MAES, L.; Bruxelles
MAES, Mlle N.; Waarloos.
MAES, P.; Merksem.
MAGUET, E.; Adseux-Louveigne
MAGUIN, Ch. Jr; Amonines
° MAHO, A.; Kontich
MAISTRIAUX, M.; Beaumont
VAN MALDEGHEM, F.; Bruxelles
MALEVEZ, O.; Bruxelles.
MALHERBE, R.; Woluwe St.-Pierre.
MALISOUX, Mme I.; Beez
MALSCHAERT, F.; Gent.
MALSCHAERT, Mme F.; Gent.
MANDERLIER, Mme R.; Loverval.
MARCELIS, J.; Brussel.
VAN MARCKE, A.; Schilde.
VAN MARCKE, E.; Schilde.
MARCQ, E.; Anderlues
MARDAGA Dr. G.; Eisden.
MARECHAL, G.; Huy.
MARECHAL, P.; Liège.
MARFURT, L.; Antwerpen.
MARIEN, W.; Ekeren
MARTENS, Mlle D.; Ougrée.
MARTENS, F.; Kortrijk.
MATAGNE, Mme F.; Liège
MATON, Prof. Dr J.; Gent.
MATTELAER, B.; Kortrijk.
° MATTELAER, Dr. E.; Knokke
MATTHEEUWS, M.; St.-Denijs-Westrem
MATTHIEU de WYNENDAELE, Mr; Bruxelles
MAUROY, W.; Renaix-Ronse.
MAUS, J.; Beigem.
MAYER, R.; Renaix-Ronse.
VAN MEERBEECK, J.; Antwerpen.
VANDER MEERSCH, Not.; Oudenaarde.
VANDER MEERSCH, J.; Oudenaarde
° VAN DER MEERSCHEN, B.; Eppegem
MEERT, A.; Beveren-Waas.
° MEERTENS, G.; Plainevaux
° de MEESTER, Baron L.; Ramsdonk
de MEESTER de HEYNDONCK, A.; Attre.
MEEUS, P.; Antwerpen

de MEEUS d'ARGENTEUIL, Comte A.; Kerkom.
de MEEUS d'ARGENTEUIL, Comte E.; Lillois.
MELIGNON, A.; Bruxelles.
MENDES da COSTA, Mlle Y.; Bruxelles.
MERCKX, E.; Antwerpen.
MERCKX, Mej. L.; Denderwindeke
„DE MEREL", Vereniging; Lokeren
° VAN DER MERSCH, Mlle M.; Ieper
MERTENS, A.; Brugge.
MERTENS, Mej. E.; St.-Amandsberg
MERTENS, F.; Mol.
MERTENS, J.; Hoogstraten
DE METS, R.; Hautes-Wiheries.
DE MEULEMEESTER, J.; St.-Kruis-Brugge.
MEULENBERGHS, J.; Antwerpen.
MEUNIER, E.; Bruxelles.
MEURICE, P.; Lessines.
DE MEYER, L.; Bruxelles
MEYS, H.; Bruxelles
MEYS, J.; Bruxelles
MEYNSBRUGHEN, H.; Lessines.
MICHEL, J.; Bruxelles.
MICHEL, C.; Rixensart.
° MICHIELS, G.; Oudergem
MICHIELSENS, L.; Bruxelles
MINK van der MOLEN, J.C.; Amsterdam (Nederland).
MISONNE, Not. A.; Temse.
MISONNE, R.; Wanfercée Baulet.
MISPELTER, J.; Leuven.
MISSON, R.; Rhode-St-Genèse
MOENS, L.; Baasrode
MOENS, Mme R.; Watermaal.
MOERMANS, N.; Genk.
MOISE, J.; Bruxelles.
MOLENAERS, Dr. C.; Tongeren.
MOLHAND, J.; Jette.
MONCAREY, H.; Ieper.
MONSEUR, Mme X.; Tervueren
VAN MOORSEL, Dr.; Vorselaar
MOREL DE BOUCLE ST DENIS, W.; Gent
MORETUS PLANTIN, R.; Bruxelles.
° MORETUS PLANTIN de BOUCHOUT, Comte G.; Antwerpen
MORETUS PLANTIN de BOUCHOUT, H.; Boechout
MORITZ, Mme E.; Ixelles.
MORTSELSE HEEMKUNDIGE KRING; Mortsel.
MOTTE, D.; Flers-lez-Lille (France)
MOTTE, M.; Tourcoing (France)
MOTTE-BAELE, Mr; Opbrakel
MOUCHETTE, J.; Liège
MOULAERT, Dr.; Schaarbeek
MOYERSOEN, Baron R.; Aalst
MULLIE, P.; Herseaux.
DE MUYNCK, G.; Virton.
DE MYTTENAERE, G.; Bruxelles.
NACHTERGAELE, M.; Kruishoutem.
NARTUS, R.; Hoeselt.
NATIONALE VERENIGING LERAARS BIOLOGIE; Wezembeek-Oppem
LES NATURALISTES BELGES; Bruxelles.
NATURA MOSANA; Namur.
NAUDTS, Mme R.; Gent.
NAVEAU, H.; Bra s/Lienne
NAVEAU, M.; Bra s/Lienne
DE NAEYER, P.; Melsele
NEEZEN, R.; Schaarbeek.
NEF, L.; Tournai.
NEIRINCK, Mme G.; Bruxelles
NEIRINCK, J.-Ph.; Bruxelles.
NEIRINCKX, L.; St.-Niklaas.
NEIRYNCK, Th.; Kortrijk.
NELISSEN, Mlle M.; Leuven.
NELISSEN, L.; Bruxelles.
NEMERY, G.; Visé.
NERINCX, E.; Bruxelles.
° NEVE, J.; Antheit
NEVE de MEVERGNIES, E.; Dave
NEVE de MEVERGNIES, J.; Bruxelles
NEVE de MEVERGNIES, M.; Mol.
NEVEN, Dr. R.; Eisden
NEYENS, J.; Genk.
NEYT, A.; Beervelde
NICAISE, Mme G.; Bruxelles.
NICAISE, Mme M.; Gent.
NICOD, P.; St.-Kruis-Brugge.
° NIJS, Mme P.; Ans
NIJS, F. & P.; Hasselt.
NIJS, J.; Brussel.
NIZET, G.; Liège.
NOEL, Prof. G.; Grivegnée.
NOEL, Mme H.; Charleroi.
NOLF, A.; St.-Niklaas
NOLF, J.; Kortrijk.
NONNON, R.; Bruxelles
NOULARD, L.; Gembloux.
VAN NUFFEL, R.; Brussel.
NYSEN, Mme F.; Bruxelles
NYSSEN, F.; Bruxelles
° OBERT de THIEUSIES, Vicomte A.; Thoricourt
° OCTORS, P.; Uccle
OEYEN, G.; Leopoldsburg.
OFFERGELD, J.-P.; Vielsalm
OLDENHOVE de GUERTECHIN, F.-B; Heverlé
OLDENHOVE de GUERTECHIN, H.; Ottignies
OLDIJCK, R.; Keerbergen
VAN OOST, S.; Tessenderlo.
VAN OOTEGHEM, Mevr. L.; Antwerpen.
OPPENHEIM-ERRERA, P.; Princeton (U.S.A.)
ORTEGAT, L.; Gent.
VAN OSTAEYEN, G.; Deurne.
OSTERRIETH, A.; Antwerpen.
OTLET, R.; Court-St.-Etienne.
d'OTREPPE de BOUVETTE, Baron H.; Brialmont-Tilff
OTTOLINI, M.; Couillet

VAN OUDENHOVEN R.; Zottegem.
d'OULTREMONT, Comte; St-Georges s/Meuse
van OUTRYVE-SCHAESSENS, R.; Oostende
° VAN OVERBEKE, M.; Nethen
VAN OYE, Prof. P.; Gent.

PAELINCK, Mme J.; Bruxelles.
DE PAEPE, R.; Oordegem.
VAN PAESCHEN, L.; Lier.
le PAIGE, A.; Antwerpen.
le PAIGE, Mme H.; Herentals.
PANIELS, Major A,; Bruxelles.
PAQUAY, E.; St.-Truiden
du PARC, Vicomte A.; Bruxelles
PATERNOTTE, R.; Gilly
PAULS, J.; Virton.
PAULS, Jean; Saive
PAULUSSEN, W.; Turnhout.
PAUWELS, B.; Antwerpen.
PAUWELS, G.; Genk
PEERS de NIEUWBURGH, Baron Th.; Oostkamp.
PEETERS, H.; Nijlen
PEETERS, J.; Winterslag.
PEETERS, J.; Diest
PEETERS, R.; Zutendaal.
PEETERS, R.; Lier.
PEFFER, H.; Brasschaat.
PELEMAN, Dr. G.; Gent.
PELEMAN, Mevr. G.; Gent.
PENXTEN, M.; Uccle.
PERELMAN, Prof. Ch.; Uccle
„PERESKIA", Vereniging; Mortsel
PERICHON, R.; Bruxelles
PERIER, M.; Bruxelles.
PERIER, Mme M.; Bruxelles
VAN DE PERRE, R.; Antwerpen.
VAN DE PERRE, Mevr.; Antwerpen
PETIT, J.; Wonck.
PETIT, X.; Leuze-Longchamps
PETITFRERE, Dr. C.; Bruxelles
PETITFRERE, Dr. J.; Bruxelles
PETRE, Ch.; Oudenaarde.
PETRE, L.; Oudenaarde.
PETYT, L.; Bruxelles.
° PHILIPPE, R.; Watermaal
PHILIPPOT, J.; Bruxelles
DE PIERE, Mej. Ch.; Assebroek
PILET, R.; Berchem-Antwerpen.
PINCHART, Not. H.; Mellery.
PINCHART, J.; Genappe.
PIRLOT de CORBION, R.; Wandre.
PIRLOT de CORBION, Mr.; Bruxelles.
PIROTTE, Ch.; Wanze-Huy
PIROTTE, L.; Jemeppe s. Meuse.
PIRSON, Not. F.; Namur
de PITTEURS de BUDINGEN, Baron H.; Heest
PIVONT, J.; Seraing.
van der PLANCKE, J.; St.-Kruis-Brugge.
van der PLANCKE, Ph.; Bruxelles
PLEIS, M.; St.-Denijs-Westrem.
POLDERMAN, V.; Brugge.
POLET, R.; Antheit
POLLART, Dr. R.; Bruxelles.
POLLET, Jean-M.; Kain.
POLOME, L.; Jemeppe
PONET, J.O.; Bruxelles.
PONETTE, G.; Bruxelles
° POSTIAUX, J.; Chenois-Braine l'Alleud
PORTIER, L.; Esneux.
POSWICK, G.; Limbourg.
POT, Mevr.; Slikkeveer (Nl.).
POT, Mevr.; Slikkerveer (Nl.)
DE POTTER, Mme; Liège
POURTOIS, E.; Binche.
POURTOIS, Dr. H.; La Louvière
POURVOYEUR, Mlle Ch.; Wezembeek-Oppem.
° PREUMONT, J.; Fleurus
PRINGIERS R.; Berchem-Antwerpen
PRO JUVENTUTE; Ottignies.
PROSMANS, C.; Limont-Remicourt
PROVINCIAAL DOMEIN; Huizingen.
PROVINCIALE NORMAALSCHOOL, Leuven
PUTZEYS, J.-M.; Embourg.
PUTZEYS, W.; St-Georges
VAN PUYENBROECK, Mr; Overmere.
VAN PUYENBROEK, H.; Arendonk.

QUAEYHAEGENS, F.; Brugge.

RADIESTHETISCHE STUDIEKRING; Antwerpen
RAEPSAET, L.; Oudenaarde.
de RAIKEM, J.; Bruxelles.
RAMMELO, A.; Boekhoute.
RANDOUX, R.; Couillet.
RAPAILLE, R.; Profondeville.
RATY, J.; Strasbourg (France).
RAYMAEKERS, L.; Bolderberg.
REARD-SENY, Not. P.; Waremme
VAN REGEMORTER, P.; Kapellen.
REGNIERS, J.; Charleroi
VAN REMOORTEL, J.; Uccle.
REMUE, Mevr. J.; Ledeberg.
RENARD, P.; Quevaucamps,
de RENESSE, Comtesse N.; Beverst.
de RENESSE, Comte Th.; Oostmalle.
° RENTMEISTER, L.; Ortho
RESTEAU, Ch.-L.; Bruxelles.
REYMEN, L.; Antwerpen.
REYNIERS, C.; Bruxelles.
DE RIDDER, Mevr. M.; Dilbeek
ROBERT, J.; Bruxelles
ROBYNS de SCHNEIDAUER, L.; Bruxelles.
° ROCHE, E.-L.; Jette
ROCHTUS, Mme L.; Lustin s/Meuse.
ROCHTUS Mlle S.; Lustin s/Meuse.
RODTS, A.; Mortsel

ROEKELOOS, Mr.; Ronse.
ROELS, L.; Châtelet.
ROELS van KERCKVOORDE, J.; Lovendegem.
ROEMAET, A.; Renaix-Ronse.
VAN ROEY, J,; Herentals.
VAN ROEY, L.; Rijkevorsel.
ROEYERS, B.; Wilrijk-Antwerpen.
ROMBAUT, L.; Antwerpen.
RONDIA, V.; Huy.
RONSE, Dr. L.; Ieper.
DE ROO, A.; Roeselare.
ROOSE, Mej. G.; Jette-Brussel.
ROSCAM, Dr. F.; Bruxelles.
de ROSEN de BORGHAREN, Baron A.; Mery s/Ourthe
VAN ROSTE, P.; Waasmunster
ROTARY CLUB; Arlon
ROTARY CLUB; Ath
ROTARY CLUB; Bruxelles
ROTARY CLUB; Bruxelles E
ROTARY CLUB; Bruxelles N
ROTARY CLUB; Charleroi E
ROTARY CLUB; Eupen
ROTARY CLUB; Gembloux
ROTARY CLUB; Mechelen
ROTARY CLUB; Mouscron
ROTARY CLUB; Oostende
ROTARY CLUB; Soignies
ROTARY CLUB; Tienen
ROTARY CLUB; Tongeren
ROTARY CLUB; Vilvoorde
ROTARY CLUB; Wavre
ROUMANS, W.; Bruxelles.
ROUSSEAU, G.; Mons
ROUSSEAUX, L.; Marcinelle.
du ROY de BLICQUI, Mme J.; Hautmont-Wauthier-Braine.
ROYAUX, A.; Antwerpen
RUELLE, M.; Horion-Hozemont.
RUELLE, J.; Forest.
RUELLE, J.; Roux-Miroir-Incourt
RUWET, J.; Saive (Liège)
RUWET, J.-C.; Saive (Liège)
RUWET, Capitaine M.; Liège
DE RUYSSER, Mr.; Borgerhout
° DE RUYSSER, Mej. F.; Borgerhout
RYFFRANCK, Mevr. J.; Gent
VAN RYN, Mme A.; Bruxelles.

DE SAEDELEER, A.; Brussel.
DE SAEGHER, C.; Oudenaarde.
SAGEHOMME, R.; Jalhay
SAGEHOMME, W.; Goë-Dolhain.
de SAINT-HUBERT, F.; Orp-Le-Grand
SAMAIN, Dr. A.; Kortrijk.
SAMAIN, Dr. L.; Kortrijk.
° SAMYN, A.; Lambersart (France)
° SARTON, J.; Liège
SCARCEZ, A.; Herseaux.
DE SCHAEPDRYVER, Dr. A.; St.-Denijs-Westrem.
SCHEID, A.; Bruxelles
SCHEID, A.; Bruxelles
SCHELLEKENS, Chevalier E.; Dendermonde.
SCHEPENS, C.J.; Mol.
SCHEPENS, G.; Brussel
DE SCHEPPER, J.; Hamme-Waas.
SCHEUREN, F.; Malmedy.
SCHEYVEN, A.; Tervuren.
° SCHEYVEN, Mme L.; Notre-Dame-au-Bois
de SCHIETERE de LOPHEM, G.; Ruddervoorde.
de SCHIETERE de LOPHEM, J.; Oedelem.
SCHIMMELPENNINCK van der OIJE, Baron; Wassenaar (Nl.).
SCHOEVAERT, J.; Bruxelles.
SCHOLTES, P.; Bruxelles.
SCHREPPERS, Mej. M.; Geel.
SCHREURS, Mlle; Bruxelles.
SCHUCHARD, M.; Antwerpen.
SCHUERMANS, Mlle V.; Turnhout.
SCHUL, G.; Kapellen.
SCHUL, J.-J.; Kapellen.
SCHUTZ, A.; Brussel
SCHUTZ, Mme N.; Bruxelles
SCHWARTS, L.; Bruxelles
SEEUWS-DE VOS N.V.; Petegem.
SEGHIN, R.; Courcelles
SEIFFERT van der MERWEDE, J.; Hove.
de SELLIERS de MORANVILLE, Chevalier Ch.; Heusden (O.-Vl.)
de SELLIERS de MORANVILLE, Chevalier E.; Sterrebeek
de SELYS-LONCHAMPS de CHESTRET de HANEFFE; Baron M.; Waremme.
SERET, Mme G.; Villers-Perwin.
de la SERNA, Comte F.; Bruxelles.
de la SERNA, Mlle M.; Fouleng
SERPE, J.-M.; Wegnez.
SERRUYS, Mej. S.; Knokke.
't SERSTEVENS, Chevalier; Assesse.
't SERSTEVENS, G.; La Borzeux-Stavelot
SERVAIS, A.; Mons.
SERVAIS, F.; Montigny s/Sambre
SEYD, Ch.; Bruxelles.
SEYS, O.; Ieper.
SIAU, G.; Renaix-Ronse.
SIMEON, Eerw. Broeder; Oostakker
SIMON, M.; Peruwelz
SIMONAER, Mevr. Y.; Brussel.
SIMONIS, A.; Chevron
SIMONIS, M.; Trivières.
SINDULF, Eerw. Broeder; Puurs
° SIPKES, C.; Rockanje (Nl.).
SIX, M.; Templeuve
SLOSSE, P.; Bruxelles.
DE SMET, A.; Dilbeek.
DE SMET, M.; Bevere
DE SMET, R.; Gent
SMEYERS, L.; Nossegem
SMITS, A.; Borgerhout.
SMOLDEREN, J.; Bokrijk

SNACKEN, F.; Gent.
SOCIETE IMMOBILIERE DU CONGRES; Bruxelles
SOHET, Not. Ch.; Uccle.
° SOHY, J.; Ermeton-Biert
SOLY, J.; Antwerpen.
SOMERS, A.; Herentals.
SONNEMANS, P.; Berchem Ste Agathe.
SPAAS, J.; St.-Huibrechts-Lille.
SPAEPEN, J.; Retie.
° SPEECKAERT, J.; Retie
SPEHL, Dr. P.; Bruxelles
SPETH, F.; Kapellen.
SPINETTE, Not. L.; Ciney
VAN SPLUNDER, W.; Antwerpen.
STADSBIBLIOTHEEK; Antwerpen.
DE STAERCKE, Not. E.; Gent.
STAS de RICHELLE, M.; Bottelare.
VAN DEN STEEN, J.; Gent.
VAN STEENBERGHE, Dr. A.; St.-Lievens-Houtem
STEENHOUDT, Ing. L.; Kortrijk
° STEENSELS, M.; Tombeek-Overijse
STEHOUWER, Mej.; Vorst
STEINKUHLER F.; Bruxelles.
STEINKUHLER, W.; Bruxelles.
STEKKE, Mlle Ch.; Ben-Ahin.
° STENUIT, Dr. J.; Ixelles
STEVERLYNCK, H.; Kortrijk
STOCKMAN, A ; Renaix-Ronse.
STOCKMANS, Mr.; Bruxelles
° STOUFFS, Dr. L.; Nivelles
° VAN STRAELEN, Prof. V.; Bruxelles
STRAETMANS, Dr. R.; Bruxelles.
STRUYE de SWIELANDE, Mr.; Antwerpen
STRUYE de SWIELANDE, P.; Gent.
de STRYCKER, Not. Jean-Louis;Lier.
de STURLER, J.; Bruxelles
SUPPLY, J.A.; Kortrijk.
DE SUTTER, E.; Gent
SYMONS-HEYNEN F.; Herentals.
de TALHOUET, Vicomte G.; Avelgem.
TALPE, B.; Roeselare.
TALPE, F.; Kortrijk.
TASSIER, P.; Bruxelles.
TASSIN-POLLET, J.; Bertem.
TEFNIN, R.; Spa.
TELLIER, P.; Blaton.
TERLINDEN, Lieut.-Général Baron J.; Elewijt
TESSENS, H.; Herentals.
° TEUGELS, L.; Leuven
TEURLINGS, J.; Wetteren.
THEWYS, G.; Bruxelles
° THIBAUT-TASSIN, Mme J.; Marcinelle
THIELEMANS, E.-P.; Rhode St Genèse
THIELEMANS, Mej. J.; Hingene
THIENPONT, H.; Gent.
THIJS, G.; Assenede.
THIJS, L.; Winterslag.
THYS, G.; Mechelen.
THYS, E.; Mechelen
THYS, Mlle M.; Bruxelles
TIBERGHIEN, Mme; Kortrijk.
TIHON, A.; Woluwe-St.-Lambert.
TIJSKENS, Dr. R.; Herent.
TIMMERMANS, P.; Berchem-Ste-Agathe
TISTHOUD, Ch.; Haine-St.-Paul.
DIENST VOOR TOERISME; St.-Truiden.
TOMBEUR, F.; Gent
TONDREAU, Ph.; Augregnies
TONNEAU, Dr. G.; Namur.
TORDOIR, P.; Marcinelle.
TOTE-DE HEYNDER, Mevr. C.; Antwerpen.
TRAEN, J.; Assebroek.
TRAETS, J.; Opitter
de TRANNOY, Baron; Villers-La-Ville
de TRAUX de WARDIN, Baron; Bruxelles
de TRAUX de WARDIN, Baron J.; Bruxelles
TREFOIS, Ch.; Ville-Pommerœul.
TRIO, R.; Knokke-Zoute.
DE TROUWE HUISVOGEL; Schoten
TRICOT, J.; Rixensart
TROCMEZ, F.; Antwerpen.
de TROOSTEMBERGH, Baron Ch.; St.-Joris-Winge
VAN TROYEN, G.; Woluwe-St-Lambert.
T'SJOEN, A.; Renaix-Ronse.
TSCHOFFEN, A.; Liège
TUBBAX, J.; Antwerpen
TUERLINCX, J.; Herentals.
TULIPPE, Prof. O.; Liège.
TURBEL S/V.; Turnhout
TYS, S.; Mechelen

d'UDEKEM d'ACOZ, Baron L.; Bruxelles.
d'URSEL, Comtesse G.; Heest
d'URSEL, Comte Ph.; Bruxelles
UTRECHT, Cie d'Assurances sur la Vie; Bruxelles

VANARDOIS, J.; Bierset.
VANCOPPENOLLE-WALCKIERS, Mr.; Woluwe-St.-Lambert.
VANDENBERGEN, R.; Bruxelles.
VANDENBERGHE, P.; Brugge.
° VANDENDRIESSCHE, Prof. Dr.; De Pinte
VANDENHENDE, P.; Renaix-Ronse.
VANDEPUT, Gebroeders; Zonhoven.
° VANDEPUTTE, Dr. J.; De Pinte
VANDERBEEK, H.; Antwerpen
VANDERBORGHT, Mevr. B.; Herent
VANDERHAEGHEN, Mlle F.; Gent.
VANDERHAEGHEN, P.; Gentbrugge.
VANDERLOOY, P.; Neerpelt.
VANDERMEEREN, H.L.; Leuven
VANDERNOOT, C.; Bruxelles.
VANDERSMISSEN, A.; Gent.
VANDERSTUYFT, Ch.; Gent.
VANHOUCKE, Mevr.; Heide-Kalmthout.
VANIMPE, Not.; Renaix-Ronse.

VANKRUNKELSVEN, Not. G.; Leopoldsburg.
VANSIELEGHEM, H.; Oostende
VARLEZ, Dr. L.; Bruxelles
VASSART, S.; Jambes
° VAUCHER, Ch.; Cologny-Genève
DE VEL, M.; Turnhout.
VAN DE VELDE, J.J.; Bonheiden.
VAN DE VELDE; Mevr. K.; Etterbeek
VELDEKENS, F.; Vlezenbeek
VAN VELTHOVEN, V.; Deurne-Z.
VERACHTERT, C.; Antwerpen.
VERBEECK, J.; Gent
VERBEECK, J.; Antwerpen.
VERBIST, Not. J.; Antwerpen.
VERBIST, Not. L.; Geel.
VERBIST, R.; Geel.
VERBRUGGE, G.; Gentbrugge.
VERBRUGGEN, H.; Bruxelles.
VERCAMMEN, J.; Lier.
VERCAUTEREN, Mme I.; Gent.
VERCOIGNE, A.; Zandvoorde
VERELST, J.; Geel.
VERHAEGEN, Baron F.; Gent.
VERHAEGHE, A.; Kortrijk.
VERHAEGEN, Baron; Tillegem-Brugge.
VERHAERT, Eerw. Heer; Mechelen.
VERHELST-VANDOOREN, H.; Brugge
VERHOESTRAETE, Dr. G.; Antwerpen.
VERHULST, Mme; Watermaal.
VERKLEEREN, R.; Clabecq.
° VERLINDEN, J.; Lint
VERLINDEN, Dr. L.; Herstal
VERMEIRE, Mlle J.; Bruxelles
VERMEULEN, G.; Antwerpen.
VERMEULEN, G.; Marche-en-Famenne.
VERMEULEN, Mlle S.; Bruxelles
VERSCHOORE, K.; Rijswijk (Nl.).
VERSCHUREN, Dr. J.; Arusha (Tanganika)
VERSTERREN, Mr; Keerbergen
VERSTERREN, Mr; Mechelen
VERSTEYLEN, H.; Turnhout.
VERSTRAETEN, Dr., A.; Gent.
VERSTRATEN, Dr. P.; Munte.
VERSTREKEN, F.; Lier.
VERTOMMEN, Mej. M.; Deurne
VERTOMMEN, R.; Ixelles
VERVENNE, D.; Gent.
VIENNE, H.; Gistel.
VIENNE, Not. L.; Ath.
° « LE VIEUX LIEGE », Société Royale; Liège
VIJVERMANS, J.; Mechelen.
de VILLENFAGNE de VOGELSANCK, Baron H.; Zolder.
VILLERS de WAROUX, Vicomte; Bruxelles
de VINCK, Baron Y.; Zillebeke.
VISART de BOCARME, E.; Magnery.
VISSCHERS, A.; Berchem
VITEUX, R.; Afsné.
VAN VLAENDEREN, G.; Brussel.
VLASKANT, L.M.; Maastricht.
DE VLIEGER, Mej. M.; Eeklo
VAN DER VLOET, H.; Deurne
VOET, H.; Ekeren.
VOLCKAERT, L.; Merelbeke
VOORTMAN, P.; Meerle.
VOTQUENNE, J.; Marchienne-au-Pont
VREEMDELINGENVERKEER, Vereniging voor; Geel.
VRIENDEN VAN HET SCHOOLMUSEUM „Michel Thiery"; Gent
† VRYDAGH, J.M.; Wezembeek
DE VUYST, Not. Ch.; Borsbeke.
° VAN WAEG, J.; Brussel
WAELBERS, J.; Lommel.
WAGENER, E.; Verviers
VAN WALLE, A.; Heusden (Limb.).
WALRAVE, L; Zele.
WAMBACQ, Not. H.; Essene.
VAN WAMBEKE, J.; Kruishoutem
de WASSEIGE, A.; Namur
VAN WASSENHOVE, A.; Bruxelles
VAN DE WATER, H.; Herentals.
WAUTERS, Dr. G.; Kessel-Lo.
WAUTERS de BESTERFELD, Douairière; Warelles
° WAUTTELET, A.; Pironchamp
VAN DE WEGHE, J.-P.; Gent.
van de WEGHE, Not. D.; Zulte
WELLENS, Mme Ch.; Hasselt.
WELLENS, Mlle E.; Lummen.
WELVAERT, Mme A.; Chaumont-Gistoux
WENDELEN, Not. A.; Genk.
° WERDER, W.; Angleur
van de WERVE, Vicomte G.; Pulle.
van de WERVE, H.; Pulle.
van de WERVE de SCHILDE, B.; Hever
WERY, Dr. A.; Liège.
WESTERBEEK van EERTEN, M.-T.; Lichtaart.
VAN WETTER, Not.; Bruxelles.
WEYNS, W.; Berchem-Antwerpen.
° WICH, F.; Bruxelles
WIDARD, Mr; Harre (Luxemb.)
„DE WIELEWAAL", Afd. Lier.
WIERTZ, J.; Donstiennes
WIJNANTS, H.; Genk.
WIJNEN, F.; Munsterbilzen.
WIJNS, A.; Elewijt.
DE WILDE, B.; Wetteren.
de WILDE d'ESTMAEL, J.; Bruxelles
WILKIN, A.; Theux.
WILL KNAP, Mme M.; Rhode-St-Genèse
WILLAERT, M.; Bruxelles
WILLE, J.; Zomergem
° WILLE, M.; Overijse
WILLEMS, Mme A.; Uccle
WILLEMS, A.; Knokke.
° WILLEMS, J.; Retie
WILLOCKX, R.; Hombeek.
WILSENS, Mlle M.-A.; Liège.
° WILSENS, W.; Liège
VAN WINKEL, J.; Overpelt-Neerpelt

WINSSINGER, G.; Bruxelles
WISER, F.; Liège
DE WITTE, J.; Kortrijk.
WITTOUCK, M.; Bruxelles.
° WOITRIN, A.; Namur
DE WOLF, Eerw. Heer; Waarbeke.
DE WOLF, V.; Antwerpen.
WOLFERS, M.; Vieusart-sous-Corroy-le-Grand
VAN WONTERGHEM, G.; Kortrijk.
de WOOT de JANNEE, O.; Haversin
de WOOT de TRIXHE, Baron; Bruxelles
WOUTERS, A.; Deurne
WOUTERS, J.; Postel-Retie.
WOUTERS, Mr.; Mechelen
WOUTERS de BOUCHOUT, M.; Anhée s/Meuse
DE WULF, C.; Gent.
WUYTS, J.; Antwerpen
WYNANTS, Ing. P.; Herentals

YANNART, R.; Bruxelles.
YERNA, R.; Bruxelles.

ZABEAU, J.; Liège.
ZIMMER, A.R.; St.-Mard-Virton.
van ZUYLEN, A.; Liège

groeien dat onze natuurgebieden, in weerwil van hun soms schijnbare onvruchtbaarheid, een eigen schone roeping te vervullen hebben.

Er bestaat tussen de doelstellingen der natuurbeschermingsaktie en der ekonomische ontwikkeling absoluut geen kontradiktie, wel integendeel. Beide aspekten vullen elkander aan. Natuurbescherming wint nog aan belangrijkheid in die gebieden welke een intensieve industrialisering ondergaan. Het is de taak van de overheid beide aspekten van de volkswelvaart op harmonische wijze tot ontwikkeling te laten komen.

Men heeft maar al te dikwijls de promotors van natuurbescherming verweten dat zij te behoudsgezind zijn en geen oog hebben voor de evolutie van de moderne samenleving. Zij worden nog dikwijls beschouwd als dilettanten die samen met dichters en kunstschilders een kleine groep volksvreemde mensen vormen die hoog in de wolken zweven.

Het is nochtans aan de bijna hopeloze strijd van een kleine schare te danken dat we nu nog, in weerwil van het vele dat reeds, totaal nutteloos dikwijls of uit louter winstbejag, reddeloos verwoest werd, toch over veel schoons kunnen beschikken. Zal de huidige generatie, ingelicht over de sociale noodzaak en gewapend met de nieuwe wet op de ruimtelijke ordening nog even lichtzinnig blijven omspringen met dat wat in wezen behoort tot de kern van ons kultuurpatrimonium ?

Wie zal in deze tijd nog de noodzakelijkheid van een ruimtelijke ordening miskennen ? Nu de bodem, het basiselement, zo zeldzaam is geworden, wordt het ook de hoogste tijd dat deze op de meest verantwoorde wijze, rekening houdend met de behoeften van de enkeling en van de gemeenschap, zou aangewend worden.

* * *

Men is gelukkig te kunnen vaststellen hoe in onze veelal te utilitair ingestelde samenleving meer belangstelling groeit voor de kulturele waarden. En het is niet omdat in de rangorde der waarden het sociaal-ekonomisch aspekt der natuurbeschermingsaktie op de eerste plaats zou komen dat we hierover het eerst gehandeld hebben. Wij menen dat in de huidige geestesgesteltenis dit aspekt meer spreekt tot de massa terwijl de *kultureel-wetenschappelijke* motivering uiteraard een veel beperkter publiek aanspreekt.

Het vrijwaren van enkele kerngebieden, die omwille van hun fauna en flora representatief zijn, is voor de wetenschap van vitaal belang. Omwille van hun bijzondere bestemming moet men kunnen aanvaarden dat deze reservaten — in de strikte zin van het woord — een eigen streng statuut wordt toegekend. Voor de veldbioloog is dit het onmisbaar openluchtlaboratorium, voor de amateur en de leergierige jeugd het exploratieterrein naar alles wat leeft en groeit in zijn ongestoord natuurlijk milieu.

(Copyright Jos Overlaet)

Moerassen in de vallei van de Roosterbeek te Houthalen-Zonhoven.
Marais de Houthalen-Zonhoven dans la vallée du Roosterbeek.

Om de natuurbeschermingsgedachte ingang te doen vinden in ons land is er ongetwijfeld nog een lange weg af te leggen. En vermits het hier in de eerste plaats een kwestie van opvoeding is, moeten we ons vooral wenden tot de jeugd.

In afwachting van een werkelijke doorbraak moeten we alles in het werk stellen om te redden wat nog te redden valt. De nieuwe wet van 29 maart 1962 op de ruimtelijke ordening en de stedebouw zal zeker veel bijdragen tot het behoud en het vrijwaren van de nodige ruimte, zowel voor aktieve rekreatie als voor het inrichten van wetenschappelijk belangrijke reservaten.

Maar zelfs indien binnen afzienbare tijd in het kader van deze wet, vooral dank zij de streekplanning, gunstige resultaten mogen verwacht worden, waardoor het pionierswerk der Vereniging beveiligd en bevestigd wordt, dan mag niet uit het oog verloren worden — het verleden heeft dit voldoende bewezen — dat het probleem van het beheer der natuurgebieden, vooral dan van de strikte reservaten, blijft bestaan, zodat de Vereniging alleszins nog een belangrijke en verantwoordelijke taak te vervullen heeft.

* * *

Wat werd in Limburg reeds bereikt, en wat kan als een minimumprogramma voor de naaste toekomst aanzien worden ?

Tot de meest efficiënte verwezenlijkingen op het gebied der natuurbescherming in de provincie kunnen volgende realisaties van de Vereniging gerekend worden:

DE MOERASSEN EN VIJVERS VAN GENK - DIEPENBEEK

Dit nationaal natuurreservaat is een der schoonste verwezenlijkingen der Vereniging. Dank zij de waardevolle medewerking van de gemeentebesturen van Genk en Diepenbeek alsmede de financiële bijdragen van vele natuurvrienden uit het ganse land, kon een reservaat van nagenoeg 260 ha tot stand gebracht worden.

De ultieme redding van dit typisch Kempens moerassengebied in de vallei van de Stiemerbeek, onvermoed rijk aan planten- en dierensoorten, schenkt aan de wetenschap een haast onuitputtelijk exploratie- en waarnemingsterrein.

Naast een integrale reserve, bestaande uit de botanisch en zoölogisch meest waardevolle plekjes, zal het reservaat zodanig ingericht worden dat het gedeeltelijk voor iedereen toegankelijk zal kunnen gesteld worden. Ook op louter sociaal gebied zal deze verwezenlijking dus ruimschoots vruchten afwerpen.

HET HAGEVEN TE NEERPELT

In samenwerking met het gemeentebestuur van Neerpelt is de Vereniging er in gelukt in het uiterste noorden der provincie, ingesloten door de Neder-

landse grens en de Dommel, een juweeltje van schilderachtige vennen en moerassen tussen golvende duinen als natuurpark in te richten.

In de Heer G. Claessen, in leven de eerste konservator van dit reservaat, verliest de Vereniging een toegewijd medewerker, die steeds zijn beste krachten heeft ingespannen voor het tot stand komen en de organisatie van dit mooie reservaat. Menig natuurvriend, en vooral de kunstminnende vrienden van het Hageven, zullen steeds een dankbare herinnering aan deze pionier bewaren.

Met ontroering herlezen we in de vorige Bulletins het entoesiaste verslag van de harde strijd die door onze betreurde konservator en trouwe medewerker gevoerd werd. Het was vooral een strijd tegen de voortdurende bedreiging van ontwaarding, tegen onbegrip en zelfs kwade wil, maar het was ook een strijd tegen de natuurelementen, de strijd om het watergebrek te overwinnen in een gebied dat eens door het water gezegend was doch door de ontginnende mens dreigde herschapen te worden in een onvruchtbaar kultuurland.

HET HOLVEN TE OVERPELT

Langs de rijksweg Hasselt-Eindhoven ontdekt men een oord vol bruisend vogelleven. Een kleine kern van het gebied, nagenoeg 30 ha. kon door de Vereniging in huur genomen worden. Het is een zeer gelukkige realisatie omdat deze kern omsloten ligt door een nog grotendeels gaaf landschap, zodat het in werkelijkheid groter is dan het op papier wel lijkt.

Alles laat voorzien dat de administratieve beslommeringen, dank zij de medewerking der bevoegde overheid, weldra een einde zullen nemen.

In Limburg staat de Vereniging nog een grote inspanning te wachten. Zelfs indien men zich zou beperken tot de strijd om het verzekerd behoud van de meest waardevolle gebieden, dan moet er toch aan gedacht worden dat, naast de vastlegging ervan in een wettelijke gewaarborgde vorm, al deze gebieden ook zullen moeten beheerd worden.

Volgende gebieden vragen dringend om bescherming en houden de bijzondere aandacht gaande van de Vereniging en van al wie in Limburg om het behoud van dit waardevol patrimonium bekommerd zijn:

DE OOSTELIJKE EN ZUID-OOSTELIJKE RAND VAN DE KEMPENSE HOOGVLAKTE

Dit uitgestrekte landschap, gelegen in de driehoek As-Lanklaar-Zutendaal, omvat voornamelijk de Mechelse heide en de bossen en valleien aan de

rand van het plateau. Het is een wijds en verlaten gebied, biotoop van het *korhoen,* jachtterrein van de *vos,* en bevat naast de botanisch en zoölogisch rijke vochtige heide en moerassen de relikten van het wintereikenbos (*Quercus sessiliflora Salisb*).

Het streng reserveren van bepaalde zones, waaronder de heide van Rekem, de Vallei van de Zijpbeek en een deel van de Mechelse heide, dringt zich hier op. Dit zou met een gedeeltelijke toeristische en rekreatieve valorisatie der streek kunnen gepaard gaan. Een ontwerp terzake is in studie.

DE RESERVE VAN GRUITRODE-OPOETEREN

De kern van dit landschap, dat door uitgestrekte pijnbossen omringd is, omvat de merkwaardige vallei van de Bosbeek, de bronnen van de Kattebeek en een gordel schilderachtige kontinentale duinen, die de hoogste van de provincie zijn. Het is vooral een estetisch waardevol landschap.

DE TEN HAEGDOORNHEIDE TE HOUTHALEN

Reeds lang werd de aandacht op dit landschap gevestigd omdat het een onzer laatste uitgestrekte heidegebieden is en ook omwille van zijn uitzonderlijke ligging in het hart der provincie tussen Houthalen, Zonhoven en Genk.

Het is een uitgestrekt met heide, berk en vliegden begroeid massief, dat de valleien scheidt van twee typische schilderachtige beekjes: de Leembeek en de Roosterbeek, waaraan de eeuwenoude winningen Hengelhoef en Kelchterhoef hun ontstaan danken.

Indien een voldoend grote ruimte als groenzone aangeduid wordt, zoals een ontwerpstudie voorziet, dan kunnen in dit gebied enkele kernen als strikt reservaat bewaard blijven, terwijl de streek toch een uitgesproken toeristische bestemming blijft voorbehouden.

DEN TEUT TE ZONHOVEN-HOUTHALEN

Dit landschap vormt de zuidelijke rand van de Ten Haagdoornheide en maakt dus deel uit van voorgaand ontwerp. Aangezien de onderhandelingen voor het vrijwaren van dit gebied reeds ver gevorderd zijn, willen we er hier speciaal de nadruk op leggen.

Een snoer van kleine vijvers en moerassen tussen met heide begroeide duinruggen maakt het tot een der mooiste plekjes van Limburg. Het is het uitverkozen biotoop voor *kornhoen, wulp* en *kiekendief.*

Hier liggen nog 200 ha. ongerepte schoonheid, bijna integraal toebehorend aan de gemeente Zonhoven, die bereid gevonden is daar een integraal natuurreservaat tot stand te brengen.

DE ST.-PIETERSBERG TE KANNE-TERNAAIEN

De krijtformaties der Jekervallei scheppen typische milieuvoorwaarden, zodat zowel bij planten als dieren en insekten uiterst zeldzame vertegenwoordigers aangetroffen worden. Van bijzondere betekenis ook zijn de verlaten mergelgrotten welke elf verschillende soorten vledermuizen herbergen.

JENEVERBES-RESERVATEN

Indien niet spoedig maatregelen getroffen worden, zal weldra ook het vertrouwde silhouet van de *Juniperus* uit het Limburgse heidelandschap verdwenen zijn.

Enkele typische standplaatsen, één te As en één te Opglabbeek, verdienen daarom onze bijzondere aandacht en bescherming.

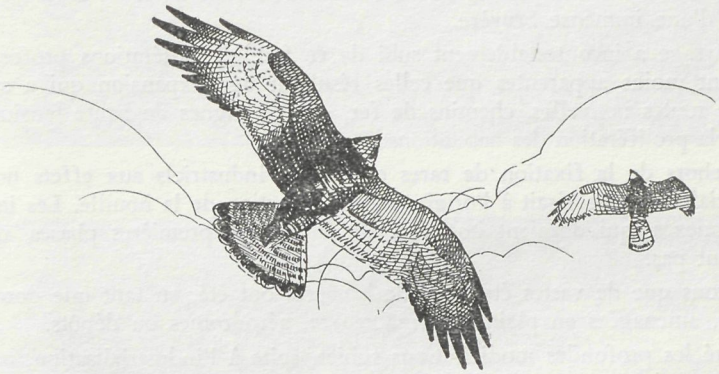

Protection de la Nature dans la Province de Limbourg

par Jos OVERLAET
Administrateur

Il est certain, en ce qui concerne les zones vertes et les paysages primitifs, que la province du Limbourg occupe au sein du pays flamand une position privilégiée.

Nous remarquons que la grande majorité des sites sont situés au centre et au nord de la province: la Campine et le plateau Mosan. Ces régions ont gardé jusqu'au début de ce siècle, un aspect archaïque, favorisé par la faible densité de population qui vivait dans des régions aux terres sablonneuses et en général peu fertiles.

La découverte, suivie de l'exploitation des gisements de charbon, ont progressivement réveillé ces régions, comme frappées par des siècles de léthargie. Une ceinture ininterrompue de terrils barrant l'horizon d'Est en Ouest, surgit au sein d'une immense bruyère.

Le paysage a incontestablement subi de ce fait, des altérations profondes; cependant moins apparentes que celles résultant de l'expansion qui a suivi: tracé de routes nouvelles, chemins de fer, canaux, lignes de haute tension et, surtout, la prolifération des habitations.

En dehors de la fixation de rares complexes industriels aux effets nocifs, l'industrialisation ne visait à l'origine que l'extraction de la houille. Les industries connexes, qui devaient normalement suivre ces premières phases, ne se réalisèrent pas.

Ajoutons que de vastes étendues de bruyères ont été, en tant que domaine militaire, aménagées en plaines de manœuvre, aérodromes ou dépôts.

Malgré les profondes modifications subies, suite à l'industrialisation, par le paysage campinois, une sorte de nouvel équilibre s'est progressivement installé. Tout le monde, même les plus fervents amis de la nature, s'était accoutumé au spectacle devenu familier des horizons où pointaient les terrils et, tout compte fait, la Campine renfermait encore de grandes richesses esthétiques naturelles.

Cependant les événements ne stagnèrent pas et la province subit actuellement une nouvelle poussée résultant des efforts spectaculaires entrepris en vue de procurer sur place, à une main-d'œuvre en constante progression et des emplois adéquats et un bien-être appréciable.

Il est réconfortant de constater combien est grande la vigilance des autorités responsables de cette évolution.

Tenant compte de ce qui précède, nous devons reconnaître qu'en matière de protection de la nature, nous avons à rattraper un retard d'un demi-siècle sur nos voisins. Il est en effet pénible de constater que c'est avec une réelle lenteur que cette notion progresse, tandis que les problèmes qui nous préoccupent sont entrés dans une phase aiguë.

(Copyright Jos Overlaet)

« Den Teut » — Ten Haegdoornheide — Zonhoven-Houthalen

(*Numenius arquata*)

De Wulp en de Heide, beeld van harmonieus natuurevenwicht, thans ernstig bedreigd.

Le courlis et la bruyère, image d'un équilibre naturel harmonieux, gravement menacé aujourd'hui.

(Copyright M. Verbruggen)

Voyez légendes p. 58. 1)
Zie legenden blz. 58. 2)

(Copyright P. Didier)

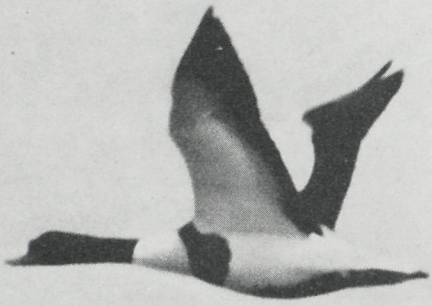

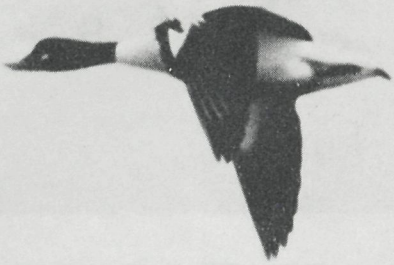

Nous pensons qu'il est possible d'attirer davantage l'attention du grand public et ipso facto celle des Pouvoirs Publics sur ces importants problèmes en les analysant d'abord sur le plan *économique* et *social*.

L'évolution qui caractérise notre époque, doit pousser ceux qui œuvrent pour protéger la nature à prendre les dispositions qui s'imposent pour préserver des ilôts de calme et de repos, à parer à la pollution de l'air et à réserver pour l'avenir des zones à caractère récréatif.

S'il est indispensable de réserver des espaces au profit de l'industrie et des quartiers résidentiels, de l'agriculture et des cultures maraîchères, il est tout aussi urgent de prévoir le maintien de zones récréatives au sein de la nature. Tous les efforts entrepris afin d'améliorer le standing de vie seraient vains s'ils devaient simultanément aboutir à la destruction des espaces indispensables à la santé de tous.

La conservation d'espaces verts et de réserves naturelles est un facteur de base dans le cadre harmonieux d'un aménagement social et économique d'une région. La vie agitée qui caractérise notre époque a intensifié le rythme fébrile de travail; simultanément la nécessité de rétablir l'organisme dans le silence et l'air vivifiant se précise et seule la nature intelligemment préservée peut apporter la solution recherchée.

Mieux que les voyages éreintants ou les attractions bruyantes qu'offrent les grandes agglomérations, les bois et les champs, les espaces dégagés de bruyères ou les plans d'eaux, apportent aux esprits fatigués et aux nerfs affaiblis le remède espéré.

Il n'est nullement exagéré de déclarer que vu sous cet angle, la conservation de sites naturels, mêmes ceux de faible étendue, est aussi indispensable à l'aménagement économique d'une région que les mises en valeur de zones destinées à l'industrie ou l'aménagement urbain.

Ne constatons-nous pas, hélas, encore aujourd'hui, que nos bois et nos terrains incultes sont de plus en plus visés et classés comme futurs terrains industriels. Il est plus que temps que les Autorités se rendent compte de cette situation et se pénètrent de l'immense valeur qu'offrent les zones-natures pour le bien de la communauté.

Il semble n'y avoir aucune contradiction entre l'expansion économique d'une région et le maintien des zones où devrait s'exercer une vigilante protection de la nature. Dans une certaine mesure ces deux aspects peuvent se compléter. La protection de la nature est impérieuse dans les régions soumises aux efforts d'industrialisation. C'est une tâche capitale de veiller à la synchronisation de ces deux aspects.

On n'a que trop reproché aux défenseurs de la nature d'être étroitement conservateurs et de ne prêter qu'une faible attention à l'évolution qui caractérise notre époque. On les considère souvent comme des amateurs qui s'apparentent à nombre d'artistes indifférents aux choses de cette terre.

Cependant, ce n'est qu'à la lutte en apparence désespérée mais opiniâtre d'un nombre limité de personnes que, malgré tout ce qui a déjà été gâché inutilement ou perdu au profit d'intérêts immédiats, nous disposons encore de quelques remarquables territoires. Il serait impensable que les générations actuelles, informées des nécessités sociales et nanties des pouvoirs nouveaux prévus par la loi sur l'aménagement du territoire, persistent à négliger ce qui en fait constitue l'élément-clef de notre patrimoine culturel.

Qui oserait encore mettre en doute la nécessité d'un aménagement rationnel du territoire national à un moment où la terre, élément de base de toute existence équilibrée, se raréfie dangereusement.

* * *

Il est heureux de constater que, malgré le caractère d'utilitarisme qui caractérise notre société, un penchant vers les valeurs culturelles se dessine. Si nous sommes en premier lieu attachés aux aspects économiques et sociaux de l'action de protection de la nature, ce n'est pas que nous désirons leur accorder une priorité quelconque, mais uniquement parce que nous sommes convaincus que ces aspects frappent davantage l'opinion publique que les données *culturelles* et *scientifiques.*

La préservation de quelques sites-clef représentatifs pour la faune et la flore est essentielle pour la science, et toute gestion de réserve naturelle, pour être efficace, doit s'inspirer de cet aspect vital. Seul le maintien de ce patrimoine, vrai laboratoire de plein air, peut permettre aux biologistes et aux jeunes, désireux de se familiariser avec les merveilles de la nature, de poursuivre leur recherche et d'enrichir leur connaissance.

Il reste encore un long chemin à parcourir avant que l'opinion publique accorde aux choses de la nature l'intérêt qu'elle mérite. Ce résultat ne peut être obtenu que par une éducation populaire et il va de soi que c'est par priorité que nous devons nous adresser à la jeunesse.

En attendant une réelle percée, nous devons tout mettre en œuvre pour sauver ce qui peut l'être encore. Les dispositions légales du 29 mars 1962 dans le cadre de l'aménagement du territoire et de l'urbanisme, contribueront dans une large mesure au maintien des espaces requis aussi bien en vue de la récréation qu'en vue de l'aménagement d'importantes réserves scientifiques.

Même si dans le cadre de cette loi, et en particulier grâce aux plans d'aménagements régionaux, des résultats peuvent être prévus, on ne pourra perdre de vue que la gestion des réserves naturelles — hélas le passé vient confirmer cette opinion — ne peut être confiée qu'à des spécialistes et qu'en la matière, l'association « Les Réserves Naturelles et Ornithologiques de Belgique » a acquis un autorité incontestée. De toute façon l'œuvre de pionniers de notre Association s'en trouvera renforcée et les résultats obtenus confirmés. Une tâche importante et pleine de responsabilité nous reste réservée dans l'avenir.

* * *

L'auteur dresse un bilan des principaux résultats obtenus par notre association dans le Limbourg. Résumons:

LE SITE DE GENK-DIEPENBEEK

fut sauvé in extremis grâce à la compréhension et l'appui des Administrations Communales de Genk et de Diepenbeek, d'une part, et la générosité de nos affiliés, d'autre part. Ce site possède une inestimable valeur scientifique et du point de vue esthétique est incontestablement un des nos plus remarquables paysages. 260 ha font l'objet de soins particuliers et des aménagements sont en cours d'exécution de telle sorte que tous les amis de la nature pourront visiter ce merveilleux ensemble.

LE SITE DU HAGEVEN A NEERPELT

fait l'objet d'une convention de longue durée réalisée grâce à la compréhension de l'Administration Communale par laquelle l'Association dispose de tous droits de

gestion sur 70 ha. Remarquable paysage campinois, riche en raretés ornithologiques. Nos membres se remémoreront l'émouvant article paru dans notre Bulletin 1961, écrit par le regretté conservateur, Monsieur Gaston Claessen. Rendons hommage à cet éminent collaborateur, qui a tant fait pour réaliser cette splendide réserve. Son nom restera indissociablement lié au site du Hageven.

LE HOLVEN A OVERPELT

est également un bien communal. Ce bien de 30 ha a une réelle valeur botanique et constitue un important refuge ornithologique. Il forme le noyau d'un remarquable paysage.

* * *

Monsieur Overlaet donne un aperçu de l'ampleur et de l'importance des négociations que mène notre Association en vue d'assurer la protection d'une série de sites naturels limbourgeois. Nous publions ici la liste de ces sites qui retiennent, bien entendu, l'attention de tous les campinois soucieux de l'avenir de leur beauté naturelle.

LE VERSANT EST ET SUD-EST DU PLATEAU CAMPINOIS

Située dans le triangle As-Lanklaar-Zutendaal, cette région renferme, entr'autres, les vastes bruyères de Mechelen. Des zones strictement réservées sont prévues, en particulier la bruyère de Rekem, la vallée du Zijpbeek et une partie du plateau de Mechelen.

LA RESERVE DE GRUITRODE, OPOETEREN

Région densément plantée de résineux où persistent, dans leur aspect plus ou moins primitif, le Bosbeek et les sources du Kattebeek. De plus, les plus hautes dunes continentales de la Province formant une pittoresque chaîne, contribuent à rehausser l'aspect esthétique de ce paysage.

LE TEN HAEGDOORNHEIDE A HOUTHALEN

est situé entre Houthalen, Zonhoven et Genk. Cette immense bruyère est traversée par deux pittoresques ruisseaux : le Leembeek et le Roosterbeek. Ici également la réservation stricte de certains espaces s'impose.

LE TEUT A ZONHOVEN/HOUTHALEN (Voyez photos pages 41, 42, 49).

Ce paysage, limite méridionale du Ten Haegdoornheide, fait l'objet de négociations suivies. Il renferme une série d'étangs et marais au cœur d'un paysage montueux formé de dunes et de bruyères et doit être considéré comme un des plus pittoresques paysages campinois. 200 ha, propriété de la commune de Zonhoven, qui est disposée à y réaliser avec le concours de notre association une réserve naturelle intégrale, seront bientôt intégrés dans la chaîne de nos réserves naturelles.

LE DOMAINE DE KAESTER A KANNE-LANAYE

Intéressant territoire vu sa valeur botanique et surtout par la faune de chiroptères très variée (onze espèces) qui peuple les anciennes carrières.

RESERVES DE GENEVRIERS (Juniperus)

Cette essence jadis commune en Campine est en passe de disparaître. Il est urgent d'assurer la protection de deux parcelles : une à As et l'autre à Opglabbeek.

Le Zwin et Meetkerke

par le comte LIPPENS
Conservateur

La saison de nidification nous a apporté un nouvel accroissement sensible d'oiseaux nicheurs. Sur la grande île, déjà surnommée « l'île aux oiseaux » il y eut approximativement 775 nids, soit 400 couples de *mouettes rieuses*, 350 couples de *sternes Pierre-Garin*, 15 *avocettes*, 10 *pluviers à collier interrompu*, 1 nid de *goéland argenté*, et probablement un nid de *sterne caugek*, ce qui serait le premier cas de nidification de cette expèce en Belgique. Sur la nouvelle île en face de l'ancienne villa royale, il y eut une quinzaine de nids de la *sterne naine*, 5 nids d'*avocettes*, 2 nids *d'huitriers* et une dizaine de nids de *pluviers à collier interrompu*. On a bagué 601 *mouettes rieuses*, 286 *sternes Pierre-Garin*, 12 *sternes naines*, 17 *avocettes*, 11 *huitriers*, etc. Certains nouveaux travaux d'aménagement ont encore été réalisés en octobre 1962, et, à la lumière de l'expérience acquise, on peut espérer faire, petit à petit, du Zwin une des plus belles réserves ornithologiques d'Europe Occidentale.

Il est intéressant de signaler qu'en 1962 le Zwin a été visité par environ 135.000 personnes et que près de 40.000 enfants en voyage scolaire y ont fait une excursion agréable et instructive. Le Zwin devient aussi de plus en plus connu et apprécié à l'étranger; des articles ont paru dans de nombreux journaux et revues, et des photographies prises au Zwin ont figuré en bonne place à plusieurs expositions internationales. Enfin l'International Wildfowl Research Bureau a choisi le Zwin pour y tenir son congrès annuel en septembre dernier.

Durant 1962 la station d'études et de baguage du Zwin s'est fortement développée. En 1961 on avait bagué au Zwin 2.786 oiseaux: en 1962 on y a bagué 5.542 oiseaux de 109 espèces différentes. Un effort spécial fut fait pour capturer et baguer des oiseaux faisant l'objet d'une étude internationale, comme la *linotte à bec jaune (Acanthis flavirostris)* ou des oiseaux rarement bagués ailleurs. Pour faciliter nos travaux, les autorités hollandaises nous ont gracieusement donné un permis spécial nous permettant de capturer et de baguer également des oiseaux sur la partie néerlandaise du Zwin.

Voici la liste des oiseaux particulièrement intéressants bagués au Zwin en 1962:

— Linotte à bec jaune (Acanthis flavirostris) 823
— Poule d'eau (Gallinula chloropus) 282
— Bécassine (Capella gallinago) 125
— Bécasseau variable (Calidris alpina) 111
— Grive litorne (Turdus pilaris) 105

— Corlieu (Numenius phaeopus) 103
— Grand courlis (Numenius arquata) 89
— Bruant des neiges (Plectrophenax nivalis) 68
— Chevalier gambette (Tringa totanus) 66
— Combattant (Philomachus pugnax) 48
— Gravelot à collier (Charadrius hiaticula) 45
— Guignette (Actitis hypoleucos) 40
— Tournepierre (Arenaria interpres) 30
— Barge rousse (Limosa lapponica) 26
— Chevalier sylvain (Tringa glareola) 22
— Chevalier à pattes vertes (Tringa nebularia) 18
— Râle d'eau (Rallus aquaticus) 15
— Chevalier arlequin (Tringa erythropus) 10
— Maubêche (Calidris canutus) 6
— Bécasse (Scolopax rusticola) 5
— Bécassine sourde (Lymnocryptes minimus) 4

En outre d'autres oiseaux migrateurs ont été bagués dans les bois près du Zwin:

— Pinson chanteur (Fringilla cœlebs) 260
— Rouge-gorge (Erithacus rubecula) 271
— Tarin (Carduelis spinus) 228
— Merle (Turdus merula) 202
— Accenteur mouchet (Prunella modularis) 133
— Grive chanteuse (Turdus ericetorum) 108
— Tourterelle turque (Streptopelia decaocto) 47
— Grive mauvis - (Turdus musicus) 93
— Linotte mélodieuse (Carduelis cannabina) 122
— Bruant jaune (Emberiza citrinella) 80
— Fauvette à tête noire (Sylvia atricapilla) 79
etc., etc...

Ces résultats remarquables ont été atteints grâce au dévouement et à l'activité inlassables, joints à une ingéniosité étonnante, de mes deux aides, MM. Omer Cool et Robert Trio, à qui je tiens à rendre un hommage bien mérité.

De très nombreuses et intéressantes observations ont été faites au Zwin durant ces dernières années. Sous le titre « Les Oiseaux de Knokke-sur-Mer" paraîtra bientôt dans « Le Gerfaut » une étude comprenant le résumé de toutes les observations ornithologiques faites à Knokke depuis la fin du siècle dernier, ce qui concerne environ 260 espèces dont 110 espèces nidificatrices. Ces chiffres indiquent à suffisance l'intérêt ornithologique de cette région et sa valeur en tant que réserve naturelle.

* * *

Quant à Meetkerke, l'événement principal fut le retour des *cormorans* (*Phalacrocorax carbo sinensis*) comme nicheurs. En 1944 il y avait encore une centaine de nids; cette colonie a été totalement abandonnée à la fin de la guerre par suite de la mort et de l'abattage des arbres autour de la canardière. En 1961 deux ou trois couples ont à nouveau niché. En 1962 huit nids ont été

occupés. Il y a donc lieu d'espérer que cette colonie unique est en voie de se reconstituer. Une cinquantaine de couples de *hérons* (*Ardea cinerea*) ont également niché ce printemps.

Au point de vue Anatidae l'année fut médiocre, les nichées ayant beaucoup souffert du froid au printemps. D'autre part, le baguage des canards col-verts a été interrompu, comme en Hollande d'ailleurs. On peut estimer en effet qu'après le baguage de 15.000 col-verts à Meetkerke en 7 ans, il y a momentanément suffisamment de reprises et d'observations pour entreprendre une étude détaillée et qu'il est inutile d'infliger aux services administratifs du baguage une tâche supplémentaire considérable. Enfin, la protection accordée aux col-verts depuis 1956 a provoqué une multiplication excessive de canards bâtards. Après avoir pris conseil auprès d'autorités compétentes tant en Belgique qu'en Hollande et en Angleterre, il a été décidé de supprimer dorénavant tous les canards qui n'étaient pas de purs sauvages.

En 1962 j'ai toutefois encore bagué à Meetkerke 1.025 col-verts, 199 sarcelles d'hiver, 12 sarcelles d'été, 41 siffleurs, 1 pilet et 14 souchets.

Comte LIPPENS.

Illustraties — Illustrations

1) Vinnig alarmerende grutto (*Limosa limosa*), trouwe bewaker van het in de dichte heide verborgen nest. — Barge, au cri d'alarme perçant, fidèle gardien du nid caché dans la bruyère touffue.

2) Bergeendenkoppel (*Tadorna tadorna);* zo als gewoonlijk heeft de woerd de leiding (zie snavelvorm). — Couple de tadornes; le mâle précède la cane (le bec du premier est caronculé).

3) *Charadrius alexandrinus.* Soucis maternels! Pluvier à collier interrompu surveillant sa ponte. — Broedzorgen voor het wijfje van de strandplevier.

4) *Recurvirostra avosetta.* Image typique d'une avocette traînant les ailes, afin d'écarter des visiteurs, de passage au abords de son nid. — Typisch beeld van een met beide vleugels slepende kluut, die aldus ongewenste bezoekers van zijn nest tracht weg te lokken.

(Copyright P. Didier)

Ongerept duinlandschap in het Zwinreservaat.
Imposant paysage de dunes - Réserve du Zwin.

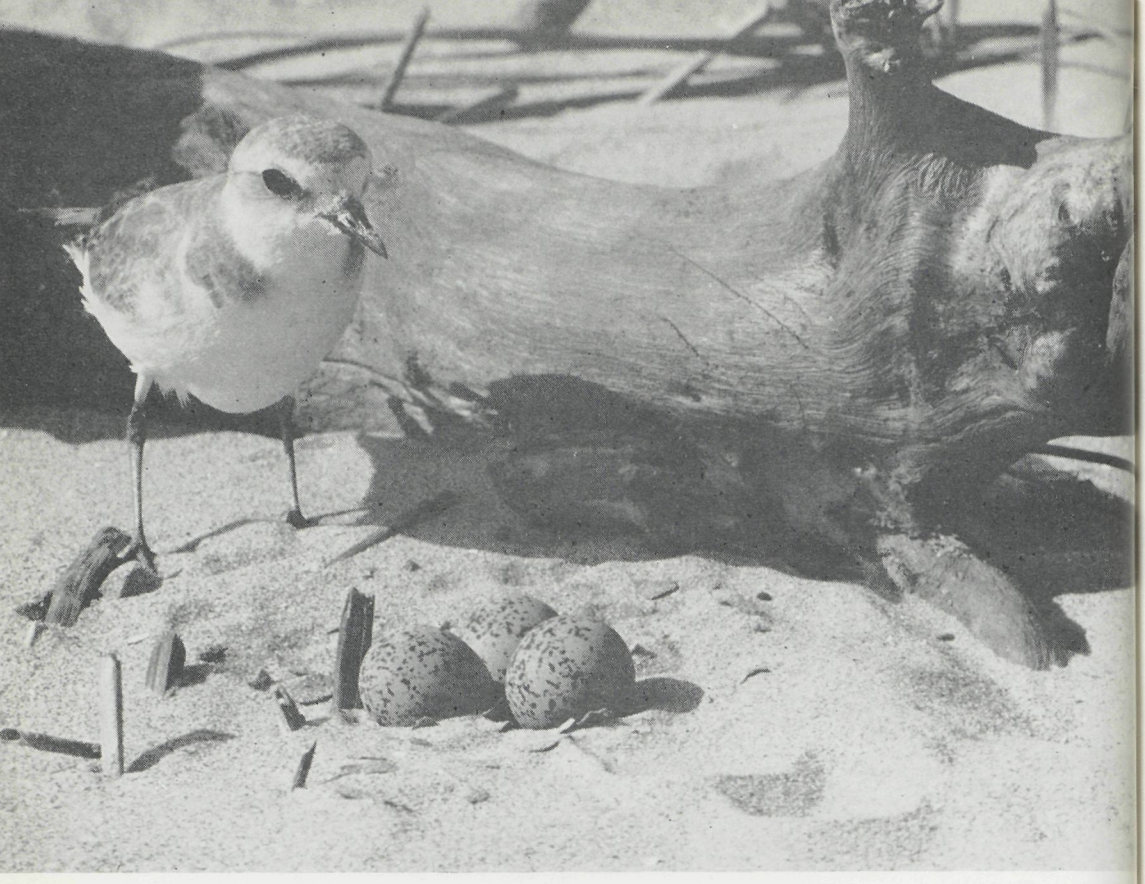

Voyez légendes p. 58. 3)
Zie legenden blz. 58. 4)

(Copyright M. Verbruggen)

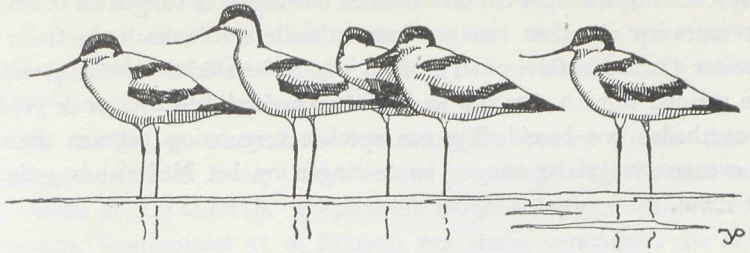

Het Zwin en Meetkerke

door Graaf LIPPENS

Conservator

Het broedseizoen heeft ons een nieuwe aanzienlijke aangroei gebracht van onze broedvogels. Op het groot eiland, reeds „het vogeleiland" genoemd, bevonden er zich naar schatting 775 nesten, hetzij 400 koppels kapmeeuwen, 350 koppels visdiefjes, 15 kluten, 10 strandplevieren, 1 nest van de zilvermeeuw, en waarschijnlijk 1 nest van de grote stern, wat het eerste broedgeval van deze soort in België zou zijn. Op het nieuw eiland, rechtover de vroegere koninklijke villa, waren er een 15-tal nesten van de dwergstern, 5 nesten van de kluut, 2 nesten van de scholekster en een 10-tal nesten van de strandplevier. Men heeft hier 601 kapmeeuwen, 286 visdiefjes, 12 dwergsterntjes, 17 kluten, 11 scholeksters, en nog andere vogels kunnen ringen.

In oktober 1962 werden nog nieuwe werken uitgevoerd, zodat wij hopen, in het licht van de reeds bekomen ervaring, van het Zwin geleidelijk een der mooiste vogelreservaten van West-Europa te kunnen maken.

Het is interessant te vermelden dat het Zwin in 1962 door ongeveer 135.000 personen werd bezocht en dat bijna 40.000 kinderen op schoolreis er een aangename en leerrijke uitstap hebben kunnen doen. Het Zwin wordt ook steeds beter gekend en gewaardeerd in het buitenland, bijdragen verschenen in talrijke dagbladen en tijdschriften, en in het Zwin genomen fotos hebben een voorname plaats ingenomen op vele internationale tentoonstellingen.

Ten slotte heeft het „International Wildfowl Research Bureau" (Internationaal Centrum voor Onderzoek van het Waterwild) het Zwin uitgekozen om er zijn jaarlijks kongres te houden in September laatstleden.

In 1962 heeft het Studie- en Ringstation van het Zwin zich sterk ontwikkeld. Men had in 1961 in het Zwin reeds 2786 vogels geringd: in 1962 kon men er niet minder dan 5.542 vogels behorende tot 109 verschillende soorten van een ring voorzien.

Een speciale inspanning werd ondernomen om vogels te vangen en te ringen die het voorwerp uitmaken van een internationale studie, zoals de frater of steenkneuter (Acanthis flavirostris), ofwel vogels die slechts zelden op andere plaatsen geringd worden. Om ons werk te vergemakkelijken hebben de Nederlandse overheden ons bereidwillig een speciale vergunning gegeven die ons toelaat eveneens vogels te vangen en te ringen op het Nederlands gedeelte van het Zwin.

Ziehier de lijst van de bijzonder interessante vogels die in 1962 in het Zwin geringd werden:

frater of steenkneuter (Acanthis flavirostris)	832
waterhoen (Gallinula chloropus)	282
watersnip (Capella gallinago)	125
bonte strandloper (Calidris alpina)	111
kramsvogel (Turdus pilaris)	105
regenwulp (Numenius phaeopus)	103
wulp (Numenius arquata)	89
sneeuwgors (Plectrophenax nivalis)	68
tureluur (Tringa totanus)	66
kemphaan (Philomachus pugnax)	48
bontbekplevier (Charadrius hiaticula)	45
oeverloper (Actitis hypoleucos)	40
steenloper (Arenaria interpres)	30
rosse grutto (Limosa lapponica)	26
bosruiter (Tringa glareola)	22
groenpootruiter (Tringa nebularia)	18
waterral (Rallus aquaticus)	15
zwarte ruiter (Tringa erythropus)	10
kanoetstrandloper (Calidris canutus)	6
houtsnip (Scolopax rusticola)	5
bokje (Lymnocryptes minimus)	4

In de bossen nabij het Zwin werden andere trekvogels geringd:

vink (Fringilla coelebs)	260
roodborst (Erithacus rubecula)	271
sijsje (Carduelis spinus)	228
merel (Turdus merula)	202
heggemus (Prunella modularis)	133
zanglijster (Turdus ericetorum)	108
Turkse tortel (Streptopelia decaocto)	47
koperwiek (Turdus musicus)	93
kneu (Carduelis cannabina)	122
geelgors (Emberiza citrinella)	80
zwartkopgrasmus (Sylvia atricapilla)	79
enz., enz...	

Deze merkwaardige resultaten werden bereikt dank zij de offervaardigheid en de onvermoeibare aktiviteit, gepaard gaande met een verbazingwekkende vindingrijkheid van mijn twee helpers, de heren Omer Cool en Robert Trio, wie ik graag een welverdiende lofbetuiging breng.

Zeer talrijke en interessante waarnemingen werden tijdens deze laatste jaren verricht in het Zwin. Onder de titel „De Vogels van Knokke aan Zee". zal weldra in „De Giervalk" (Koninklijk Belgisch Instituut voor Natuurwetenschappen, Vautierstraat 31 te Brussel) een studie verschijnen die de samenvatting zal bevatten van alle vogelobservaties die te Knokke sinds het einde van de vorige eeuw gedaan werden, en die ongeveer 260 soorten betreffen, waarvan 110 soorten broedvogels zijn. Deze getallen tonen voldoende het ornithologisch belang aan van deze streek en haar waarde als natuurreservaat.

Wat Meetkerke betreft was de voornaamste gebeurtenis de terugkeer van de aalscholvers (Phalacrocorax carbo sinensis) als broedvogels. In 1944 waren er nog een honderdtal nesten; deze kolonie is totaal verlaten geworden op het einde van de oorlog tengevolge van het afsterven en het vellen van de bomen rond de eendenkooi. In 1961 hebben er opnieuw twee of drie koppels genesteld. In 1962 werden acht nesten bezet. Wij mogen dus hopen dat deze unieke kolonie op weg is zich te herstellen. Een vijftigtal koppels blauwe reigers (Ardea cinerea) hebben deze lente eveneens genesteld.

Wat de Eendachtigen betreft, was het jaar 1962 zeer flauw, omdat de broedsels sterk geleden hebben van het koude weder tijdens de lente. Aan de andere kant, werd het ringen van de wilde eenden (Anas platyrhyncha) onderbroken, zoals overigens in Nederland. Men mag inderdaad aannemen dat na het ringen van 15.000 wilde eenden te Meetkerke tijdens 7 jaar, er voor het ogenblik voldoende terugvangsten en waarnemingen voorhanden zijn om een uitvoerige studie te ondernemen en dat het onnodig is de administratieve diensten van het ringwerk te overlasten met een aanzienlijke bijkomstige karwei.

Ten slotte heeft de bescherming, die sinds 1956 aan de wilde eenden werd verstrekt, een overdreven aangroei van bastaardeenden in de hand gewerkt. Na het advies ingewonnen te hebben bij de bevoegde overheden, zowel in Nederland als in Groot-Brittannië, werd beslist in de toekomst alle eenden uit te schakelen die geen zuivere wilde eenden zijn.

In 1962 heb ik te Meetkerke nog 1.025 wilde eenden, 199 wintertalingen, 12 zomertalingen, 41 smienten, 1 pijlstaarteend en 14 slobeenden kunnen ringen.

Vogelleven op de Snepkensvijver in 1962

door J. CUYPERS
Conservator

Ongeveer vijfhonderd jaar geleden (± 1470) was de Snepkensvijver een bezit van de Minderbroeders-recoletten te Herentals.

Of het ornithologen waren vertelt de geschiedenis niet.

Het zou me wel verwonderen indien, naar het voorbeeld van hun stichter die 250 jaar vroeger reeds met de vogeltjes konverseerde, deze observanten geen stukje van hun franciskaans hart zouden verpand hebben aan het vogelvolkje van hun Snepkensvijver. Het is evenwel jammer (sommigen kunnen immers zeer oud worden), dat ze ondertussen allemaal hun lichtjes hebben gedoofd zonder ons een avifaunistische inventaris te hebben nagelaten. We hadden zo graag eens vijfhonderd jaar ver teruggekeken.

Nu moeten we ons tevreden stellen met de opgave uit ons eerste bulletin, verschenen in het jaar 1953 en ze met de hiernavolgende vergelijken. Na tien jaar mag dat wel eens. „Eheu fugaces Postume, Postume, labuntur anni."

We hebben alle redenen om er ons over te verheugen dat bij de viering van zijn eerste lustrum als natuur- en vogelreservaat onze Snepkensvijver een schitterend palmares kan voorleggen:

geoorde fuut	kokmeeuw	zwarte mees	tjiftjaf
dodaars	zwarte stern	kuifmees	grauwe vliegenvanger
wilde eend	houtduif	matkopmees	heggemus
wintertaling	tortelduif	staartmees	graspieper
zomertaling	koekoek	winterkoning	boompieper
pijlstaart	ransuil	grote lijster	witte kwikstaart
slobeend	nachtzwaluw	zanglijster	gele kwikstaart
tafeleend	boomleeuwerik	merel	klapekster
fazant	veldleeuwerik	tapuit	spreeuw
waterral	boerenzwaluw	roodborsttapuit	groenling
waterhoen	wielewaal	witsterblauwborst	kneu
meerkoet	zwarte kraai	roodborst	vink
kievit	kauw	sprinkhaanrietzanger	geelgors
watersnip	ekster	rietzanger	rietgors
wulp	gaai	tuinfluiter	huismus
grutto	koolmees	grasmus	ringmus
tureluur	pimpelmees	fitis	

Voorwaar een imposante lijst broedvogels in een zo eenvormig gebied !

In ons bulletin 1954 gaf ik een overzicht van het aantal kokmeeuwnesten op de Snepkensvijver en de er aanpalende vennen, sinds hun nieuwe vestiging als broedvogel in 1940.

Terwijl voor onze leden van het eerste uur het beslist de moeite waard zal zijn ook de aanvullende gegevens der laatste jaren te kennen, wil ik tevens

„Snepkensvijver"

(Copyright Ch. Foccroulle)

ter attentie van onze leden die na 1954 bij onze vereniging aansloten, de volledige opgave mededelen.

Over de kokmeeuwnesten die enkele jaren vóór de eeuwwisseling op de Snepkensvijver voorkwamen is niets met zekerheid gekend.

Er waren niet zo heel lang geleden nog wel een paar oude mensen te Lichtaart die destijds hun moeder koeken lieten bakken van meeuweneieren die ze als jonge bengels op de Snepkensvijver roofden. Er waren er veel, zeer veel, zegden ze, maar voor het opgeven van benaderende aantallen schoot de herinnering te kort.

Jaar	Snepkens-vijver	Platgoor	Klein Moerven	Gagel	Groot Moerven	Klein stuk
1940	4	—	—	—	—	—
1941	7	—	—	—	—	—
1942	22	—	—	—	—	—
1943	65	—	—	—	—	—
1944	90	—	—	—	—	—
1945	25	115	—	—	—	—
1946	120	150	41	—	16	24
1947	200	200	80	—	28	42
1948	225	250	100	—	7	25
1949	270	350	125	75	9	70
1950	300	325	115	150	14	100
1951	250	300	125	300	25	100
1952	300	340	160	8	22	120
1953	350	375	150	—	—	125
1954	1.200	350	150	—	2	100
1955	2.500	300	60	—	—	40
1956	3.500	300	15	—	—	10
1957	3.600	300	—	—	—	—
1958	10.000	375	—	—	—	—
1959	11.000	700	—	—	—	—
1960	13.000	1.200	—	—	—	—
1961	16.000	1.300	—	—	—	—
1962	12.000	1.500	2	—	—	—

Aan het jaar 1962 zitten weer aangename en pijnlijke herinneringen vast. Zoals ik het U jaarlijks met mijn voorgaande bijdragen langs ons bulletin mededeelde, verliep ook dit jaar het vogelleven op onze Snepkensvijver nagenoeg volgens hetzelfde patroon.

Alles bij mekaar was het nog betrekkelijk gunstig over heel de lijn, vooral wat de verscheidenheid betreft, maar met een lichte achteruitgang voor de kokmeeuwen en een katastrofale kweek bij de wilde eenden en wintertalingen. De grutto keerde ook dit jaar nog niet als broedvogel terug.

In maart stonden onze verwachtingen voor de wilde eenden en de wintertalingen op beau fixe. Nog nooit waren er zoveel broedende vogels aanwezig. In april en mei zijn er vele honderden jongen geboren, allemaal tomen van 10 tot 12 jongen. Op enkele uitzonderingen na zijn ze tijdens de eerste week na hun geboorte van honger en kou omgekomen. Geen 25 jongen, wilde eenden

Reservaat - Réserve „De Heide".

(Copyright Jos Bastiaens)

en wintertalingen samen, hebben er zich doorheen geslagen. Nog nooit liepen we een zo grote ontgoocheling op.

De lichte achteruitgang van de kokmeeuwenpopulatie in 1962 mogen we niet als een slecht voorteken onder ogen nemen. We stellen met voldoening het gunstig gevolg vast van onze aktie tot bescherming van levensgebieden voor de wilde vogels. Het is niet alleen meer op onze Snepkensvijver dat de kokmeeuwnesten veilig liggen, want op meerdere vennen in onze Kempen wordt aan deze sympatieke vogel gastvrijheid verleend. De Snepkensvijver zendt zijn zonen uit! We moeten ons geen zorgen maken dat we spoedig de vermaardheid zullen verliezen de sterkste Europese kokmeeuwenkolonie te bezitten.

Het sukses van het jaar 1962 ligt ongetwijfeld in de aanwinst van twee nieuwe broedvogels: de pijlstaart en de tafeleend.

Toen op 27 april twee woerden grote zaagbek op de vijver pleisterden, hadden we de paartjes mooie welgekomen eenden al geruime tijd in de gaten. Met grote voorzichtigheid hebben we ze een optimale rust gegund. We hebben lang en geduldig afgewacht.

Eindelijk op 25 mei was het wijfje tafeleend met haar 4 jongen te zien; ze waren hoogstens een week oud.

Het wijfje pijlstaart stoeide met twee jongen op 15 juni.

Terwijl de jonge tafeleenden groeiden als kool en ze als knappe duikeenden hun voedsel onder water zochten, heeft moeder pijlstaart minder geluk gehad met haar klein gezin. Zoals de wijfjes wilde eenden en wintertalingen hun jongen verloren, zal het ook wel bij de pijlstaart vergaan zijn. Na 21 juni hebben we van de twee jongen, die vermoedelijk nog het overschotje waren van een grotere familie, geen meer teruggezien.

We verwachten hoopvol de tafeleend het volgend jaar en mocht ook dan de pijlstaart weerkeren om opnieuw zijn geluk te beproeven.

Het jaar 1963 zal voor hen voorzeker gunstiger uitvallen dan het onhebbelijke 1962, dat de geschiedenis mag ingaan, beladen met een zeer slechte herinnering. Het was een fataal jaar voor de jonge vogels, waarvan het in leven blijven in grote mate afhankelijk is van zonnig weder en voor het grijpen liggend voedsel.

Hoe ook het oude jaar in lief en leed verliep, het nieuwe 1963 kondigt zich aan, boordevol schone beloften.

Maar de lente ligt nog ver, we moeten eerst de winter door ! ! !

15 december 1962.

Réserve — Reservaat „De Heide".

(Copyright Jos Bastiaens)

Boven de „Snepkensvijver" in de lentezon - Kokmeeuwen.
Mouettes rieuses survolant la colonie du « Snepkensvijver ».

(Copyright Ch. Foccroulle)

Een nieuwe broedvogel voor de „Snepkensvijver"
Tafeleend met haar jongen in de mist.
La femelle du milouin et ses jeunes dans la brume du matin.

(Copyright Ch. Foccroulle)

EEN OPEN DOEKJE !

Als conservator van de Snepkensvijver zet ik hiermede de heren Alfons Van de Water en Alfons Goor uit Herentals, openlijk in de bloempjes.

Gedurende hun vakantietijd fabrikeerden ze 235 zeer voortreffelijke nestkastjes en gaven ze langs mij om aan onze Vereniging cadeau.

Ik ben ervan overtuigd dat onze leden met mij dit spontaan en belangloos initiatief ten zeerste op prijs stellen.

Hiermede is de woningnood voor mezen, boomkruipers, roodstaarten, vliegenvangers en draaihalzen in „De Snepkensvijver" en „De Heide" voor vele jaren volledig van de baan.

Voor de twee jonge vogelvrienden een dankbaar en warm applaus.

La Vie ornithologique dans le Snepkensvijver en 1961

par Jos CUYPERS

Conservateur

RESUME

L'article consacré au Snepkensvijver, débute par une question que pose le Conservateur. N'y aurait-il personne qui se souvienne de la faune ornithologique qui peuplait le Snepkensvijver vers la fin du siècle passé et n'y aurait-il eu aucun Frère Recollet, anciens propriétaires de la réserve depuis 1470, qui aurait laissé quelque relevé écrit d'observations précises. Hélas, il n'en est rien et nous devons nous contenter de ce que nous avons nous-mêmes observé depuis la création de la réserve. Dix ans sont passés !

Le palmarès de ces dix années est éloquent et peut être qualifié d'imposant dans un paysage d'aspect aussi uniforme. Les espèces suivantes nidifient dans notre réserve:

Grèbe à cou noir
Grèbe castagneux
Canard col-vert
Sarcelle d'hiver
Sarcelle d'été
Canard pilet
Canard souchet
Fuligule milouin
Faisan
Râle d'eau
Poule d'eau
Foulque macroule
Vanneau huppé
Bécassine des marais
Courlis cendré
Barge à queue noire
Chevalier gambette
Mouette rieuse
Guifette noire
Pigeon ramier
Tourterelle des bois
Coucou gris
Hibou moyen-duc
Engoulevent
Alouette lulu
Alouette des champs
Hirondelle de cheminée
Loriot
Corneille noire
Choucas
Pie
Geai
Mésange charbonnière
Mésange bleue
Mésange noire

Mésange huppée
Mésange des saules
Mésange à longue queue
Troglodyte
Grive draine
Grive musicienne
Merle noir
Traquet motteux
Tarier pâtre
Gorge-bleue
Rouge-gorge
Locustelle tachetée
Phragmite des joncs
Fauvette des jardins
Fauvette grisette
Pouillot fitis
Pouillot véloce
Gobe-mouche gris
Accenteur mouchet
Pipit des prés
Pipit des arbres
Bergeronnette grise
Bergeronnette jaune
Pie grièche grise
Etourneau
Verdier
Linotte mélodieuse
Pinson des arbres
Bruant jaune
Bruant des roseaux
Moineau domestique
Moineau friquet

Dans le bulletin 1954 fut publiée une première liste des cas de nidification de mouettes rieuses tant dans le Snepkensvijver que dans les marais attenants, et ceci dès 1940. Il semble intéressant de publier à l'intention des membres nouveaux qui ont rejoint notre association depuis 1954 la liste complète des cas de nidification (voyez page 67).

Quelques personnes âgées de Lichtaart se souviennent qu'étant gamins ils apportaient à leur mère des œufs de mouettes pour en faire des galettes. Il y en avait beaucoup, beaucoup ! Mais n'essayons pas de citer un chiffre approximatif.

L'année 1962 fut, malgré tout, assez favorable, surtout en ce qui concerne la diversité des espèces qui ont peuplé le site; malgré le recul marqué par les mouettes rieuses, la nidification catastrophique des canards col-verts et l'absence prolongée des barges.

La régression signalée parmi les mouettes rieuses, semble s'expliquer par la protection et le calme qui règnent dans quelques milieux naturels de la Campine où certaines colonies se sont étoffées, probablement par l'exode d'une partie des oiseaux du « Snepkensvijver ». Le jour, qui nous priverait du privilège de posséder la plus importante colonie de mouettes rieuses d'Europe, semble encore éloigné !

Le grand événement de l'année est incontestablement la nidification du *canard milouin* (voyez photo page 70) et du *canard pilet.*

Le 25 mai, après une attente prolongée, la femelle du milouin fut observée menant ses 4 canetons. La femelle du pilet fut signalée avec 2 jeunes le 15 juin. Le mauvais temps semble avoir éliminé les jeunes de la dernière, tandis que la nichée de milouins réussit parfaitement.

Il ne faut guère témoigner d'un grand optimisme pour présager une meilleure nidification en 1963.

Mais avant d'en arriver là, il faudra franchir ce dur hiver !

15 décembre 1962.

Hofstade 1962

door W. SUETENS
Conservator

Begin januari werd Hofstade gekenmerkt door een voor dit gebied zeer ongewone waarneming: een overvlucht van een groep van 450 kolganzen. De dieren lieten er zich echter niet toe verleiden op de meren neer te strijken. Deze telden hun gebruikelijke winterbezetting van allerlei eendensoorten: vergeten wij niet dat Hofstade ons reservaat is dat kan bogen op de waarneming van de volledige eendengroep voorkomende op de Belgische lijst. Het aantal *wilde eenden* schommelde, zoals regelmatig nu de laatste jaren, rond de 3.000. *Krakeend, smient, pijlstaart, slobeend, wintertaling, kuifeend, grote zaagbek* en *nonnetje* waren aanwezig. Een grote troep van 170 *tafeleenden* meldde zich aan. Telkenjare talrijker worden de *blauwe reigers* die in de rietkragen van het reservaat voedsel en rust komen zoeken. De ongestoorde rust van het reservaat oefent ook een gunstige invloed uit op de roofvogelstand: *buizerd* en *sperwer* behoren nu tot de dagelijkse wintergasten.

Het broedseizoen, met een dozijn koppels *futen,* enkele paartjes *wouwaapjes* en twee paren *ijsvogels* verliep zoals elk jaar vrij gunstig; het broedsukses was bij de futen toch beduidend geringer dan de voorgaande seizoenen (slechts een twintigtal jongen kwamen groot).

De najaarstrek bracht *purperreigers* en een *kleine zilverreiger* in het reservaat. De visrijkdom en de rust van het gebied hadden tot gevolg dat de kleine zilverreiger gedurende 5 weken ter plaatse bleef pleisteren (foto bladz. 75).

Reeds zeer vroeg liep de eendenstand terug op: voorboden van de strenge winter ? Zeer uitzonderlijk telde november reeds 3.000 *wilde eenden,* en begin december toefden niet minder dan 3.600 eksemplaren op de vijvers. Een mooie waarneming was nog deze van een woerd *toppereend,* een *parelduiker,* en, in de witte berken van het reservaat, een gezellig troepje *barmsijsjes.*

Hofstade 1962

par Willy SUETENS
Conservateur

Début janvier 1962 fut marqué par une observation exceptionnelle, notamment un vol de 450 oies rieuses qui survolaient la réserve sans toutefois tenter de se poser sur les étangs. A cette époque le Domaine d'Hofstade hébergeait des hivernants habituels, en particulier des Anatidae. N'oublions pas qu'Hofstade est le seul site belge où la totalité des Anatidae signalés en Belgique ont jusqu'ici été observés. Le nombre de col-verts resta, comme c'est le cas depuis quelques années, aux abords de 3.000 exemplaires. Les canards chipeaux, siffleurs, pilets, souchets, sarcelles d'hiver, morillons, harles bièvres et harles piettes, furent présents. Un groupe de 170 milouins fut également noté. D'année en année le nombre de hérons cendrés augmente à Hofstade. La tranquillité et la nourriture abondante exercent une heureuse influence dont profitent également certains rapaces: buses et éperviers.

La saison de nidification se déroula normalement: une douzaine de couples de grèbes, quelques couples de butor blongios et deux couples de martins-pêcheurs menèrent leurs nichées à bien; les grèbes enregistrèrent néanmoins quelques échecs, vu que le nombre de jeunes resta sous le chiffre des saisons précédentes (20 jeunes furent élevés au total).

Les migrations automnales amenèrent des visiteurs exceptionnels: hérons pourprés et surtout une aigrette-garzette (voyez photo ci-contre). Les eaux poissonneuses favorisèrent la présence de cet Ardeidé blanc qui séjourna plus de 5 semaines dans la réserve.

Plus tôt qu'à l'ordinaire, les attroupements d'Anatidae se précisèrent; furent-ils annonciateurs du froid rigoureux? Ainsi furent notés 3.000 col-verts en novembre et décembre. Quelques hôtes de choix cloturèrent l'année 1962: un mâle de milouinan, un plongeon arctique et dans les boqueteaux de bouleaux de la réserve une joyeuse troupe de sizerins.

H.H.

Nog een dokument ! Kleine Zilverreiger te Hofstade in november 1962. Links blauwe reiger en blokeenden.
(Egretta garzetta)

Un visiteur exceptionnel ! Une aigrette-garzette; à gauche héron cendré et col-verts (novembre 1962).

Sarcelle d'hiver — *(Anas crecca)* — Wintertaling.

(Copyright Dobrski)

(Copyright W. Suetens)

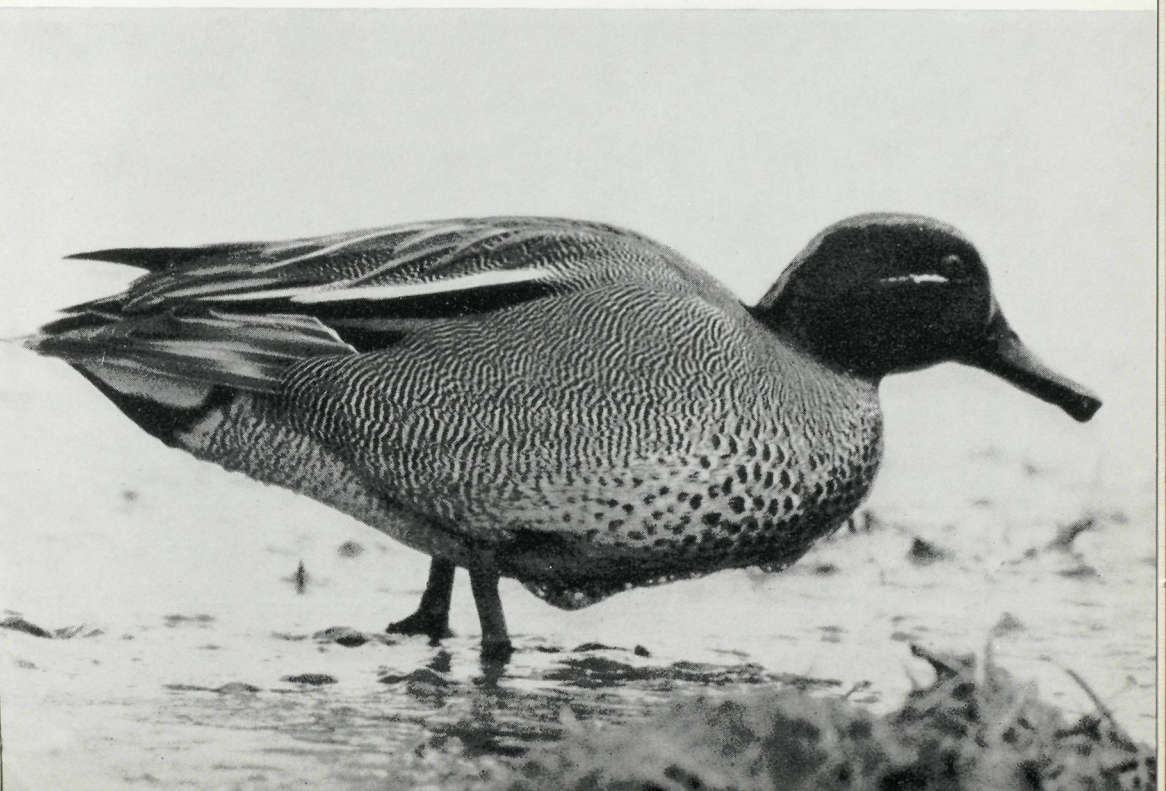

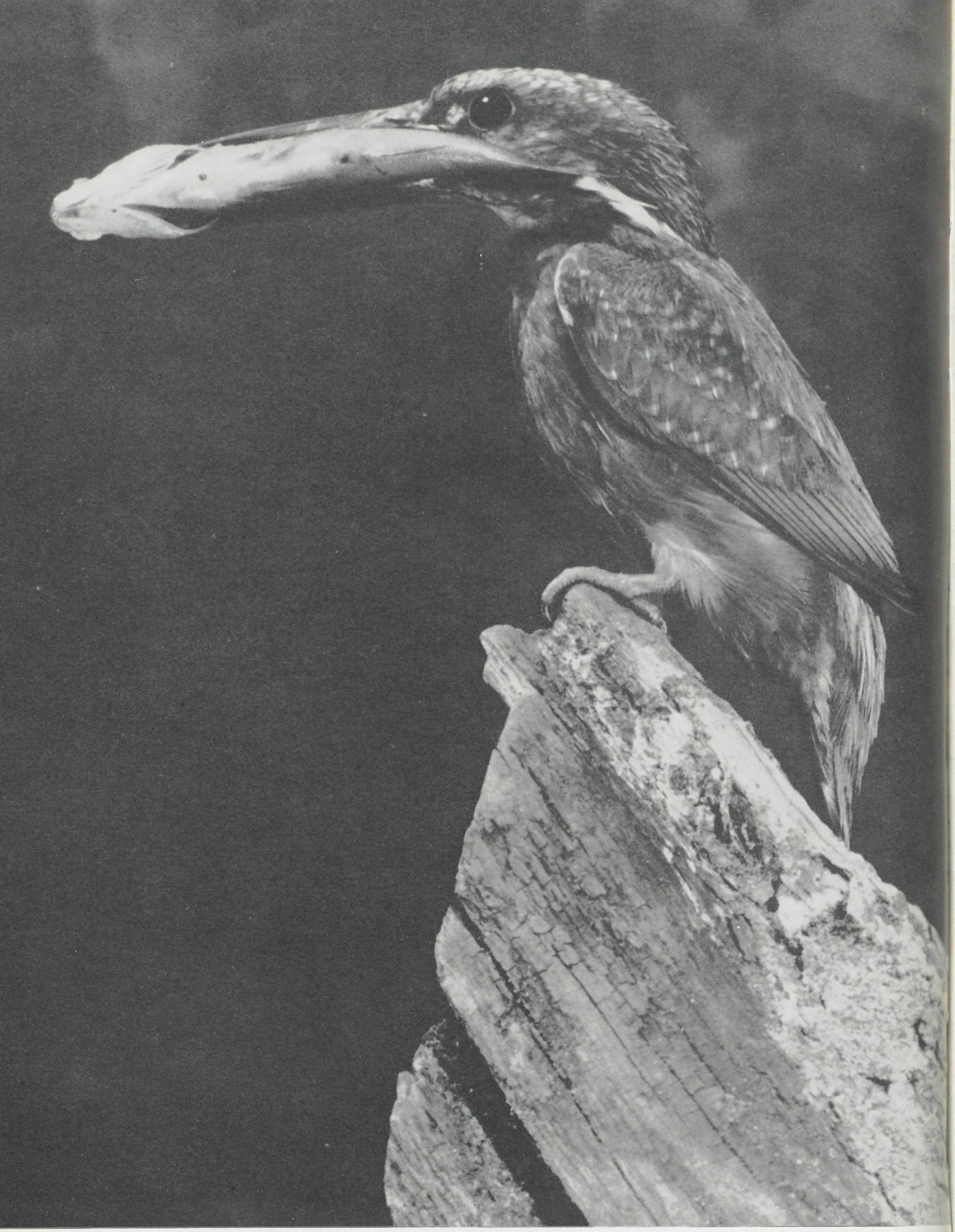

(Alcedo atthis) (Copyright M. Verbruggen)

Een ijsvogel heeft een baarsje gevangen.

Un habil pêcheur — Martin-pêcheur ayant capturé une jeune perche.

Het Reservaat van Assenede: Overzicht 1962

door Henri WILLE
Adjunkt-direkteur

Wat vroegere gegevens betreft, verscheen een beschrijving van het reservaat in ons Bulletin 1956, blz. 60 en volgende, terwijl een eerste inventarislijst van de te Assenede voorkomende vogelsoorten gepubliceerd werd in het voorgaand Bulletin, 1961, blz. 70 en volgende.

De waarnemingen in 1962 werden vooral verricht door de Heer Jozef Buysse van Bassevelde, die ik voor zijn ijver van ganser harte wil bedanken.

In het totaal werd tijdens dit jaar het gebied door de Heer Buysse of door mij 45 maal bezocht.

Hierbij vermelden wij ook onze waarnemingen op 9, 14 en 23-1-63, want wegens het zeer strenge vorstweder in januari 1963 konden wij voor het eerst te Assenede pleisterende ganzen aantreffen.

Hier volgen dan onze merkwaardigste bevindingen in 1962:

Fuut: Er waren dit jaar niet minder dan 4 koppels, waarvan 1 op het integraal reservaat: 5 eieren en minstens 3 jongen groot gebracht.
Ook de andere 3 koppels brachten dit jaar elk minstens 3 jongen op.
Na 10 juli waren alle futen hier vertrokken, op 1 eksemplaar na, dat hier op 21 en 27-8-62 nog verbleef.

Dodaars: Heeft hier dit jaar wellicht niet gebroed wegens de lagere waterstand in vergelijking met 1961.

Purperreiger: Gezien op 29-4, 26-5, 23-7, 30-7 en 3-8: steeds 1 overzomerend eksemplaar, en op 23-7 zelfs een koppel dat aan een vast territorium gebonden leek ! !

Blauwe Reiger: Enkel op 3-8-62 meer dan 1 eksemplaar.

Wouwaapje: Wellicht minder dan in 1961; een overvliegend mannetje op 8 en 29-7-62 duidt waarschijnlijk op 1 broedpaar.

Roerdomp: Zoals in 1961 wellicht 2 broedparen. In december 1961 was 1 eksemplaar dood gevonden na enkele dagen vorst.

Wilde Eend: Het aantal broedparen kon in 1962 geschat worden op 35.

Wintertaling: Na 25-3-62 slechts 1 waarneming, doch dan van een koppel, op 22-5-62: broedde hier wellicht toch niet.

Zomertaling: Scheen iets talrijker te zijn dan vorig jaar: wellicht een 7-tal broedparen.

Krakeend: Op 4-3-62 niet minder dan 5 eksemplaren, waarvan 3 mannetjes.
Ook op 24-3 en 29-4-62 nog een koppel gezien !

Pijlstaarteend: Op 25-3-62 nog 18 eksemplaren; ook 15 op 4-3-62.

Slobeend: 3 tomen uitgekomen jongen; naar schatting een 5-tal broedparen.

Kuifeend: Op 25-3-62 niet minder dan 64 eksemplaren samen.

Bergeend: De soort heeft vorig jaar hier genesteld, maar een landbouwersknecht nam het legsel weg: te Boekhoute werden de uitgekomen kuikens te koop geboden ! Ook dit jaar werd van het gevestigd koppel 1 eksem-

plaar afgeschoten tussen 1 en 31 mei ! Op laatstgenoemde datum was het koppel opnieuw gevormd, doch na 3 juni werden er geen bergeenden meer gezien.

Rietgans: Op de akkers tussen de Rode Geul en de Belgisch-Nederlandse grens bevonden zich op 9-1-63 heel wat ganzen, waaronder 11 rietganzen; op 14-1-63: 40.

Kolgans: 4-3-62, 1 overvliegend eksemplaar. Op 9-1-63: 127, en op 14-1-63: nog 90 vogels in de Poldervelden ten noorden van de kreken van Assenede, samen met de voornoemde rietganzen.

Kleine Rietgans: Nog verrassender dan dat van vorige ganzensoorten was het verschijnen op 9-1-63 van een groep van 25 kleine rietganzen, die zich nabij de kolganzen ophielden. Deze waarneming is des te merkwaardiger vermits deze ganzen de laatste tijd nooit in zulk aantal waargenomen zijn geworden in Zeeuws-Vlaanderen.

Buizerd: 1 eksemplaar op 11-11-62, en 1 op 23-1-63.

Sperwer: 1 eksemplaar op 28-10 en op 1-11-62.

Bruine Kuikendief: Een vrouwelijk eksemplaar (2e jaarsvogel) werd gezien op 27-5; 19 en 24-6; 8, 15 en 30-7-62.

Blauwe Kuikendief: Een mannelijke vogel op 17-4-62.

Boomvalk: 1 eksemplaar op 3-8-62.

Waterral: Wellicht minder broedvogels dan in 1961; 3 roepende vogels op 30-4-62.

Kievit: Een 20-tal broedparen (in 1961 ook 15 en niet 5) in het natte weiland langs de Rode Geul.

Kleine Plevier: Op 25-7-62 liepen er 3 juveniele vogels op het slikrandje langs het reservaat.

Goudplevier: Hoogste aantal op 25-3-62: 310 vogels.

Watersnip: Op 24-3-62 een 25-tal overtrekkende vogels. Op 13-5-62 nog 1 watersnip in een geschikt broedbiotoop; echter geen nadere aanwijzingen die een broedgeval mogelijk maken.

Scholekster: Van 8-4-62 af een territorium-houdende vogel, die op 29-4 door een koppelgenoot vervoegd was. Tot 9-6-62 bleef dit koppel samen, alarmeerde hevig en voerde de gekende afleidingsvluchten in cirkel uit. Toch geen nest gevonden.

Kluut: Op 15-4-62 verbleven er 4 vogels op 1500 m van het reservaat.

Tureluur: In tegenstelling met 1961 waren er in 1962 minstens 3 broedgevallen te Assenede: er werden immers 2 voltallige legsels en ook 3 uitgelopen jongen gezien.

Bosruiter: Op 22-4-62 werd 1 eksemplaar gezien.

Kemphaan: Was minder talrijk op voorjaarstrek dan in 1961: slechts eens werden er 80 vogels gezien (op 29-4). 2 mannetjes en 5 wijfjes die baltsten vertrokken rond 6-5-62.

Visdiefje: Gans het broedseizoen verbleven er meestal 3 eksemplaren op de Rode Geul; op 26-5 werd een kopulatie gezien, en dit koppel scheen een territorium te houden, doch er werden geen uitgevlogen jongen gezien; hoogstens een mislukte broedpoging.

Houtduif: Op 4-3-62 een koncentratie van minstens 200 vogels. Ook het aantal broedparen nam in 1962 wellicht toe (25-30 koppels).

Tortelduif: Eveneens wat toegenomen in 1962; een legsel gezien van 4 eieren.

(Copyright P. Didier)

Legende blz. 80 — Légende p. 80.

(Copyright P. Didier)

(Copyright W. Suetens)

(Chettusia gregaria)

En dit is dan de nieuwste Belgische aanwinst: de *steppenkievit* die in april 1962 de havenwerken van Gent (niet ver van Assenede) bezocht.

Une nouvelle espèce pour la Belgique: le *pluvier sociale* (région d'Assenede, avril 1962).

Grote Trap — (*Otis tarda*) — Outarde barbue.

Les hivers rigoureux provoquent des déplacements exceptionnels parmi les oiseaux. Pierre Didier est l'auteur d'une série de « splendides Trophées » réalisés à Grimbergen. Ces 14 outardes auraient-elles été scandaleusement abattues cet hiver ? (voyez p. 79).

Het hoogtepunt op vogelkundig gebied voor de strengste winter van de eeuw: 14 grote trappen te Grimbergen (Brt).

Koekoek: Tot 8 zingende mannetjes opgemerkt in 1962. Op 25-7 zongen er zelfs nog 4 !

IJsvogel: In 1962 steeds present: wellicht toch maar 1 koppel (foto blz. 76).

Groene Specht: Wellicht 2 broedparen in 1962.

Grote Bonte Specht: Eveneens 2 koppels.

Huiszwaluw: Werd zowel in 1961 als in 1962 te Assenede herhaaldelijk gezien en broedt in de nabije hoeven.

Klapekster: 1 eksemplaar geringd op 21-8-62.

Zwarte Kraai: In 1962 hier geen broedvogels meer.

Ekster: Steeds gewone broedvogel in de omgeving.

Koolmees: In 1962 door het uithangen van nestkastjes toegenomen: 4 koppels gevonden, naar schatting 6 broedparen in totaal.

Pimpelmees: Eveneens 2 koppels gevonden in de uitgehangen nestkastjes. Wellicht een 4-tal broedparen in het ganse gebied.

Matkopmees: 3 koppels in nestkastjes met kleinere afmetingen, in tegenstelling met beide voornoemde soorten die de voorkeur gaven aan grotere kasten. Naar schatting 5-6 koppels matkopmezen te Assenede in 1962.

Staartmees: 1 vogel op 25-3 geringd en op 23-4-62 op 250 m teruggevangen: een broedgeval is dus geenszins uitgesloten.

Winterkoning: In 1962 ook 2 speelnesten in nestkastjes met kleine maten.

Grote Lijster: Zowel in 1961 als in 1962 een 10-tal broedparen in de omgeving.

Zanglijster: In 1962 stellig 20 broedparen.

Merel: Ook sterk toegenomen: in 1962 zeker 35 koppels.

Gekraagde Roodstaart: In 1962 een broedpaar.

Nachtegaal: In 1962 geen aanwijzingen meer van broedvogels.

Witsterblauwborst: Nam wellicht in aantal af: toch 1 juveniele vogel gezien op 25-7-62.

Roodborst: In 1961 en 1962 hier herhaaldelijk gezien en broedvogel: een 10-tal koppels.

Snor: In 1962 schijnbaar sterk toegenomen; minstens 8 zangposten ! Zelfs op 25-7-62 zong er nog een mannetje langdurig.

Grote Karekiet: Afgenomen in 1962: slechts 12-tal zangposten.

Kleine Karekiet: Was in 1962 wellicht nog talrijker dan in 1961: minstens 40 zangposten.

Rietzanger: Scheen in 1962 iets afgenomen te zijn: nog 12-15 broedparen.

Bosrietzanger: In 1962 minstens 2 zangposten; 1 nest gevonden op 2-6.

Grauwe Vliegenvanger: In 1962 een broedgeval.

Bonte Vliegenvanger: Op 21-8-62 en 4-9-62 waargenomen: steeds 1 eksemplaar.

Heggemus: Wellicht meer dan 15 broedparen in 1962.

Gele Kwikstaart: Zowel in 1961 als in 1962 een 5-tal broedparen.

Vink: In 1962 wellicht 3 broedparen (2 nesten gezien).

Goudvink: Op 4-3-62 een mannetje en een wijfje geringd; op 10-3 nog 2 mannetjes geringd en een derde vogel gehoord.

Putter: Op 7-8-62 alhier 2 vogels en op 4-9-62 zelfs 7; wellicht broedvogels uit de omgeving.

Geelgors: In 1962 een 8-tal broedparen.

Rietgors: Een 12-tal broedparen in 1962.

Ringmus: Slechts enkele broedparen (2 - ?). Toch begin nestbouw in 4 nestkastjes.
Huismus: Talrijke broedvogels in de omgevende gebouwen (ook in 1961).

Niettegenstaande een minder intensief onderzoek in 1962 (dan in 1961) konden wij toch volgende nieuwe soorten noteren voor Assenede: de *Kleine Rietgans,* de *Blauwe Kuikendief,* de *Kleine Plevier,* de *Bosruiter,* de *Bonte Vliegenvanger.* Het totaal aantal bedraagt nu 139.

Zijn nieuwe broedvogels: de *Bergeend,* de *Gekraagde Roodstaart* en de *Grauwe Vliegenvanger.* Totaal wordt nu: 70.

De vermelde gevallen van betreurenswaardige verstoringen grepen plaats in het Vrije Reservaat de Rode Geul. Een meer doeltreffend toezicht zal toegepast worden tijdens het aanstaande broedseizoen.

La Réserve d'Assenede - Rapport 1962

par H. WILLE
Directeur-Adjoint.

RESUME

La réserve d'Assenede a été parcourue 45 fois par l'auteur et Monsieur Buysse de Bassevelde. Au cours de ces études sur le terrain, toutes les observations intéressantes ont été notées et c'est ainsi qu'est publiée la liste, doublée de quelques renseignements intéressants, des espèces qui ont été relevées.

Faute de place, nous nous bornerons à ne signaler que quelques cas intéressants:

Grèbe huppé: 4 couples ont mené leur nichée à bien, soit au minimum 12 jeunes.

Héron pourpré: A plusieures reprises un couple fut remarqué qui semblait fixé.

Grand butor: 2 couples.

Sarcelle d'été: Niche communément: 7 couples.

Canard souchet: 5 couples.

Canard tadorne: La nidification de ce splendide canard est désormais certaine. Malheureusement, un des partenaires du couple fut abattu dans le courant du mois de mai. Déjà l'année précédente une ponte fut volée par un domestique de ferme.

Au cours de l'hiver rigoureux 1962-1963 les oies séjournèrent en assez grand nombre au nord de la crique d'Assenede:

Oie des moissons: 11 exemplaires, puis 40 vers la mi-janvier.

Oie rieuse: le 9 janvier: 127 exemplaires; le 14 du même mois: 90.

Oie à bec court: le 9 janvier: 25 de ces oies furent signalées en socété d'oies rieuses. Cette observation est d'autant plus remarquable que ces oies n'ont plus été signalées ces dernières années en aussi grand nombre en Flandre Zélandaise.

Huîtrier pie: La présence permanente d'un couple fixé et qui alarmait ne donna aucun résultat.

Chevalier gambette: 3 cas de nidification.

Sterne Pierre-Garin: une tentative de nidification.

La pose de nichoirs a favorisé la nidification des Paridae. Signalons 3 occupations de nichoirs, pourvus de petites ouvertures, par la *mésange des saules.*

Le *chardonneret* semble nicher dans la région.

Malgré des observations moins régulières qu'en 1961, nous avons noté pour Assenede les espèces supplémentaires suivantes:

L'*oie à bec court,* le *busard Saint-Martin,* le *petit gravelot,* le *chevalier sylvain, le gobe-mouche noir,* soit au total 139 espèces.

Comme nouveaux nidificateurs: le *tadorne,* le *rouge-queue à front blanc* et le *gobe-mouche gris,* soit un total de 70 espèces.

Les quelques déprédations signalées eurent lieu dans la réserve libre du Rode Geul. Un contrôle plus efficace est prévu pour cette saison de nidification.

Réserve de Genk - Rapport ornithologique 1962

par Jean-Claude RUWET

Institut Zoologique Ed. Van Beneden,
Laboratoire d'Ecologie animale

En 1958, au terme d'une exploration approfondie du site de *Genk-Diepenbeek*, nous avons fait état de l'observation de 146 espèces différentes d'oiseaux, et avons pu établir avec certitude la nidification de 82 d'entr'elles (Bull. 1958, n° 44). Le nombre total d'espèces observées dans les limites du site s'élève maintenant à 152. En effet, le *Garrot à œil d'or* (un mâle en décembre 1960), la *Buse pattue* (2 ex. en février 1961), le *Grand Cormoran* (2 ex. le 15 avril 1962), le *Grand Gravelot* (plusieurs ex. le 22 avril et un ex. le 31 mai 62), la *Pie-grièche à tête rousse* (un adulte le 24 juin 1962) et enfin, des *Engoulevents* nichant dans une coupe forestière proche du site et venant chasser au dessus des bruyères réservées ont depuis lors enrichi ces listes faunistiques. Trois nouveaux cas de nidification portent d'autre part à 85 le nombre d'espèces qui ont nidifié dans le site. Ainsi en 1959 un couple de *Chevaliers Gambettes* a élevé ses poussins sur de grands amas de scirpes et roseaux faucardés flottant à la surface du *Grote Huyskens* vijver; un couple de *Canards Milouins* se serait reproduit en 1961 près de l'*Augustijne-vijver* (Herberigs et Kesteloot), enfin, le nid du *Martin-pêcheur* a été trouvé dans la berge du *Stiemerbeek* à la limite sud de la Réserve (1962).

Ces remarquables listes faunistiques illustrent l'extraordinaire diversité d'un site de faible étendue (300 ha) capable d'héberger côte à côte des espèces aussi dissemblables que des *Gorges-bleues* et *Pipits Rousselines, Rossignols* et *Rousserolles, Vanneaux* et *Faisans, Grèbes huppés* et *Faucons crécerelles.*

Il ne faut cependant pas croire que 85 espèces d'oiseaux nidifient annuellement dans la Réserve. En effet, le site se présente comme un ensemble équilibré de prairies, champs cultivés, landes couvertes de bruyères et tourbières entre lesquelles s'étirent des chapelets de mares et d'étangs. Mais la réalisations de travaux piscicoles et agricoles entraîne des modifications temporaires de l'état d'équilibre existant entre ces diverses formations, et ces modifications affectent, en sens divers, la variété, la densité, et la répartition des populations d'oiseaux. Les conditions nécessaires à l'installation d'espèces particulièrement exigeantes peuvent, du fait des modifications artificielles du milieu, ne pas être réunies certaines années. C'est ainsi que les *Mouettes rieuses et Guifettes à moustaches* sont extrêmement irrégulières, car elles nidifient seulement quand le *Grote*

Légende p. 86 — Legende blz. 86.

(Copyright P. Didier - M. Verbruggen)

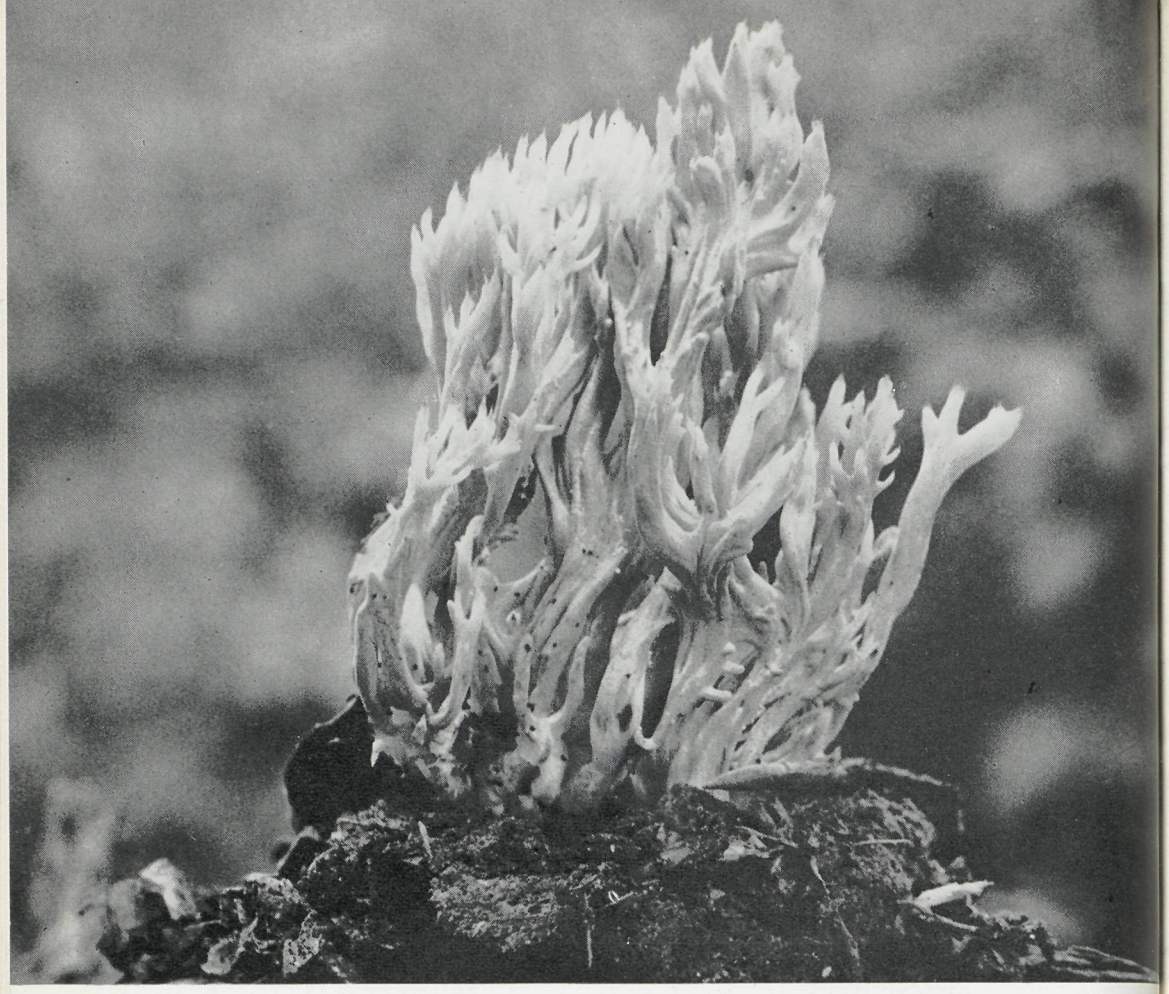

(Copyright Jos Overlaet)

Een Koraalzwam — Un Champignon corallaire

Le *hibou des marais* (Asio flammeus) une des grandes raretés ornithologiques de notre pays, nichera-t-il un jour à Genk ?

Le *phragmite des joncs* (Acrocephalus schœnobaenus) au nid.

De *velduil* (Asio flammeus) een der grootste ornithologische zeldzaamheden van ons land, misschien een toekomstige broedvogel te Genk ?

De *rietzanger* (Acrocephalus schœnobaenus) op het nest, dat handig verborgen zit onder de weelderige plantengroei van de moerassen van Genk.

Huyskens-vijver est le siège d'une végétation ni trop touffue ni trop clairsemée de scirpes correspondant à une période et à un degré d'inondation déterminée. Le *Grèbe huppé* qui nidifie uniquement lorsque les grands étangs présentant des nappes libres de végétation (*Groote Huyskens-vijver, Augustijne-vijver, Roeckx-vijver...)* sont maintenus sous eau, est un autre exemple démonstratif. Nos efforts doivent évidemment tendre vers la conservation d'une gamme complète et variée d'habitats de façon que chaque année, le plus grand nombre possible d'espèces trouvent les conditions nécessaires à leur fixation.

En 1962, nous avons suivi avec intérêt l'installation d'un nombre assez élevé d'oiseaux typiques de la lande, du marais, des étangs: *Vanneaux* (23 couples), *Grèbes huppés* (5 couples), *Courlis cendrés* (3 couples), *Butor étoilé* (3 couples), *Colverts, Sarcelles d'été* et *Sarcelles d'hiver* (une dizaine de couples chacun), *Foulques* et *Râles d'eau* (nombreux couples), *Bécassines des marais, Blongios nain* et *Petit Gravelot* (quelques couples); un couple enfin de *Pipit rousseline,* espèce qui n'avait plus nidifié depuis 1957.

Chacun se réjouit de la sauvegarde des habitats nécessaires à la reproduction de ces espèces caractéristiques du paysage campinois.

Comme observations intéressantes d'espèces devenues cependant régulières à Genk, citons encore:
un *Balbusard fluviatile* venu pêcher au petit matin dans le *Groote Huyskens-vijver* le 22.04; un couple de *Busards des roseaux* et deux *Hérons pourprés* rencontrés à plusieures reprises en avril, mai et juin; le *Petit Tétras* enfin, observé au cœur même de la réserve intégrale (une poule le 3/IV; un coq le 15/IV; 3 ex. le 5/VII).

Comme chaque année les aulnaies marécageuses, la ceinture buissonnante des étangs, les roselières et bruyères ont retenti de l'activité d'une foule de petits oiseaux chanteurs. Ce rapport succinct ne prétend pas cependant mentionner tous les cas de nidification, mais vise seulement à dégager les faits saillants survenus en 1962. A cet égard, il convient de s'attarder quelque peu au cas du Vanneau, dont les 23 couples nicheurs étaient répartis en 3 groupements distincts: le premier, fort de 5 couples, était installé dans une prairie humide bordant le site au N.E.; le second, très homogène et fort de 10 couples (le plus important groupement de Vanneaux nicheurs jamais noté à Genk). était situé sur le fond du *Dilikens-vijver* vidangé; le troisième enfin, fort de 8 couples, était situé sur le fond fangeux de l'*Augustijne-vijver* vidangé. Le groupement des couples en colonies homogènes, favorisé par l'assèchement de certains étangs au printemps, est bénéfique à maints égards. En effet, au sein de telles colonies, les différents couples peuvent assurer la défense commune des pontes et poussins contre les prédateurs (Corvidés, Laridés, Rapaces); il en résulte pour chaque couple une sécurité accrue et de plus grandes chances de succès; et il est bon de souligner que cette plus grande sécurité ne profite pas

seulement aux Vanneaux, mais aussi à des espèces plus rares qui fréquentent le même habitat, en l'occurrence, le fond d'étangs vidangés (Bécassine des marais et Petit Gravelot). Mais en outre, la réunion d'un nombre élevé de couples sur un espace restreint maintient entre les mâles une rivalité territoriale soutenue se traduisant par des parades plus fréquentes. Le groupement des Vanneaux en colonies augmente donc aussi l'attrait spectaculaire pour les visiteurs, et les possibilités de démonstration pour les enseignants désireux de donner, sur le terrain, des leçons d'éthologie. Le groupement des couples en colonies, que l'on peut favoriser par la vidange printanière de certains étangs, permet donc de réaliser un programme de conservation d'une manière en même temps favorable à la recherche scientifique, la propagande et l'enseignement.

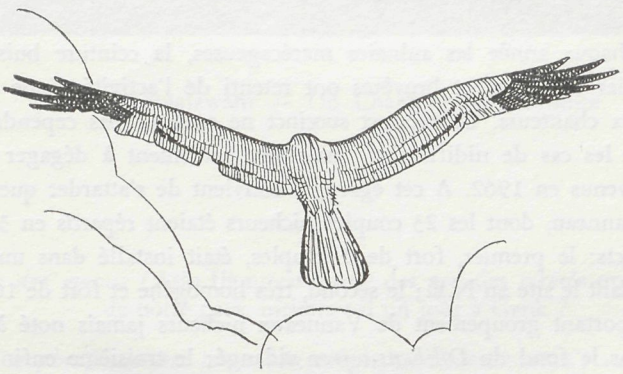

Reservaat van Genk

Ornithologisch Verslag 1962

door Jean-Claude RUWET

Dierkundig Instituut Ed. Van Beneden,
Laboratorium van Dierkundige Ecologie

In 1958, na een diepgaand onderzoek van het reservaat van Genk-Diepenbeek, hebben wij de waarneming vermeld van 146 verschillende soorten vogels, en hebben wij ook met zekerheid het broeden kunnen vaststellen van 82 soorten hiervan (zie jaarbulletin 1958; blz. 44). Het totaal der waargenomen soorten binnen de grenzen van het Reservaat bedraagt nu reeds *152.*

Inderdaad, de *brilduiker* (december 1960), de *ruigpootbuizerd* (2 eks. in februari 1961), de *aalscholver* (2 eks. op 15 april 1962), de *bontbekplevier* (verschillende eks. op 22 april en 1 eks. op 31 mei 1962), de *roodkopklauwier* (1 adult op 24 juni 1962) en ten slotte de *nachtzwaluw* (waarvan één koppel in een nabije open plek in het bos heeft genesteld, zodat beide vogels boven de heidevlakten van het Reservaat kwamen jagen) hebben sindsdien onze faunistische lijsten aangevuld. Drie nieuwe broedgevallen hebben anderzijds het aantal broedvogelsoorten opgevoerd tot *85.* In 1959 heeft een koppel *tureluurs* aldus zijn kuikens opgekweekt op een grote hoop afgemaaide biezen en riet die op de *Groote Huyskensvijver was aangespoeld;* een koppel *tafeleenden* zou in 1961 dichtbij de *Augustijnevijver* gebroed hebben (Herberigs en Kesteloot) en ten slotte werd het nest van de *ijsvogel* gevonden in de oeverwand van de *Stiemerbeek* aan de zuidelijke grens van het Reservaat (1962).

Deze merkwaardige faunistische lijsten illustreren opperbest de buitengewone verscheidenheid van een weinig uitgestrekt landschap (300 hektaren), dat in staat is naast elkaar zó uiteenlopende soorten als *witster-blauwborstjes* en *duinpiepers, nachtegalen* en *karekieten, kieviten* en *fazanten, futen* en *torenvalken* te herbergen.

Men dient echter niet te menen dat *jaarlijks* 85 vogelsoorten in het Reservaat tot broeden komen. Het landschap bestaat immers uit een evenwichtig geheel van weiden, bewerkt akkerland, zones met heide en turfputten waartussen zich verschillende reeksen vennen en vijvers uitstrekken. Maar de uitvoering van visserij- en landbouwwerken brengt tijdelijke wijzigingen mee in de bestaande evenwichtstoestand tussen die verschillende formaties, en deze veranderingen tasten op diverse wijzen het afwisselend karakter, de bevolkingsdichtheid en de verspreiding van de vogelbevolkingen aan. De noodzakelijke

vestigingsvoorwaarden van sommige veeleisende soorten kunnen aldus, tengevolge van kunstmatige wijzigingen aan het biotoop, sommige jaren onvoldoende zijn; aldus zijn de *kapmeeuwen,* de *zwarte* en *witwangsternen* uitzonderlijk onregelmatige verschijningen, want ze komen enkel dan tot broeden wanneer de Grote *Huyskensvijver* het centrum is van een bijzondere plantengroei die noch te veel noch te weinig afgewisseld mag zijn met biezen, die aan een bepaalde tijd en graad van overstroming beantwoorden; de fuut die enkel nestelt wanneer de grote vijvers met hun open water en typische begroeiing (Groote *Huyskensvijver, Augustijnevijver, Roeckxvijver,* enz...) onder water worden gezet, vormt een ander duidelijk voorbeeld. Onze inspanningen dienen vanzelfsprekend gericht te worden naar het instandhouden van een volledig en gevarieerd gamma levensvoorwaarden zodanig dat er elk jaar een zo groot mogelijk aantal soorten hier hun noodzakelijke vestigingsvoorwaarden kunnen aantreffen.

In 1962 hebben wij met belangstelling het vestigen gevolgd van een vrij aanzienlijk aantal soorten dat typisch is voor de heide, het moeras en de vijvers: *kieviten* (23 koppels), *futen* (5 koppels), *wulpen* (3 koppels), *roerdompen* (3 koppels), *wilde eenden, zomer-* en *wintertalingen* (een tiental koppels van elk), *meerkoeten* en *waterrallen* (vele koppels), *watersnippen, wouwaapjes* en *kleine plevieren* (enkele koppels); ten slotte 1 enkel koppel *duinpiepers,* soort die hier sinds 1957 niet meer gebroed had.

Iedereen verheugt zich over de redding van de zo noodzakelijke biotopen van de typische Kempische vogelsoorten.

Vermelden wij ten slotte nog als belangrijke waarnemingen van soorten die te Genk nochtans regelmatig zijn geworden: een *visarend* die op 22 april 's morgens vroeg in de Groote Huyskensvijver kwam vissen; een koppel *bruine kuikendieven* en twee *purperreigers* die wij bij verschillende gelegenheden in april, mei en juni hebben ontmoet; ten slotte het *korhoen,* dat wij in het hartje zelf van het integraal reservaat hebben mogen waarnemen (een hen op 3 april 1962; een haan op 15 april 1962, en 3 eks. op 5 juli 1962).

Zoals elk jaar hebben de moerassige elzenbosjes en de struikbegroeiing die de vijvers omzoomt, alsook de rietvelden en heiden weerklonken van de aktieve bedrijvigheid van een massa kleine zangvogels. Dit bondig verslag tracht nochtans niet alle broedgevallen weer te geven, maar poogt enkel de in 1962 voorgevallene en opvallende gebeurtenissen op te sommen. In dit verband is het wel gewenst even stil te staan bij de kievit, waarvan de 23 broedende koppels in 3 verschillende groepen verdeeld waren: de eerste groep, 5 koppels sterk, bevond zich in een natte weide die het reservaat in het Noord-Oosten begrenst; de tweede, zeer homogene groep die uit 10 koppels bestond, (de belangrijkste groep nestelende kieviten, die ooit te Genk werd vastgesteld) had zich gevestigd op de bodem van de geledigde *Dilikensvijver;*

Légende p. 93 — Legende blz. 93.

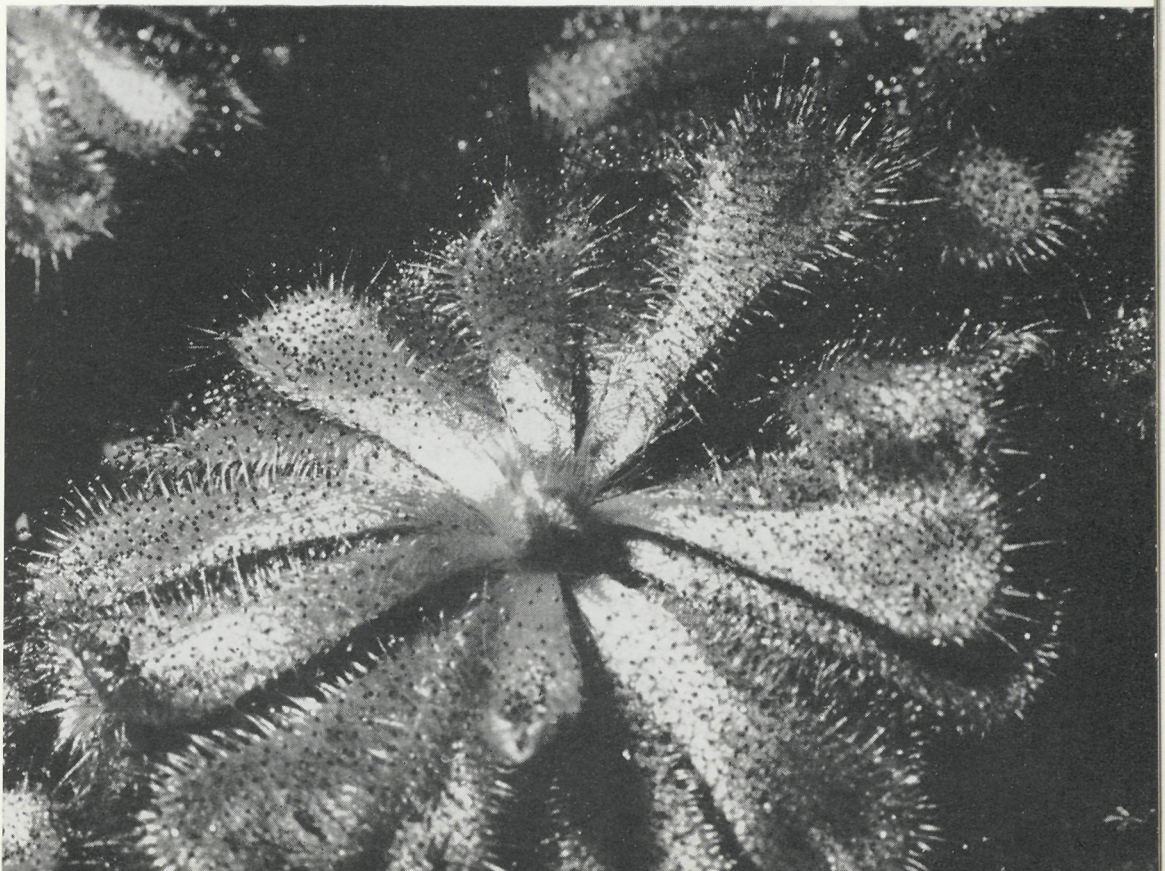

„De Blankaart"

(Copyright P. Kempynck)

Het tienstekelig stekelbaarsje — (*Gasterosteus pungitius*) — L'épinochette
Nieuwpoortreservaat — Réserve de Nieuport

(Copyright G. Peleman)

de derde groep ten slotte, van 8 koppels, bevond zich op de veenachtige bodem van de geledigde *Augustijnevijver.* Het samenwonen van de koppels in homogene kolonies, in de hand gewerkt door het droogleggen van verscheidene vijvers in de lente, oefent in menig opzicht een gunstige invloed uit. Inderdaad, binnen de grenzen van dergelijke kolonies kunnen de verschillende koppels een gemeenschappelijke verdediging van legsels en kuikens tegen alle roofdieren (kraaiachtigen, meeuwen, roofvogels), verzekeren; hieruit volgt voor elk koppel een grotere veiligheid en verhoogde kansen op welslagen; en het is goed te onderlijnen dat deze betere veiligheid niet enkel geldt voor de kieviten, maar ook voor zeldzamere soorten die hetzelfde biotoop opzoeken, in dit geval de bodem van geledigde vijvers (de watersnip en de kleine plevier b.v.) Daarenboven verzekert men, door de aanwezigheid van dergelijk hoog aantal koppels op een beperkte oppervlakte, tussen de mannetjes een voldoende territorium-rivaliteit die zich manifesteert door een verhoogde baltsaktiviteit.

Het samenwonen van de kieviten in kolonies verhoogt eveneens de spektakulaire aantrekkelijkheid voor de bezoekers alsook de demonstratiemogelijkheden voor het onderwijzend personeel dat verlangt op het terrein zelf lessen van gedragstudie te geven. De verzameling van de koppels in kolonies, hetgeen in de hand kan gewerkt worden door het ledigmaken van verschillende vijvers tijdens de lente, kan dus ertoe bijdragen een konservatie-programma te verwezenlijken op een wijze die terzelfdertijd het wetenschappelijk onderzoek, de propaganda en het onderwijs ten goede zal komen.

24 december 1962

Genk: boven - en haut:
De veenpluis — (*Eriophorum angustifolium*) — La linaigrette
(Copyright P. Didier)

beneden - en bas:
De kleine zonnedouw — (*Drosera intermedia*) — Rossolis intermédiaire.
(Copyright G. Peleman)

(blz. - p. 91)

De Blankaart in 1962

door Paul HOUWEN
Hulpconservator

Ruim een halve januarimaand verbleven twee gezonde roodkeelduikers op het meer. Deze wintergasten waren de eerste van hun soort, die ooit op de Blankaart werden gezien. Hun grijze verschijning was als een groet uit de barre toendra. Ze hielden zich steeds wat afzijdig van de honderden blokeenden, wintertalingen, smienten, pijlstaarten en slobeenden, die in dezelfde periode eveneens welkome rust vonden op de 70 ha grote vijver.

De voorjaarstrek van de waadvogels was opvallend. In de voormiddag van 12 maart bij voorbeeld trokken ruim 10 000 kieviten over het gebied, op weg naar hun broedplaatsen. Begin maart werd regelmatig een troep van een honderdtal kemphanen gezien, die zich een paar dagen in de broeken ophielden. Op de zestiende van dezelfde maand bereikte de doortrek van kluten zijn toppunt, 50 eksemplaren rustten even uit op een dun laagje Blankaartijs.

Veel vogelsoorten werden dit jaar voor het eerst in het reservaat geobserveerd. Enkele markante soorten zijn: grote zeeëend, middelste zaagbek, grote stern, Turkse tortel, draaihals, grauwe klauwier, vuurgoudhaantje en appelvink.

Op 13 mei werd een exkursie in het reservaat georganiseerd voor leden van de Belgische Natuur- en Vogelreservaten. De deelnemers hadden werkelijk geluk. Meer dan een kwartier lang konden zij een purperreiger bewonderen. Hij werd ontdekt aan de rietkant en wiekte daarna statig weg over het meer.

Een hoogtepunt in de observaties was de waarneming van de bergfluiter of Bonelli's zanger (Phylloscopus bonelli) op 4 mei. De zingende vogel werd met behulp van een kijker van op korte afstand gevolgd, zodat niet de minste twijfel nopens de identifikatie overbleef.

De futen hadden dit jaar geen geluk. Het nest, in lisdoddebegroeiing gebouwd, bevatte op 11 mei vier eieren. Op 16 mei echter werd het door een zuidwesterstorm totaal vernield. Nadien verlieten de vogels het gebied. De bruine kuikendieven daarentegen brachten vijf jongen groot. De jongste telg verliet het nest op 1 augustus. Het getromp van de roerdomp werd regelmatig gehoord vanaf 20 april tot in juli. Een nest werd evenwel niet gevonden.

Nieuwe broedvogels op De Blankaart waren: de ransuil, het paapje, het goudhaantje en de distelvink.

Reeds in juli werd een eerste juveniele kruisbek gezien. De aantallen bereikten met een twintigtal hun hoogtepunt in oktober. Ook de visarend bracht

op 19 augustus en 4 september een bezoek aan het meer. De slechtvalk verscheen er reeds op 29 augustus.

Op 27 oktober kwamen zeven kleine zwanen even op het meer uitrusten. Zij zijn de eerste winterboden, die sneeuw, vorst en guur weer voorspellen.

* * *

Alhoewel het aantal vogelsoorten, waargenomen op De Blankaart, voortdurend stijgt, wordt toch met grote bezorgdheid de evolutie van het leven in dit natuurgebied gevolgd.

Plantengroepen, typisch voor de Blankaart, zijn aan het slinken; de oorzaak is de bezoedeling van het water. Een paar fabrieken lozen immers afvalwater in beken, die de Blankaart voeden. Deze langzame vergiftiging zou wel eens zijn invloed op de gehele natuur van het Blankaartgebied kunnen doen gelden.

Het probleem zal dan ook met vaste hand worden aangepakt; aanvangend met een grondige analyse van het water, zal worden aangedrongen op een betere toepassing van de wet op het lozen van afvalwaters in de openbare waterlopen. Zo dit niet voldoende blijkt te zijn, kan het bezoedeld water in zinkputten worden gezuiverd en geneutraliseerd of desnoods langs de Blankaart heen, rechtstreeks in de IJzer worden afgevoerd.

In ieder geval is elkeen, die betrokken is bij het bestuur van het reservaat, er zich van bewust, dat het verhinderen van de totale verontreiniging van het Blankaartwater van primordiaal belang is. Er zal dan ook niet worden gerust voordat een definitieve en praktische oplossing van het probleem wordt verkregen.

* * *

Het vogelstation De Blankaart ringde ruim 4.000 vogels. Enkele overigens minder geringde soorten zijn: dodaars, buizerd, bruine kuikendief, waterral, meerkoet, bokje, groenpootruiter, zwarte stern, ransuil, ijsvogel, draaihals, wielewaal, paapje, blauwborstje, braamsluiper, vuurgoudhaantje, appelvink, goudvink.

Van de 180 geringde waterhoenen werden er reeds twee teruggemeld, respektievelijk in Nederland en in Duitsland. Een op De Blankaart op 20 augustus als juveniel geringde oeverloper werd op 22 september (een maand later) te Agadir in Marokko vastgesteld.

Binnenkort zal de eendenkooi worden hersteld en in gebruik genomen om vooral talingen te ringen. Dit initiatief betekent, zowel voor het reservaat als voor het vogeltrekstation, een grote aanwinst.

* * *

Van 2 tot 14 juli hield „Jeugd en Wetenschap" een internationaal kamp op De Blankaart. Deze organisatie, onder de hoge bescherming van het Ministerie van Nationale Opvoeding en Kultuur, heeft tot doel bij de studerende jeugd interesse op te wekken voor de natuurstudie. De Nederlandse, Duitse, Engelse, Franse en Belgische deelnemers vonden op De Blankaart een ruim exploratieterrein.

* * *

Aan de geleide exkursies namen dit jaar ruim 1.000 personen deel. Zo werden zij in kontakt gebracht met de natuur en de natuurbeschermingsidee, die in ons land nog zo'n baanbrekend werk te verrichten heeft.

In volkshogeschoolverband werden reeds enkele studieweekeinden voor natuurvrienden ingericht. Zij kenden een waar sukses. Verder werden met dias van het reservaat en van vogels uit het gebied nog talrijke voordrachten gegeven, die alle tot doel hadden de toehoorders te interesseren voor de natuur en hen ervan te overtuigen, dat natuurbescherming in onze tijd en in ons land hoogst noodzakelijk is. Ten slotte publiceert De Blankaart een maandelijks verslag over de aktiviteiten in het reservaat. Belangrijke waarnemingen, de werking van het vogeltrekstation, planteninventarisatie, e.d. komen ter sprake.

Zo kent het Natuurreservaat De Blankaart een voortdurende bedrijvigheid, waaraan de natuurstudie en de natuurbeschermingsgedachte ten grondslag ligt.

Le Blankaart en 1962

par Paul HOUWEN
Collaborateur scientifique

RESUME

L'hiver 1962 hébergea deux *plongeons à cou rouge* en excellente santé. Ils se tenaient à l'écart des centaines de *col-verts, sarcelles d'hiver, canards siffleurs, canards souchets* et *canards pilets.* Des migrations intensives eurent lieu au début de mars: *vanneaux, chevaliers combattants;* le 16 mars, 50 *avocettes* se posèrent sur une fine bordure de glace du Blankaart.

Signalons la présence d'espèces nouvelles pour le Blankaart: *macreuse brune, harle huppé, sterne caugek, touterelle turque, torcol fourmilier, pie grièche écorcheur, roitelet à triple bandeau, gros-bec.*

La journée du 13 mai, réservée pour les membres de notre association, permit d'observer longuement un *héron pourpré.* La plus remarquable observation est celle du *pouillot de Bonelli* (Phylloscopus bonelli) le 4 mai.

Le couple de *grèbes* perdit sa ponte des suites d'une tempête. Le *busard des roseaux* éleva 5 jeunes. L'appel du *Butor* fût régulièrement entendu.

Parmi les nouveaux nidificateurs signalons: le *hibou moyen-duc,* le *tarier des prés,* le *roitelet huppé* et le *chardonneret.* De nombreux *becs-croisés* ont été signalés. Le *balbusard* fit son apparition en août et septembre, de même qu'un *faucon pèlerin.* Le 27 octobre, 7 *cygnes de Bewick* vinrent se poser sur le lac.

Malgré la présence de nouvelles espèces, l'évolution de la vie au Blankaart nous préoccupe grandement.

Des associations botaniques propres aux eaux eutrophes sont en régression des suites de la pollution des eaux. Deux fabriques déversent leurs eaux usées dans des fossés en communication avec le Blankaart. Des dispositions sévères sont prévues pour parer à ce danger. Une solution définitive sera recherchée par priorité.

Quelques 4000 oiseaux ont été bagués à la réserve du Blankaart, parmi lesquels des espèces rares. Des reprises intéressantes sont également signalées. L'aménagement définitif de la canardière augmentera sensiblement l'efficacité de la station de baguage.

Après Genk, l'an dernier, les Jeunesses Scientifiques organisèrent leur 3e camp international au Blankaart du 1 au 14 juillet 1962, sous le patronage et avec le concours du Ministère de l'Education Nationale et de la Culture. Une trentaine de jeunes gens effectuèrent une étude approfondie de la réserve. Ainsi se trouvèrent réunis des Hollandais, des Allemands, des Anglais, des Français et nos compatriotes, pour accomplir une tâche particulière intéressante.

Les visites guidées connurent de nouveau un grand succès vu qu'un millier de personnes y participèrent.

L'Université Populaire organisa plusieurs week-end d'études, consacrées aux problèmes de protection de la nature. Une activité intense règne dans ce centre dont profite largement l'épanouissement de la cause à laquelle nous nous consacrons.

Aan de IJzermonding

door Paul HOUWEN
Wetenschappelijk medewerker

De bergeenden, broedvogels aan de IJzermonding, hebben het altijd erg te verduren gehad. Volgende vandalenstreken zijn mij bekend: wijfje gevangen op het nest; jongen met roeispanen dood geslagen op de vaargeul; mannetje door karabijnschot gedood...

Deze wandaden zijn er dan ook oorzaak van geweest dat de bergeend er tussen 1955 en 1960 als broedvogel afwezig was. Het mag een wonder heten dat sedert een paar jaren deze prachtvogel er zich terug als broedvogel heeft gevestigd.

Van nu af aan echter mag deze vogel op meer veiligheid rekenen. Op dit ogenblik zijn de afrasteringswerken aan gang, hetgeen ongewenste personen zal beletten nog verder kwaad te stichten.

Verder zullen in het reservaat binnen het verloop van een drietal jaren diverse biotopen worden gekreëerd, die alle aspekten zullen vertonen van de nabijheid van een stroommonding.

Het verlandingsproces zal er nauwkeurig kunnen gevolgd worden en tijdens de winter zullen er zich koncentraties fraters, sneeuw- en ijsgorzen aan de zeeaster- en andere zaden te goed kunnen doen.

De schelpeneilandjes zijn in de eerste plaats bedoeld als broedgelegenheid voor de dwergsternen. De — zó bedreigde — kolonie, sedert lange tijd te Oostduinkerke gevestigd, heeft reeds enkele malen haar broedgebied geheel naar Nieuwpoort verlegd wanneer er opgespoten terreinen voorhanden waren met zand- en schelpenbanken met weinig begroeiing. Het behoeft zeker geen betoog dat de dwergsternen er zullen terugkeren indien het broedbiotoop er zal zijn en er volkomen rust zal heersen. Dezelfde schaars of niet begroeide eilandjes zullen eveneens door strand-, kleine en bontbekpluvier, als broedrevier worden benut. In een geschikte overgangsfaze van opgespoten gronden hebben immers ooit te Nieuwpoort nog 30 à 40 koppels strandpluvieren gebroed !

Op meer begroeide eilandjes kunnen de kokmeeuw en de visdief worden verwacht, terwijl de ganse zacht glooiende wateroever honderden waadvogels op trek zal aanlokken.

Verderop, waar natuurlijke duinvorming reeds aan gang is, kan de normale evolutie worden versneld om binnen zeer korte tijd een intakt duingebied te verkrijgen met zijn typische flora en fauna.

Om de hoogwatervluchtplaatsen voor steltlopers nog uit te breiden, kunnen ondiepe sloten in de huidige schorre worden aangebracht. Deze sloten zouden geregeld bij stormvloed worden gevuld en bij normaal hoogwater kunnen er dan honderde waadvogels in een praktisch windvrije plaats uitrusten en er zelfs nog voedsel zoeken.

Al deze plannen lijken erg kunstmatig, maar in een dicht bevolkt land als het onze, waar steeds maar gronden aan diverse sociaal- ekonomische behoeften worden prijsgegeven, behoort een plekje ongeschonden natuur tot de uiterste zeldzaamheden, daarom dient de mens in te grijpen om zelf biotopen te kreëren, die nog vaag herinneren aan vroegere eeuwen en die zowel voor het geluk van de natuurliefhebber als voor de wetenschap van onschatbare waarde zijn.

* * *

Het vogeltrekstation De Blankaart is ook te Nieuwpoort aktief. Hier zijn het vooral leden van de vogelwerkgroep „TRINGA", die er vogels ringen en bestuderen.

Dit jaar werden er terug een paar honderd waadvogels geringd. Ook werden er terug een paar oeverlopertjes teruggevangen, die er een jaar voordien waren gemerkt. Zelfs een groenpootruiter, op 28 augustus 1959 geringd, werd — na drie jaar dus — teruggevangen op 18 juli 1962.

In november en december werd ook aan de vinkachtigen aandacht besteed. Meer dan 200 fraters werden er gevangen, waarvan 14 geringde; 5 met Belgische, 7 met Nederlandse, 1 met Duitse, en 1 met Deense ring. Aan de hand van deze gegevens, resultaten van door „TRINGA" geringde eksemplaren, zal zeker heel wat bekend geraken over de trek van deze langs de Europese kust geringde vogelsoort.

La Réserve de Nieuport

par Paul HOUWEN
Collaborateur scientifique

RESUME

Un des oiseaux qui jusqu'ici a été le plus pourchassé à Nieuport est incontestablement le splendide tadorne. Malgré ces poursuites incessantes, il est surprenant de constater que cette espèce s'y est, malgré tout, maintenue. Désormais ce canard, tout comme les autres hôtes de la réserve, peut compter sur une totale sécurité. Les aménagements de la réserve, en cours de réalisation, permettront d'éliminer toute personne mal intentionnée. Une série d'aménagements nouveaux sont prévus afin de favoriser au maximum la fixation d'espèces ornithologiques.

L'auteur laisse prévoir les avantages considérables qui pourraient résulter de l'aménagement des lieux. Tout ceci est réalisable, mais ne pourra s'effectuer qu'au cours des années à venir.

Cette intervention artificielle sur les parties hautes de la réserve peut étonner certaines personnes, mais nous ne pouvons pas perdre de vue que la plupart de ces terrains ont déjà totalement été bouleversés par l'homme et que c'est en procédant à certains aménagements que nous serons à mêmes d'augmenter les chances de fixation d'une faune et d'une flore déjà si malmenées.

Les membres du groupe « Tringa » ont poursuivi leurs recherches et le baguage des oiseaux à Nieuport. Des espèces intéressantes ont été baguées et parmi les reprises intéressantes, signalons celle d'un chevalier à pattes vertes, repris sur place trois ans plus tard.

Quelques 200 linottes a bec jaune ont été baguées parmi lesquelles 14 portaient déjà des bagues belges, hollandaises, allemandes ou danoises.

(Copyright G. Peleman)

(*Aster tripolium*)

— De zeezulte met paars en gele bloemen is kenmerkend voor brakwater. Nieuwpoortreservaat

— L'Aster tripolium possède de belles fleurs mauve et jaune. Elle se rencontre surtout le long des fossés saumâtres - Réserve de Nieuport.

La grande douve — (*Ranunculus Lingua*) — De grote boterbloem.

(*Onopordan acanthum*) — De wegdistel.

Quelques plantes du Blankaart et de la Réserve de Nieuport.
Planten uit het Blankaart- en Nieuwpoortreservaat.

(Copyright G. Peleman)

La sagittaire — (*Sagittaria sagittaefolia*) — Pijlkruid.

(*Dipsacus silvestris*)
La cardère silvestre — De kaardebol.

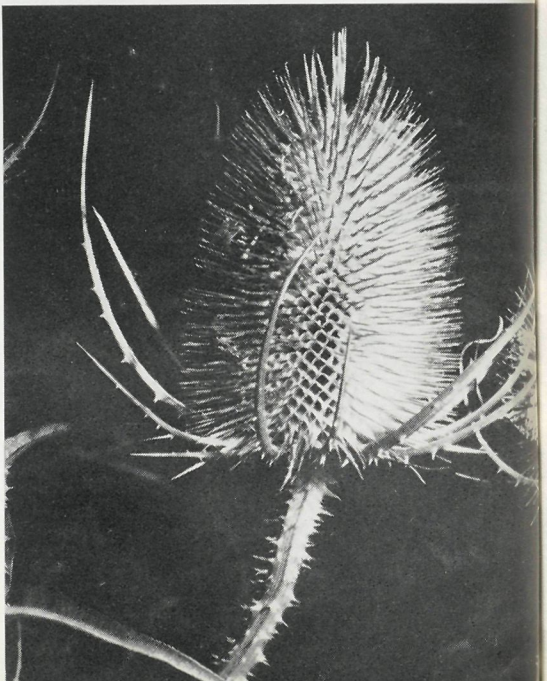

L'Action des Réserves Naturelles et Ornithologiques dans le Hainaut 1962

par H. HERBERIGS

Messieurs Paul Tordoir et Fernand Alexandre ont entrepris dans le Hainaut une vaste opération en vue de réaliser en particulier dans la région carolorégienne un programme dont bénéficierait largement la nature. Cette action fut dès le début couronnée de succès. Avec ténacité et un enthousiasme à toute épreuve, nos agents ont « gagné » en moins d'un an une partie du Hainaut à la cause de notre association.

Il nous est particulièrement agréable de tracer brièvement ici le chemin parcouru:

Plus de 20 réserves libres ou refuges ornithologiques sont déjà organisés, c'est-à-dire pourvus au minimum de panneaux et de nichoirs. Un gardiennat constant y est exercé et des mesures appropriées y sont prises pour favoriser au maximum la protection des oiseaux.

De nombreuses personnes nous ont fait part de leur satisfaction en constatant que certaines routes au Sud de Charleroi sont jalonnées de panneaux qui indiquent l'existence de ces refuges.

L'action menée énergiquement surprend par son ampleur et son efficacité.

L'agréable tâche nous incombe de remercier tant les instances officielles que les particuliers qui soutiennent si efficacement notre cause:

— les Administrations Communales qui ont, sans hésitation, rejoint le mouvement de protection de la nature. Certaines, celles de Charleroi et de Marcinelle, ont procuré à nos agents le matériel nécessaire à l'aménagement des biens mis à la disposition de notre Association;

— les propriétaires de tant de domaines remarquables qui ont déjà tant fait pour permettre à nos agents de réaliser leur programme;

— la Presse Hennuyère qui épaule si efficacement la protection de la nature. Plus de 40 articles d'information générale ont déjà été publiés;

— les dirigeants et organisateurs de la Foire-Exposition de Charleroi qui ne s'épargnent aucun sacrifice pour aider notre Association dans sa tâche d'information.

Il nous paraît opportun, une fois de plus, de mettre l'accent sur le grand intérêt que présente la création et l'aménagement des réserves libres. Il s'agit

d'une réelle mise en valeur scientifique de territoires qui nous paraissent intéressants.

Le but à atteindre est simple: protéger efficacement les milieux par un gardiennat régulier et profiter de la tranquillité ainsi assurée pour nourrir les oiseaux l'hiver; favoriser la nidification, en particulier à l'aide de nichoirs; suivre de près l'évolution de l'avifaune afin de renforcer, si besoin, la protection à accorder à des espèces menacées ou rares dans notre pays — oiseaux des marais, rapaces et autres. De plus, l'étude du milieu permet de découvrir des richesses botaniques et zoologiques.

Certaines de nos réserves intégrales étaient à l'origine uniquement des réserves libres. Une étude plus approfondie et des mesures adéquates ont permis leur transformation en réserve définitive (achat — location prolongée — convention particulière).

Signalons une fois de plus que les réserves libres ne sont pas accessibles au public sauf cas particulier; que certaines d'entr'elles restent des chasses privées. En ce cas surtout notre action est efficace, car bien souvent des espèces, couramment tirées, échappent au plomb meurtrier (Protection des Rapaces).

Il peut paraître surprenant qu'exceptionnellement des jardins ou des boqueteaux de quelques dizaines d'ares peuvent être érigés en réserve libre ou refuge. Par les soins tout particuliers que les propriétaires et nos agents accordent aux oiseaux en ces lieux, il résulte surtout par gros froids, la fixation temporaire ou définitive d'un nombre important d'oiseaux, futurs reproducteurs, qui recherchent la proximité des habitations.

Ces refuges ont également une influence éducative non négligeable et concourent à rendre populaire la cause de protection des oiseaux.

Il est intéressant de signaler que dans plus de la moitié des sites protégés de la région aucune chasse n'est pratiquée. On pourrait, dans une large mesure, les considérer comme étant des réserves ou refuges ornithologiques intégraux.

De nombreux collaborateurs bénévoles consacrent une attention particulière aux sites et refuges situés aux abords de l'endroit où ils résident. Certains d'entr'eux nous font parvenir régulièrement des relevés tel Mr. Michel Ittelet qui a effectué un relevé complet de l'avifaune de la réserve de Châtelineau (45 espèces nidificatrices).

Nous profitons de l'occasion pour lancer un nouvel appel en faveur du recrutement de collaborateurs bénévoles. Chaque personne qui aime la nature peut, n'importe où en Belgique, d'une façon ou d'une autre, contribuer à assurer efficacement sa protection.

Le Conseil d'Administration a estimé nécessaire d'engager définitivement Monsieur Paul Tordoir en tant qu'agent assermenté et responsable de notre action dans la partie centrale du Hainaut. Il réside au n° 164, rue des Cayats, Marcinelle et dispose du téléphone n° 36 73 50 Réseau de Charleroi.

LISTE DES RESERVES ET REFUGES ORNITHOLOGIQUES DE LA REGION DE CHARLEROI

(31-12-1962)

BOIS COMMUNAUX 170 ha	Jamioulx Nalinnes	
PROPRIETES et PARCS COMMUNAUX 208 ha	Charleroi Châtelet Couillet Gozée Marcinelle	 Centre Leburton Ecole Ménagère
PROPRIETES PRIVEES 184 ha	Châtelineau 20 ha Forchies-la-Marche Ham-sur-Heure Loverval Marcinelle 38 ha	Société des Chemins de Fer belges et Ministère des Travaux Publics Propriété Dubois (refuge) » Paternotte (refuge) » Servais (refuge) » S. Henry (refuge) » Bois Marcelle (Œuvre de l'abbé Pierrard) » Bois Mat Noir (Œuvre de l'abbé Pierrard) » Hoyas (refuge) » Quinaux (refuge) » Sanatorium Société de la Poudrerie
	Monceau-Fontaine 13 ha Montigny-le-Tilleul 7 ha Sart-la-Buissière 4 ha Seloignes 100 ha	Société des Charbonnages Propriété Richard Propriété Adam Propriété Lagage

De Aktie van de Natuur- en Vogelreservaten in de Provincie Henegouwen 1962

door H. HERBERIGS
Bestuurder

De Heren Paul Tordoir en Fernand Alexandre hebben in de provincie Henegouwen een uitgebreide aktie ondernomen om vooral in de streek van Charleroi een programma ten bate van de natuurbescherming te verwezenlijken.

Deze aktie werd van bij het begin met sukses bekroond. Met onblusbare ijver en geestdrift hebben onze beide agenten in minder dan één jaar een aanzienlijk deel van de Provincie voor onze zaak „gewonnen".

Het is ons een zeer aangename taak hier in het kort de reeds afgelegde weg te beschrijven:

Meer dan 20 vrije reservaten of ornithologische toevluchtsplaatsen werden reeds georganiseerd, d.w.z. tenminste uitgerust met borden en kunstmatige nestgelegenheden. Een bestendig toezicht wordt er nu reeds uitgeoefend en passende maatregelen worden regelmatig genomen om er zoveel mogelijk de bescherming van de vogels te verwezenlijken.

Talrijke personen hebben ons hun voldoening uitgedrukt bij het vaststellen dat sommige banen ten Zuiden van Charleroi als het ware afgelijnd zijn met panelen die het bestaan van die toevluchtsplaatsen aanduiden.

Deze op energieke wijze gevoerde aktie verrast door haar omvang en haar doeltreffendheid.

Het is onze aangename plicht hier evenzeer de officiële instanties als de partikulieren te bedanken die onze zaak zo doelmatig ondersteunen.

— De Gemeentebesturen die zonder aarzeling onze beweging ten gunste van de natuurbescherming hebben vervoegd. Sommige onder hen, zoals die van Charleroi en Marcinelle, hebben onze agenten het nodige materiaal bezorgd om de eigendommen, die ter beschikking van onze Vereniging waren gesteld, terdege uit te rusten;

— De eigenaars van vele merkwaardige domeinen die reeds zoveel hebben gedaan om onze agenten toe te laten hun programma te verwezenlijken;

— De Pers van de provincie Henegouwen die zo doelmatig de natuurbescherming verdedigt. Meer dan 40 informatie-artikelen van algemene aard werden reeds gepubliceerd;

(Copyright P. Didier)

Ecureuil — (*Sciurus vulgaris*) — Eekhoorn

Renardeaux — (*Vulpes vulpes*) — Vosjes

(Copyright P. Didier)

(Copyright M. Verbruggen)

De *sprinkhaanrietzanger* (Locustella naevia) overal in België, sinds 15 jaar zeer zeldzaam geworden, slaagt erin (met moeite) stand te houden, dank zij het bestaan van enkele uitgestrekte reservaten, zoals de moerassen van Harchies.

La *locustelle tachetée* (Locustella naevia) qui s'est raréfiée depuis 15 ans, parvient à se maintenir (péniblement) grâce à l'existence de quelques réserves étendues, Harchies en particulier.

— De leiders en inrichters van de Beurs van Charleroi, die geen inspanning ontzien om onze Vereniging in haar informatietaak bij te staan.

Het schijnt ons eens te meer gepast om met nadruk te wijzen op het groot belang van het inrichten en organiseren van vrije reservaten. Het betreft hier een ware wetenschappelijke valorisatie van gebieden die ons belangwekkend schijnen.

Het te bereiken resultaat is eenvoudig: doelmatig deze middens beschermen door een regelmatig toezicht, en van de aldus geschapen rust gebruik maken om de voortplanting van de vogels te bevorderen, in het bijzonder bij middel van kunstmatige nestgelegenheden en ten tweede de vogels in de winter te voeden. De evolutie van de avifauna van dichtbij volgen om, indien nodig, de bescherming te verzekeren van bedreigde of in ons land zeldzaam geworden vogelsoorten — moerasvogels, roofvogels, en ook andere. Bovendien laat een milieustudie toe nieuwe botanische en zoologische schatten te ontdekken.

Sommige onzer integrale reservaten waren in het begin uitsluitend vrije reservaten. Een verder doorgevoerde studie en aangepaste maatregelen hebben het mogelijk gemaakt ze om te vormen in definitieve reservaten (door aankoop, langdurige huur, of bijzondere oveenkomst).

Stippen wij eens te meer aan dat de vrije reservaten niet toegankelijk zijn voor het publiek tenzij in bijzondere gevallen; dat sommige ervan private jachtterreinen blijven. In dat geval vooral is onze aktie doelmatig, want vrij vaak ontsnappen aldus soorten die algemeen afgeschoten worden, door onze aanwezigheid aan het moordend schroot (b.v. bescherming van de roofvogels).

Het kan verwondering wekken dat uitzondelijk hovingen of hakbosjes van enkele tientallen aren oppervlakte kunnen opgericht worden tot vrije reservaten of toevluchtsplaatsen. Door de zeer bijzondere zorgen die door de eigenaars en onze agenten aan de vogels op die plaatsen worden verstrekt, kan zulks, vooral bij grote koude, de tijdelijke of definitieve vestiging van een belangrijk aantal vogels, toekomstige voortplanters, die de nabijheid van de woningen opzoeken, in de hand werken.

Deze toevluchtsgebieden hebben eveneens een niet geringe opvoedkundige waarde en dragen ertoe bij om de zaak van de vogelbescherming populair te maken.

Het is interessant te vermelden dat in meer dan de helft van de beschermde landschappen van de streek geen enkele jacht wordt uitgeoefend. Men zou dus in zekere mate deze domeinen kunnen beschouwen als *integrale* vogelreservaten of toevluchtsplaatsen.

Talrijke vrijwillige medewerkers wijden een bijzondere aandacht aan de domeinen en toevluchtsplaatsen die gelegen zijn in de nabijheid van de plaats waar ze gewoonlijk verblijven. Sommigen onder hen sturen ons regelmatig verslagen op, zoals b.v. de heer Michel Ittelet, die een volledige inventaris-

lijst heeft opgemaakt van de vogelbevolking van het reservaat van Châtelineau (45 soorten broedvogels).

Wij maken van de gelegenheid gebruik om een nieuwe oproep te richten met het oog op het aanwerven van nieuwe vrijwillige medewerkers. Iedere persoon die de natuur bemint, waar ook in België, kan ertoe bijdragen om op de meest doelmatige wijze haar behoud te verzekeren.

De Beheerraad heeft het noodzakelijk geoordeeld de heer Paul Tordoir definitief aan te werven in de hoedanigheid van beëdigd agent en verantwoordelijke voor onze aktie.

Hij verblijft te Marcinelle, Rue des Cayats 164, en beschikt er over het telefoonnummer 36 73 50, zone van Charleroi.

Op blz. 105 is de lijst van de nieuwe reservaten en ornithologische toevluchtsplaatsen uit de streek van Charleroi gepubliceerd.

H.W.

L'Avenir de la Réserve d'Harchies

Pour les lecteurs de nos Bulletins, le nom d'Harchies évoque une région du Hainaut, en général peu connue où l'exploitation des richesses du sous-sol a profondément bouleversé un paysage, à l'origine typiquement agricole. Aujourd'hui, des terrils immenses enserrent de profondes dépressions marécageuses. Ça et là apparaissent encore des pans de murs d'anciennes fermes englouties par les eaux.

Ce milieu en constante évolution offre une surprenante diversité botanique. En effet en fonction de l'affaissement des terrains et, en conséquence, de la progression des eaux, on observe différentes zones végétatives allant de la flore des terrains acides à celle des eaux libres. Les affaissements étant lents, les différentes zones végétatives s'interpénètrent le plus souvent et il est intéressant d'étudier la flore de transition qui sépare les différentes associations végétales.

Nous trouvons à Harchies cinq milieux botaniques différents: le pré humide, les zones de joncs, les massettes, les roselières et, enfin, l'eau plus ou moins libre.

Il importe de signaler ici que les terrils plats sont envahis par des essences généralement arbustives et par des plantes à croissance estivale rapide.

Le site est divisé en trois zones qui ont approximativement une égale superficie: au total 200 hectares.

Il est normal qu'un tel habitat est recherché par une faune caractéristique très richement représentée par des espèces ornithologiques, entomologiques et ichtyologiques.

Il n'entre pas dans nos intentions de refaire ici un relevé systématique des espèces qui peuplent la réserve. Monsieur Paul Simon a déjà, dans nos précédentes publications, mentionné les noms des oiseaux qui y nidifient. Bornons-nous à citer quelques espèces remarquables telles le *grèbe huppé:* 10 couples; le *butor étoilé;* le *râle d'eau;* la *marouette ponctuée;* la *gorge-bleue;* les *locustelles de Savi et tâchetées;* le *busard des marais;* le *fuligule milouin.*

Si nous y ajoutons que des espèces rares y séjournent: le *balbusard fluviatile, le râle de genêts,* l'*échasse blanche,* nous avons prouvé — si besoin en était — le grand intérêt scientifique de la réserve.

La *loutre* est signalée régulièrement et il y a quelques années un jeune spécimen fut capturé sur la digue.

Harchies jouit d'une réputation flatteuse par l'abondance et la qualité des poissons qu'on y pêche. Cette pêche limitée à la digue et à une partie d'un terril, ne semble en rien gêner les oiseaux de la réserve. Ce sont avant tout les brochets, les perches et les tanches qui retiennent l'attention des pêcheurs.

Si nous ajoutons que ce site impressionnant où la nature reprend rapidement pied constitue un vaste espace parfaitement accessible au public, qui s'intéresse aux choses de la nature, nous aurons suffisamment mis en vedette les raisons qui militent en faveur du maintien définitif du site lacustre d'Harchies.

Jusqu'ici seule une convention valable jusqu'en 1970 nous permettait comme co-associés avec les docteurs Macau et Lahaut, de bénéficier des droits de chasse et de pêche, moyennant quelques concessions, qui furent scrupuleusement respectées et pour lesquelles nous devons réitérer à nos associés notre grande reconnaissance. Toutes les espèces ornithologiques précieuses ont été *totalement* protégées.

L'augmentation ou le maintien du nombre de *grèbes,* de *busards* et d'autres espèces, prouve suffisamment que l'accord conclu a porté ses fruits.

Hélas, nous nous trouvons en face d'une grande responsabilité. Malgré tout, le site de Harchies est menacé. Il n'y aura probablement pas d'autres solution que celle de procéder à son achat. Si telle est la décision finale à laquelle nous devrons nous résoudre, elle nous imposera des sacrifices énormes auxquels il nous est difficile d'échapper. Nos membres seront informés à temps des difficultés auxquelles nous aurons à faire face.

De Toekomst van het Reservaat van Harchies

Voor de lezers van onze Bulletins roept de naam Harchies een streek op in de Provincie Henegouwen die in het algemeen weinig gekend is, maar waar de uitbating van de rijkdommen van de ondergrond het uitzicht van het landschap, dat oorspronkelijk een landbouwgewest was, op diepgaande wijze heeft gewijzigd.

Heden omringen er uitgestrekte stortheuvels de moerassige verzakkingen. Hier en daar staan er nog schimmige muren van oude boerderijen die door het water werden verzwolgen...

Dit midden, dat in volle evolutie verkeert, biedt een verrassende botanische verscheidenheid. Want men bemerkt hier, in verband met de grondverzakkingen en tengevolge van het vooruitschrijden van de waterspiegel, verschillende plantengordels als overgang van de flora van de zure gronden naar die van het open water.

Vermits de verzakkingen langzaam gebeuren zullen deze plantenzones in mekaar versmelten en zal het onderzoek van de overgangsstadia tussen de karakteristieke plantenassociaties belangwekkehd zijn.

Wij kunnen te Harchies 5 verschillende botanische biotopen herkennen: de natte weilanden, de stroken met biezen, de lisdodden, de rietvelden en ten slotte het wateroppervlak dat min of meer open is.

Het is van belang hier de aandacht te vestigen op de platte storthopen, die overwoekerd worden door houtgewassen, alsook door éénjarige planten met een snelle zomergroei.

Het landschap is te verdelen in drie verschillende gebieden die alle drie ongeveer een identieke oppervlakte beslaan: 200 hektaren in totaal.

Het is normaal dat dergelijk biotoop opgezocht wordt door een typische fauna, goed vertegenwoordigd door allerlei vogel-, insekten- en vissoorten.

Wij koesteren geenszins het inzicht hier een systematisch overzicht van de soorten die het reservaat bevolken opnieuw samen te stellen.

De Heer Paul Simon heeft reeds in onze vorige publikaties de namen van de vogels vermeld die hier tot broeden komen. Beperken wij ons tot het vermelden van enkele merkwaardige soorten zoals: de fuut: 10 koppels; de roerdomp, de watterral, het porseleinhoen, het blauwborstje, de snor en de sprinkhaanrietzanger, de bruine kuikendief, de tafeleend.

Als wij hieraan de zeldzame soorten toevoegen die zich hier kunnen ophouden, zoals de visarend, de kwartelkoning, de steltkluut, hebben wij het afdoend bewijs geleverd, — indien zulks nog nodig was — van het hoge wetenschappelijke belang van het Reservaat.

Harchies geniet een eervolle reputatie door de overvloed en de hoedanigheid van de vissen die men er weet te bemachtigen (snoek, baars, zeelt). Deze visvangst — tenminste als ze beperkt blijft tot de dijk en een deel van de stortheuvel — schijnt geenszins de vogels van het Reservaat te hinderen.

Voegen wij aan dit alles toe dat dit landschap, waar de natuur snel haar rechten herovert, een uitgestrekte oppervlakte beslaat, gemakkelijk toegankelijk voor het natuurminnend publiek, dan zullen wij op afdoende wijze alle redenen hebben belicht die pleiten voor het definitieve behoud van het waterlandschap van Harchies.

Tot op heden bestond er een overeenkomst, geldig tot in 1970, die ons als geassocieerden van de Dokters Macau en Lahaut toeliet te genieten van alle jacht- en visrechten, dit mits enkele toegevingen die streng werden geëerbiedigd en waarvoor wij aan onze geassocieerden onze grootste erkentelijkheid dienen te herhalen. Zo werden hier alle merkwaardige vogelsoorten steeds *totaal* beschermd.

Wij bevinden ons thans helaas gekonfronteerd met een grote verantwoordelijkheid. Niettegenstaande alles is het behoud van het landschap van Harchies zwaar bedreigd. Onze leden zullen tijdig ingelicht worden over de moeilijkheden waaraan wij het hoofd zullen moeten bieden.

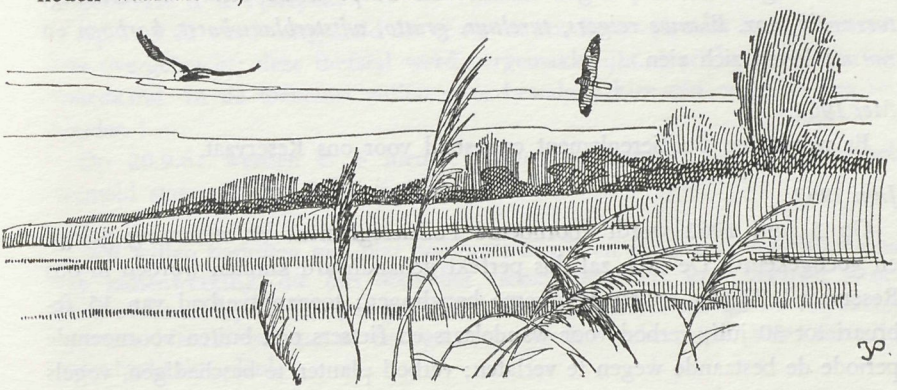

Hageven-Reservaat te Neerpelt
Jaaroverzicht 1962

door wijlen Gaston CLAESSEN
Konservator
en door Hubert LEHAEN
Konservator

Na 4 jaar administratieve verwikkelingen werd ons Reservaat nu eindelijk officieel erkend, op 1 februari 1963. Een jarenlange droom ging aldus in vervulling, maar de grondlegger van deze heerlijke verwezenlijking heeft helaas dit mooie ogenblik niet meer mogen beleven...

Wij betuigen hier onze speciale dank aan de Gemeentelijke Overheid van Neerpelt, die ons steeds alle mogelijke hulp heeft geboden.

Ziehier onze voornaamste aktiviteiten in 1962:

December 1961:

De dijk van de vijver wordt over ongeveer 50 meter opgehoogd, en met behulp van enkele cementbuizen zal het ons mogelijk zijn nagenoeg 2 ha lager gelegen gebieden eveneens te bevloeien.

Januari 1962:

Op 11.3.62 moesten wij vaststellen dat het wandelpad van Stenenbrug naar paal 185 zo maar verschillende meters verlegd was geworden, dwars over de schone zandheuvels, waar een diep spoor van een traktor de heide lelijk had geschonden. Na ons protest bij de Gemeente-overheid bekwamen wij meer dan voldoening, want de bestaande wegen kregen nu een definitief uitzicht door een ophoging met een laag steenbraak en kiezel, zodat ze in het vervolg niet meer „verwaarloosd" konden worden.

April 1962:

Op de ornithologische uitstap van 23.4.1962 mochten wij 17 natuurliefhebbers begroeten. Wij zagen nesten van *wulp. wilde eend, wintertaling, torenvalk,* enz. *Blauwe reigers, tureluur, grutto, witsterblauwborst, korhoen* en *ransuil* lieten zich zien.

Mei 1962:

Er wordt een Politiereglement opgesteld voor ons Reservaat.

Juni 1962:

Op 5 juni 1962 wordt voornoemd Politiereglement ter stemming gelegd en goedgekeurd. De orde zal dus perfekt gehandhaafd kunnen worden in ons Reservaat ! Ziehier enkele voorname bepalingen: toegangsverbod van 15 februari tot 30 juli; verbod voor wandelaars en fietsers ook buiten voornoemde periode de bestaande wegen te verlaten; verbod planten te beschadigen, vogels

te verontrusten, te roken of vuur te maken, zand uit te graven, honden te laten loslopen, enz...

Juli 1962:

Zoals in 1959 dreigt de droogte een ramp te worden: wegens het lage waterpeil is nu reeds de helft der bestaande vennen uitgedroogd; in de vijver bestaan er slechts enkele kuilen meer waar nog water is. Dank zij de Heer Van Laer, wachter van de fabriek, die ons het onontbeerlijke water langs een treksloot verschafte, kon een groot deel van onze vis gered worden.

Op 9 juli werd door het bereidwillig toedoen van Juffrouw De Ridder een aanvang gemaakt met het hydrobiologisch onderzoek van de heideplassen van het Reservaat, waarbij wij ondermeer door de uitgevoerde zuurtegraad-metingen konden leren hoe voorzichtig wij in de toekomst zullen dienen om te gaan met het bevloeien van vijvers en rietvelden. Een totaal kunstmatige irrigatie van de afzonderlijke vennen zou immers een volledige wijziging kunnen veroorzaken bij de karakteristieke mikro-organismen en bij de bestaande plantengroei. Toch zullen wij door een geleidelijke en systematische aanvoer van water de volledige uitdroging van de vijver in juli dienen te vermijden. De enige goede kant aan de beschreven katastrofale uitdroging in 1962 bestond in het feit, dat wij nu onze vissoorten beter hebben leren kennen.

Oogst 1962:

Op 14.8.62 overleed onze Konservator, de Heer Gaston Claessen, die een onherstelbare leemte heeft nagelaten in zijn bijna erkend Reservaat. Zijn droom, die hij nog in ons Bulletin 1960 (blz. 54) onder woorden bracht mocht helaas niet meer in vervulling gaan...

September 1962:

Bij wijze van proef werd door twee onzer medewerkers een dijk in de afvoersloot geplaatst, waardoor de vijver en de nevenliggende gebieden op peil konden gehouden worden, zonder de andere landerijen te schaden.

Dus een oplossing in vooruitzicht voor ons zo begeerd waterpeil !

Op 8.9.62 wordt de Heer Hubert Lehaen benoemd tot Konservator. Adres: Groenstraat 1, te Neerpelt.

Op 15.9.62 werd vastgesteld dat er vis uit ons Reservaat naar andere plaatsen was overgebracht; deze diefstal werd vergemakkelijkt door de bestaande lage waterstand. In de toekomst zullen onze bewakers hier een oogje in het zeil houden !

Op 20.9.62 werden er 6 nieuwe borden vervaardigd waarop uittreksels vermeld staan uit ons Politiereglement.

Wij willen besluiten met hier nogmaals te wijzen op de uitzonderlijke geest van samenwerking, die ons door het Gemeentebestuur van Neerpelt steeds werd betoond bij diverse gelegenheden, waarbij het behoud en de vrijwaring van ons Natuurreservaat in het gedrang werden gebracht... Voor dit alles onze herhaalde dank !

La Réserve du Hageven à Neerpelt - 1962

par Gaston CLAESSEN (†)
Conservateur
et Hubert LEHAEN
Conservateur

En date du 1 février 1963 notre Association a pris en charge la gestion du remarquable paysage du « Hageven » à Neerpelt. Hélas, le pionnier et l'enthousiaste réalisateur de cette Réserve n'a pas pu assister au couronnement d'une œuvre à laquelle il consacrait tous ses instants.

Témoignons à nouveau toute notre reconnaissance au Bourgmestre et aux Membres du Conseil Echevinal de Neerpelt qui nous ont tant aidé au cours de nos négociations.

Nous publions ici quelques faits saillants qui ont caractérisé l'exercice 1962:

— Certains travaux d'aménagement, entr'autres un rehaussement de digues, ont permis de remettre sous eau deux hectares de terrains bas.

— Des travaux ont été entrepris, pour obliger certains voisins du site à emprunter des chemins réservés uniquement au charroi local, de telle sorte que toute pénétration abusive est désormais rendue impossible.

— Un règlement de police fut voté, qui définit une fois pour toutes les droits des promeneurs ou des visiteurs de la Réserve. Une série de dispositions sévères sont désormais appliquées, par exemple: interdiction de fumer; de récolter des plantes ou des fleurs; de quitter les sentiers et les pistes-nature; l'élimination définitive de toute chasse et d'autres dispositions indispensables. Signalons que la Réserve est totalement interdite au public du 15 février au 30 juillet. Il en résulte qu'en période de nidification, la faune bénéficiera d'une entière sécurité.

— Un des problèmes qui nous préoccupe le plus est celui de l'alimentation des étangs. Tous les moyens mis en œuvre jusqu'ici n'ont donné que des résultats partiels et ce malgré l'aide que nous apporte le garde des usines d'Overpelt-Lommel.

— Une étude hydrobiologique est en cours. Elle vise avant tout à déterminer l'état actuel des eaux et quelles pourraient être les conséquences d'apports d'eau étrangers aux eaux d'infiltration et de pluie qui jusqu'ici alimentaient les marais (vennen). Ne perdons pas de vue qu'à proximité de la Réserve un grand drain d'écoulement a été creusé et que le plan d'eau de la Réserve s'en est trouvé modifié. Il faut éviter d'urgence que la flore caractéristique subisse une altération, par la modification de la composition des eaux qui alimentent une

tantes pour des espèces proches de l'extermination dans notre pays: faucons pèlerins, milans et busard Saint-Martin.

Faute de collaborateurs compétents, cette œuvre de revalorisation de nos réserves libres ne s'est pas encore réalisée partout. Nous demandons aux propriétaires de domaines intéressants de patienter quelque temps, sauf s'ils estiment qu'une intervention urgente s'impose et qu'ils disposent d'une personne qui pourrait intervenir utilement, grâce à notre concours, en tant que collaborateur régional. Il nous serait possible, dans de telles conditions, d'étoffer encore notre impressionnante liste de réserves libres aussi bien dans les domaines privés que dans des bois communaux.

— En dehors de la saison de nidification, les étourneaux se rassemblent par milliers (dortoir collectif) lors du coucher du soleil. Spectacle souvent impressionnant... et surtout bruyant !

— Buiten de broedperiode komen bij zonsondergang duizenden spreeuwen samen op de gemeenschappelijke slaapplaats... een indrukwekkend spektakel ! Maar wat een lawaai...

(Copyright P. Didier)

Jonge kokmeeuwen — (*Larus ridibundus*) — Poussins de mouettes rieuses
(Copyright Ch. Foccroulle)

De havik, vorst van onze wouden — (*Accipiter gentilis*) — L'autour, roi de nos forêts. — Ardennes - Ardennen 1962
(Copyright W. Suetens)

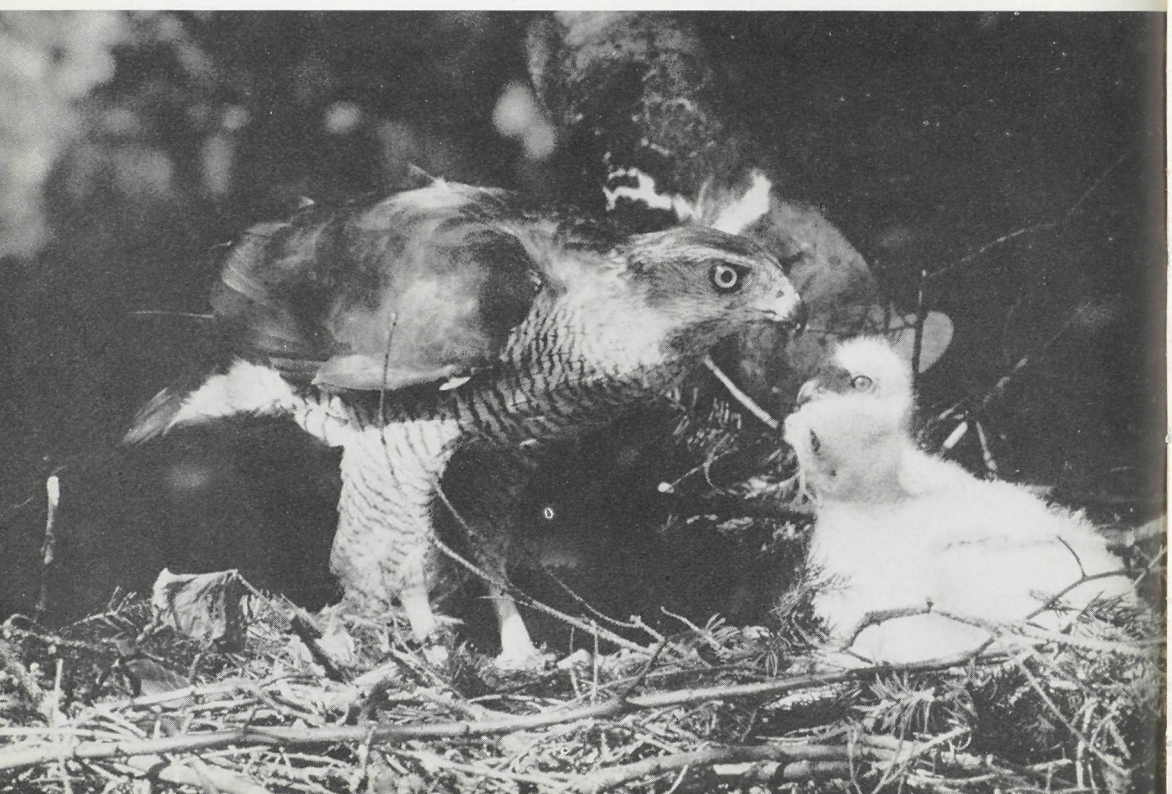

De Reservaten „De Maat" en „Klein Verkallen" te Mol

Wij vatten hier in het kort het verslag samen dat ons werd opgestuurd door de Heer Hendrickx, die tijdelijk jammer genoeg niet in de mogelijkheid geweest is aan onze beide reservaten de nodige aandacht te schenken.

Het „Klein Verkallen" herbergt alle jaren vele typische soorten, doch de broedpoging van de *blauwe reigers* werd er spijtig genoeg niet hernieuwd in 1962. De aanwezigheid van de *boomvalk* werd er regelmatig vastgesteld, evenals die van de *blauwe reiger,* van de *torenvalk* en van het *visdiefje* (begin juli). Een warme zomeravond bracht de bevestiging van het voorkomen van de *ransuil,* evenals die van de *nachtzwaluw,* die regelmatig alhier zijn ratelzang liet horen.

Het reservaat „De Maat" is uitzonderlijk gunstig gelegen, want, dank zij de rust die er steeds heerst, verblijven hier honderden *wilde eenden* en *wintertalingen* in herfst en winter.

Op het eerste gezicht schijnt dit gebied geen groot aantal broedvogels aan te trekken. Noteren wij echter dat heel wat merkwaardige soorten er steeds aanwezig zijn, in het bijzonder de *ijsvogel,* de *waterral* die er in flink aantal moet nestelen, de *roerdomp* die er regelmatig zijn hoorn blaast, en ook de *bruine kuikendief* die men er eveneens waarneemt.

De konservator stipt verder de aanwezigheid aan van de *purperreiger* in augustus en september. Vijf jonge *koekoeken* werden hier opgekweekt door de *kleine karekiet.* Een nest van de *wintertaling* werd hier nog op 8 augustus aangetroffen. Voor de eerste maal bevond er zich een zangpost van de *bosrietzanger.* Vier *fitisnesten* lagen met 6 of 7 jongen. De *grote karekieten* — met 4 verschillende zangposten — laten steeds van ver hun schrepende zang horen.

De konservator vermeldt eveneens als bijzonderheid de luidruchtige aanwezigheid van de *zwarte specht.*

In de loop van de winter 1961-1962 werden vele dagprooivogels opgemerkt; vooral de *havik* verraadde zijn aanwezigheid door het herhaaldelijk slaan van uitgeputte of gekwetste *meerkoeten* en *wilde eenden.*

Het landschap is er zeer schilderachtig; de progressieve overwoekering door een voor magere gronden typische plantengroei zou een diepgaande studie hierover belangwekkend maken.

Vestigen wij nog de aandacht op de *koningsvarens* (Osmunda regalis) die hier overvloedig voorkomen. Bestendig verblijven hier ook een 60-tal hazen die in dit gebied *en* de geschikte woongelegenheden *en* de nog noodzakelijkere rust weten te vinden.

Les Réserves « De Maat » et « Klein Verkallen » à Mol

Nous résumons ici le rapport que nous fait parvenir Monsieur Hendrickx, conservateur.

Le « Klein Verkallen » héberge tous les ans des espèces caractéristiques, mais, hélas, la tentative de nidification des *hérons cendrés* ne se renouvela pas en 1962. La présence du *faucon hobereau* y a été régulièrement observée ainsi que celle de *hérons cendrés,* de *crécerelles* et début juillet de *sternes Pierre-Garin.* Un soir d'été confirma la présence du *hibou moyen-duc* ainsi que celle de l'*engoulevent* qui faisait entendre régulièrement son chant étrange.

La réserve du « Maat » est avant tout intéressante, car grâce à la tranquillité qui y règne, des centaines de *col-verts* et de *sarcelles d'hiver* y résident en automne et en hiver.

Le site ne semble pas, à première vue, attirer un grand nombre d'oiseaux nidificateurs. Signalons cependant que des espèces précieuses y sont toujours présentes, en particulier le *martin-pêcheur,* le *râle d'eau* qui y est fort bien représenté, le *grand butor* dont les appels sont réguliers, ainsi que le *busard des marais* qu'on y observe également.

Le conservateur signale la présence du *héron pourpré* en août et septembre. Cinq jeunes *coucous* ont été élevés par la *rousserolle effarvatte.* Une nichée de *sarcelles d'hiver* fut observée le 8 août. Pour la première fois, un poste de chant de la *rousserolle verderolle* a été noté. Quatre nids de *pouillots fitis* contenaient 6 et 7 jeunes. Les *rousserolles turdoïdes* — 4 postes de chant — font entendre au loin leurs appels grasseyants.

Le conservateur signale en particulier la présence bruyante du *pic noir.*

Au cours de l'hiver 1961-1962, de nombreux rapaces furent signalés; en particulier un *autour* qui semblait avoir capturé des *foulques* et des *canards sauvages* affaiblis ou blessés.

Le site est pittoresque et l'envahissement progressif par une végétation des terrains maigres, mériterait une étude approfondie. Signalons que l'*osmonde royale* (*Osmunda regalis*) y pousse en abondance et que cette fougère est recherchée par le *chevreuil.* Il y a en permanence une soixantaine de *lièvres* qui trouvent en ces lieux et l'habitat et le calme nécessaire.

De Valorisatie van onze vrije Vogelreservaten

door H. WILLE

Bij gebrek aan personeel kon onze Vereniging tot in 1962 weinig ondernemen om in onze talrijke Vrije Vogelreservaten aan effektieve vogelbescherming te doen: dit bracht met zich mee, dat in de meeste van die domeinen, die dan toch een totale oppervlakte beslaan van meer dan 20.000 ha, het vooropgestelde doel deels niet kon bereikt worden, de goede bedoelingen van de meeste eigenaars ten spijt.

Om aan deze leemte te verhelpen en vooral om tegemoet te kunnen komen aan de algemeen uitgedrukte wensen terzake, werd sinds vorig jaar een begin van uitvoering gemaakt met deze valorisatie die uiteindelijk onze vogelstand overal zal ten beste komen.

Een eerste vereiste om met kans op slagen aan dergelijke positieve vogelbescherming te kunnen doen, is te beschikken over een kader bevoegde medewerkers, die de nodige geestdrift kunnen opbrengen, om de uitvoering van ons programma te verzekeren, (vooral tijdens de eerste jaren, die uiteraard besteed moeten worden aan het zoeken naar de beste methodes inzake deze moderne vorm van natuurbescherming).

Ook hebben wij in de mate van het mogelijke getracht aan dit uitgebreid werk een nationaal karakter te verlenen, en dus onze aktie terzelfdertijd in alle 9 onze Belgische Provincies doorgevoerd.

Het eerste punt van onderzoek betreft de bescherming en de vermenigvuldiging van onze insektenetende holtebroedende vogels in onze bosrijke middens, waar overal een zeer nijpende woningnood voor deze zo nuttige vogelsoorten heerst; de resultaten van het eerste jaar van dit onderzoek, ondernomen met behulp van meer dan 1.000 nestkasten van een speciaal type, die selektief verschillende bedreigde mezensoorten bevoordeligen, worden op een andere plaats van dit Bulletin behandeld (blz. 14).

Voor het komende broedseizoen 1963 werd dit onderzoek verder uitgebreid, zodat wij thans reeds in meer dan 80 gemeenten werkzaam zijn met een 60-tal bestendige medewerkers, en met niet minder dan 6.000 selektieve nestkasten voor onze insektenetende vogels. Verder volgt de gedetailleerde lijst ervan (blz. 128).

Dit jaar beginnen wij eveneens met het uitvoeren van een tweede punt van positieve vogelbescherming in onze Vrije Vogelreservaten, namelijk het begunstigen van onze zo bedreigde dagprooivogels, die thans bijna nergens nog hun zo nuttige rol in het natuurevenwicht kunnen vervullen wegens een al te intensieve vervolging.

Reeds dit broedseizoen zullen onze talrijke medewerkers premies kunnen uitreiken aan de jachtopzichters die door hun optreden het ongestoord uitvliegen van broedsels dagroofvogels mogelijk maken.

Deze premies zijn belangrijk, vooral voor die soorten als de slechtvalk, wouw en blauwe kuikendief, die op het punt staan in ons land als broedvogels te verdwijnen.

In vele vrije vogelreservaten kan onze aktie thans nog niet uitgevoerd worden bij gebrek aan bevoegde medewerkers ter plaatse. Wij vragen de geïnteresseerde eigenaars nog wat geduld te beoefenen, ofwel, indien ze denken dat hun domein belangrijk genoeg is om een dadelijke aktie terzake te rechtvaardigen, ons iemand voor te stellen die, mits de nodige vorming (die wij die persoon graag en zo spoedig mogelijk zullen trachten te geven) hun de aangewezen man lijkt om reeds vanaf het broedseizoen 1964 de funktie van plaatselijke medewerker voor het valoriseren van het bewuste Vrije Vogelreservaat te verzekeren.

In dezelfde voorwaarden kunnen wij steeds nieuwe belangrijke private domeinen of gemeentebossen opnemen in onze lijst van Vrije Vogelreservaten.

(*Aythya fuligula*)

— Trois mâles morillons, chassés par l'hiver le plus froid du siècle (1963), se sont réfugiés dans une réserve libre de la région de Charleroi.

— Drie woerden van de kuifeend, ten gevolge van de strengste winter van de eeuw (1963), verdwaald tot in een vrij reservaat van de streek van Charleroi.

— Groep scholeksters op weg naar een toevluchtsplaats, bij opkomende tij in de stroommonding.

— Un vol d'huîtriers rejoint, lors de la marée haute l'embouchure du fleuve.

(Copyright J. Struye de Swieland)

— Vlucht kolganzen, afkomstig uit de toendra, en overwinterend in de weiden van Damme.

— Vol d'oies rieuses, originaires de la toendra, hivernant dans les prairies de Damme.

La Revalorisation de nos Réserves libres

par H. WILLE

Faute de personnel, notre Association n'a pu jusqu'en 1962 accorder à nos nombreuses réserves libres toute l'attention qu'elles méritent. La protection dont devaient bénéficier les oiseaux n'a pas toujours répondu à ce que nous espérions de cette initiative. Malgré les meilleures intentions qui animaient les propriétaires de ces 20.000 ha, le but proposé ne fut atteint que partiellement.

Afin de parer à cette lacune et de répondre aux pressantes sollicitations dont nous avons si souvent été l'objet, une action fut entreprise au cours de l'année 1962 qui vise à valoriser ces sites.

Il paraît avant tout nécessaire, si l'on veut protéger efficacement les oiseaux, de disposer d'un cadre de collaborateurs compétents, nantis d'enthousiasme, afin que notre programme puisse être réalisé. C'est au cours des premières années surtout, que cette action devra s'orienter vers l'emploi de méthodes modernes de protection de la nature.

Nous avons tenté, dans la mesure du possible, d'accorder à cette importante action un caractère national en englobant les neuf provinces.

C'est avant tout une enquête visant à protéger et à favoriser la multiplication de nos oiseaux insectivores cavernicoles qui a été entreprise, en particulier dans nos milieux boisés où le manque de cavités naturelles semblait le plus apparent; les résultats de cette première année de recherches réalisés à l'aide de plus de mille nichoirs d'un type spécial, sont publiés au début de ce bulletin, page 22.

Pour l'année 1963, cette expérience qui semble favoriser, avant tout, les mésanges les plus menacées, a été élargie et 60 collaborateurs permanents opèrent dans 80 communes du pays en utilisant 6000 nichoirs sélectifs. Nous publions à la page 128 la liste des réserves libres où cette importante initiative se développe.

Cette année également nous nous préoccupons du sort qui est réservé à nos oiseaux rapaces dont le rôle prépondérant en matière de maintien des équilibres naturels, n'est plus à démontrer et qui sont, hélas, toujours soumis à d'intenses persécutions.

Nous espérons qu'au cours de la présente période de nidification nos collaborateurs pourront accorder des primes à certains gardes-chasse qui auraient favorisé l'envol naturel de nichées de rapaces diurnes. Ces primes sont impor-

partie des étangs. Un essai, tenté au cours du mois de septembre, permet d'espérer une alimentation quasi normale des étangs (artificielles), et qui offrirait l'avantage de n'affecter en rien l'intégrité des marais primitifs.

— Au cours d'une réunion tenue le 8 septembre à Neerpelt, le jeune collaborateur de notre regretté conservateur fut désigné: pour lui succéder il s'agit de M. Hubert Lehaen, demeurant Groenstraat 1, à Neerpelt.

— L'aménagement de la Réserve laisse bien augurer de l'avenir de notre faune ornithologique. Des panneaux indiquent clairement les limites des zones contrôlées et les règlements de police sont affichés visiblement à l'entrée de la Réserve. Le sentier touristique est pourvu d'un piquetage discret qui permet, même au promeneur solitaire, de retrouver facilement son chemin dans ce paysage quelque peu austère.

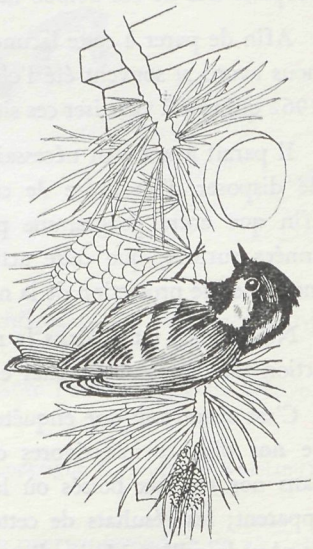

Neerpelt est un exemple encourageant; car la sauvegarde de ce paysage prouve, une fois de plus, quels importants résultats peuvent être atteints quand les Autorités Communales désirent aider ceux qui œuvrent pour la protection de nos sites naturels. Espérons qu'après Neerpelt, Genk, Overpelt, Mol, Assenede, Nieuport, Zonhoven... d'autres administrations communales auront à cœur de suivre cet exemple, car incontestablement il y va de l'intérêt de la communauté.

SELEKTIEVE NESTKASTEN — NICHOIRS SELECTIFS

Province Provincie	Gemeenten Communes	Aantal Nombre	Medewerkers Collaborateurs
1) West-Vlaanderen	7	614	7
2) Oost-Vlaanderen	16	845	10
3) Hainaut	11	603	5
4) Brabant	11	581	13
5) Antwerpen	8	845	7
6) Limburg	7	890	4
7) Liège	11	495	10
8) Namur	5	623	4
9) Luxemburg	5	604	5
	81	6.100	65

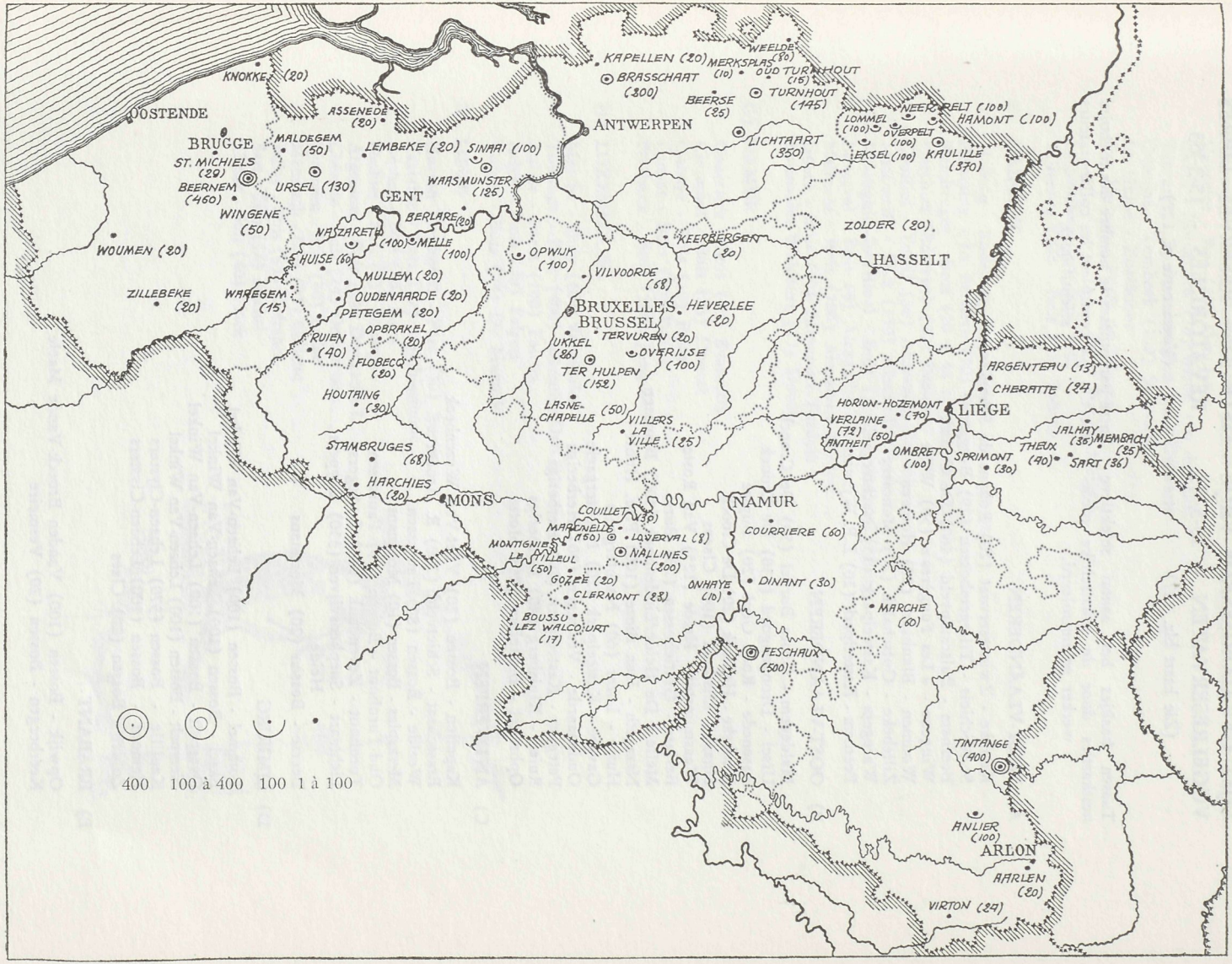
KNOKKE (20)
OOSTENDE
BRUGGE
ASSENEDE (20)
MALDEGEM (50)
LEMBEKE (20)
SINAAI (100)
ST. MICHIELS (20)
BEERNEM (460)
URSEL (130)
GENT
WAASMUNSTER (125)
WINGENE (50)
BERLARE (20)
NAZARETH (100)
MELLE (100)
WOUMEN (20)
HUISE (60)
MULLEM (20)
ZILLEBEKE (20)
WAREGEM (15)
OUDENAARDE (20)
PETEGEM (20)
RUIEN (40)
OPBRAKEL (20)
FLOBECQ (20)
HOUTAING (30)
STAMBRUGES (68)
HARCHIES (20)
MONS
KAPELLEN (20)
BRASSCHAAT (300)
WEELDE (80)
MERKSPLAS (10)
OUD TURNHOUT (15)
TURNHOUT (145)
BEERSE (85)
ANTWERPEN
LICHTAART (350)
LOMMEL (100)
NEERPELT (100)
OVERPELT (100)
HAMONT (100)
EKSEL (100)
KAULILLE (370)
ZOLDER (20)
HASSELT
KEERBERGEN (30)
OPWIJK (100)
VILVOORDE (68)
BRUXELLES
BRUSSEL
HEVERLEE (80)
TERVUREN (20)
UKKEL (86)
OVERIJSE (100)
TER HULPEN (158)
LASNE-CHAPELLE (50)
VILLERS LA VILLE (25)
ARGENTEAU (13)
CHERATTE (24)
HORION-HOZEMONT (70)
LIÉGE
VERLAINE (72)
ANTHEIT (50)
JALHAY (36)
MEMBACH (25)
THEUX (90)
SART (36)
OMBRET (100)
SPRIMONT (30)
COUILLET (30)
MARCHIENNE (160)
LOVERVAL (8)
NAMUR
COURRIERE (60)
MONTIGNIES LE TILLEUL (50)
NALLINES (300)
GOZEE (20)
CLERMONT (83)
ONHAYE (10)
DINANT (30)
MARCHE (60)
BOUSSU LEZ WALCOURT (17)
FESCHAUX (500)
TINTANGE (400)
ANLIER (100)
ARLON
AARLEN (20)
VIRTON (24)
400
100 à 400
100
1 à 100

LIJST GEVALORISEERDE VRIJE VOGELRESERVATEN - 15-3-'63

(Zie kaart blz. 127)

Tussen haakjes het aantal selektieve nestkastjes door de plaatselijke medewerker gekontroleerd.

LISTE DES RESERVES LIBRES REVALORISEES - 15-3-'63

(Voyez carte p. 127)

Entre parenthèses le nombre des nichoirs sélectifs que contrôlent les collaborateurs scientifiques.

A) WEST-VLAANDEREN

Knokke - Zwinreservaat (20) Robyns de Schneidauer
St.-Michiels - Tillegembossen (29) Burggrave
Beernem - Bulscampveld (460) De Croock
Wingene - « Les Fougères » (50) Wille
Woumen - Blankaart (20) Houwen
Zillebeke - Gotschalck (20) Moncarey
Waregem - Kasteelpark (15) Nachtergaele
Beernem - Kasteelpark (20) E.P. Wynants

B) OOST-VLAANDEREN

Maldegem - Grote Burkel (50) De Croock
Ursel - Drongengoed (130) De Croock
Assenede - Rode Geul (20) Buysse
Lembeke - Heihoek (20) De Croock
Sinaai - Lijsdonk (100) Claeys
Waasmunster - Heide (125) Van Roste
Berlare - Gratiebossen (20) Burm
Melle - De Heide/Lindenhoek (100) Blansaer
Nazareth - Den Bieze (100) Prof. Hublé
Huise - Lozer (60) Nachtergaele
Gavere - Kasteelpark (20) Nachtergaele
Oudenaarde - Vestingen (20) Herberigs
Petegem - Kasteelpark (20) Herberigs
Ruien - Kluisberg (40) Herberigs
Opbrakel - Brakelbos (20) Motte

C) ANTWERPEN

Kapellen - Bossen (20) Voet-Van Wezenbeek
Brasschaat - Schietveld (200) R. Arnem
Weelde - Bossen (80) Paulussen
Merksplas - Bossen (10) Mostmans
Oud-Turnhout - Bossen (15) Paulussen
Turnhout - Zevendonk (145) L. Segers
Lichtaart - Snepkensvijver (350) Cuypers
Heide
Beerse - Bossen (20) Mostmans

D) LIMBURG

Lommel - Bossen (100) Lehaen-Van Winkel
Eksel - Bossen (100) Lehaen-Van Winkel
Overpelt - Bossen (100) Lehaen-Van Winkel
Neerpelt - Bossen (100) Lehaen-Van Winkel
Kaulille - Bossen (370) Lehaen-Clysters
Hamont - Bossen (100) Lehaen-Clysters
Zolder - Bossen (20) Claes

E) BRABANT

Opwijk - Bossen (100) Vanden Broeck-Vande Maele
Keerbergen - Bossen (20) Vermeire

Vilvoorde - Parcs-Parken (68) Rowies
Heverlee - Bos (20) Grootaers
Ukkel - Zoniënbos (20) baron van der Elst
Tervuren - Forêt de Soignes (20) Delwarte
Overijse - Tombeek (100) Steensels
La Hulpe - Zoniënbos
Ter Hulpen - Forêt de Soignes
(152) Arnem-Melotte
Lasne-Chapelle - Bois (50)
Villers-la-Ville - Bois (25) Lebrun

F) HAINAUT

Flobecq - Rodeberg (20) Motte
Houtaing - La Berlière (20) Bastien
Stambruges - Bois (20 + 48 peints) Bastien
Harchies (Réserve) (20) Bastien
Couillet - Terril (30) Alexandre-Tordoir
Marcinelle - Bois (150) Alexandre-Tordoir
Montignies-le-Tilleul - Bois (50) Alexandre-Tordoir
Loverval - Bois (8) Alexandre-Tordoir
Nalinnes - Bois (200) Alexandre-Tordoir
Gozee - Bois (20) Alexandre-Tordoir
Boussu-lez-Walcourt (17) Doucet

G) NAMUR

Courrière - Bois (60) Everaerts
Clermont - Bois (23) Doucet
Onhaye - Bois (10) Peifer
Dinant - Bois (30) Peifer
Feschaux - Bois (500) Joseph

H) LUXEMBOURG

Marche - Bois (60) Vermeulen
Tintange - Bois (400) Madame Orts-Parent
Anlier - Forêt (100) Fairon
Arlon - Bois (20) Fairon
Virton - Bois (24) De Muynck

I) LIEGE

Horion Hozémont - Parc (70) Ruelle
Verlaine - Parc (72) Dambiermont
Antheit - Bois (50) Polet
Ombret - Bois (13) Fouarge
Argenteau - Bois (13) Demarche L.
Chératte - Bois (24) Demarche L.
Sprimont - Bois (30) Leduc
Membach - Bois (25) Collette
Jallay - Bois (35) Defrance
Sart - Bois (36) Michel
Theux - Bois (40) Finck

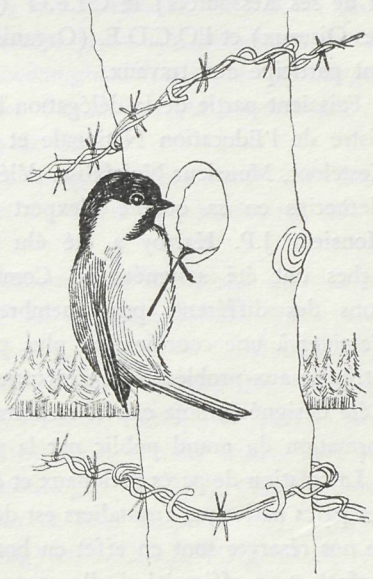

Le Conseil de l'Europe et la Conservation de la Nature

par E. KESTELOOT

Déjà en avril 1961 l'Assemblée Consultative du Conseil de l'Europe avait adopté à la suite d'un débat sur un excellent rapport présenté par Mr John Eden une recommandation en faveur de la Protection de la Nature en Europe. Le comité des Ministres y donna suite et convoqua un comité ad hoc en vue de l'élaboration d'un programme d'action.

Le comité ad hoc s'est réuni du 27 février au 1 mars 1962. Monsieur Kesteloot y assistait en tant que délégué de la Belgique, ainsi que Monsieur Herberigs en sa qualité d'expert et représentant notre association. Monsieur Reylandt représentait le Groupement européen des Ardennes et de l'Eifel. Après des discussions animées et constructives un programme d'action fut établi et soumis au comité des Ministres qui l'approuva.

Le Comité d'experts pour la sauvegarde de la nature et du paysage, créé par la résolution du Comité des Ministres, a tenu sa première session du 22 au 25 janvier 1963 à Strasbourg.

Des délégués de 15 pays: l'Autriche, la Belgique, le Danemark, la France, la République Fédérale d'Allemagne, la Grèce, la Norvège, la Suède, la Turquie, l'Islande, l'Irlande, l'Italie, le Luxembourg, les Pays-Bas et le Royaume-Uni, ainsi que des observateurs de la Suisse et des institutions internationales l'U.I.C.N. (Union Internationale pour la Conservation de la Nature et de ses Ressources) le C.I.P.O (Conseil International pour la Préservation des Oiseaux) et l'O.C.D.E. (Organisation pour le développement Economique) ont participé aux travaux.

Faisaient partie de la délégation belge: Monsieur Darimont, délégué du Ministre de l'Education Nationale et de la Culture et son suppléant Monsieur Kesteloot, Monsieur Noirfalise, délégué du Ministre de l'Agriculture, Monsieur Herberigs en sa qualité d'expert et représentant les organisations privées. Monsieur J.P. Harroy a été élu à la Présidence du Comité. Différentes tâches ont été assignées au Comité, notamment une analyse des législations des différents pays membres du Conseil de l'Europe dans le but d'arriver à une coordination plus poussée. Une importance particulière a été attribuée aux problèmes de l'information et de l'éducation. Monsieur Kesteloot a été désigné comme expert responsable des projets touchant les moyens d'information du grand public par la presse, la radio, la télévision et le cinéma.

La création de parcs nationaux et de réserves a également été étudiée et l'idée des parcs nationaux frontaliers est dans notre optique belge à retenir. Beaucoup de nos réserves sont en effet en bordure de frontière et pourraient gagner en surface et en efficacité si elles pouvaient être étendues au-delà de la frontière.

Ceci est déjà le cas sur une petite échelle pour le Zwin, mais d'autres initiatives dans ce domaine pourraient être prises à la bruyère de Kalmthout, à Neerpelt, les Hautes Fagnes, à Torgny, dans le Westhoek. Le comité des Experts prie également le Comité des Ministres de recommander aux gouvernements qui ne l'avaient pas encore fait d'appliquer la Convention de Paris pour la Protection des Oiseaux.

D'autres recommandations avaient trait à la protection des sols, à l'emploi de produits chimiques, aux pollutions et à la sauvegarde des paysages et de la faune et de la flore. Le Comité d'experts se propose de tenir sa prochaine session en novembre 1963.

De Raad van Europa en de Natuurbescherming

door E. KESTELOOT

Reeds in april 1961 had de Raadgevende Vergadering van de Raad van Europa, als gevolg van een debat op een uitstekend verslag, ingediend door de Heer John Eden, een aanbeveling aangenomen ten gunste van de Natuurbescherming in Europa.

De Raad van Ministers gaf hieraan gevolg en riep een beperkt Komitee ad hoc bijeen met het oog op de uitwerking van een aktieprogramma.

Dit Komitee kwam in vergadering bijeen van 27 februari tot 1 maart 1962. De heer Kesteloot nam hieraan deel in hoedanigheid van Belgisch afgevaardigde, evenals de heer Herberigs in zijn hoedanigheid van expert en vertegenwoordiger van onze Vereniging. De heer Reylandt vertegenwoordigde de Europese Vereniging van de Ardennen en de Eifel.

Na enkele geanimeerde konstruktieve besprekingen werd een aktieprogramma opgesteld en voorgelegd aan de Raad der Ministers, die dit goedkeurde.

Het Komitee van experten voor het behoud van de natuur en van het landschap, opgericht door een beslissing van de Raad der Ministers, heeft zijn eerste vergadering gehouden te Straatsburg, van 22 tot 25 januari 1963.

Afgevaardigden van 15 landen: Oostenrijk, België, Denemarken, Frankrijk, West-Duitsland, Griekenland, Noorwegen, Zweden, Turkije, IJsland, Ierland, Italië, Luxemburg, Nederland en Groot-Brittannië, evenals waarnemers van Zwitserland en van de Internationale Instellingen U.I.C.N. (Internationale Unie voor de Bescherming van de Natuur en haar hulpbronnen), C.I.P.O. (Internationale Raad voor Vogelbescherming) en O.C.D.E. (Organisatie voor de Ekonomische Ontwikkeling) namen deel aan de werkzaamheden.

Maakten deel uit van de Belgische delegatie: de Heer Noirfalise, Afgevaardigde van het Ministerie van Landbouw, de Heer Darimont, Afgevaardigde van het Ministerie van Nationale Opvoeding en Kultuur, en zijn plaatsvervanger de Heer Kesteloot, de Heer Herberigs in zijn hoedanigheid van expert en vertegenwoordiger van de private verenigingen.

De Heer J.P. Harroy werd tot Voorzitter verkozen van het Komitee. Verschillende taken werden aan het Komitee toevertrouwd, namelijk een onderzoek van de wetgevingen van de verschillende landen, leden van de Raad van Europa, met de bedoeling tot een verder doorgedreven koördinatie te geraken. Een bijzondere aandacht werd geschonken aan de informatie- en opvoedkundige problemen. De Heer Kesteloot werd aangeduid als verantwoordelijk expert van de ontwerpen betreffende de informatiemiddelen van het grote publiek door de pers, radio, televisie en film.

De oprichting van nationale parken en reservaten werd eveneens onderzocht en de idee van nationale grensparken dient weerhouden te worden vanuit ons Belgisch standpunt. Vele onzer reservaten bevinden zich immers langsheen de landsgrenzen en zouden zowel aan oppervlakte als aan doeltreffendheid kunnen winnen indien ze langs de andere zijde van de grens konden uitgebreid worden.

Zulks is op een kleine schaal reeds het geval voor het Zwin, doch andere initiatieven in dit verband zouden kunnen genomen worden in de heide van Kalmthout, te Neerpelt, de Hoge Venen, te Torgny, in de Westhoek. Het Komitee van experten verzoekt eveneens de Raad der Ministers de nodige aanbevelingen te doen aan de Regeringen die zulks nog niet hebben gedaan, de Konventie van Parijs voor de bescherming van de vogels toe te passen.

Andere aanbevelingen hadden betrekking tot de bescherming van de bodem, het gebruik van scheikundige produkten, de bezoedelingen en de vrijwaring der landschappen, van de fauna en van de flora. Het Komitee van experten heeft de bedoeling uitgedrukt een eerstvolgende bijeenkomst te beleggen in november 1963.

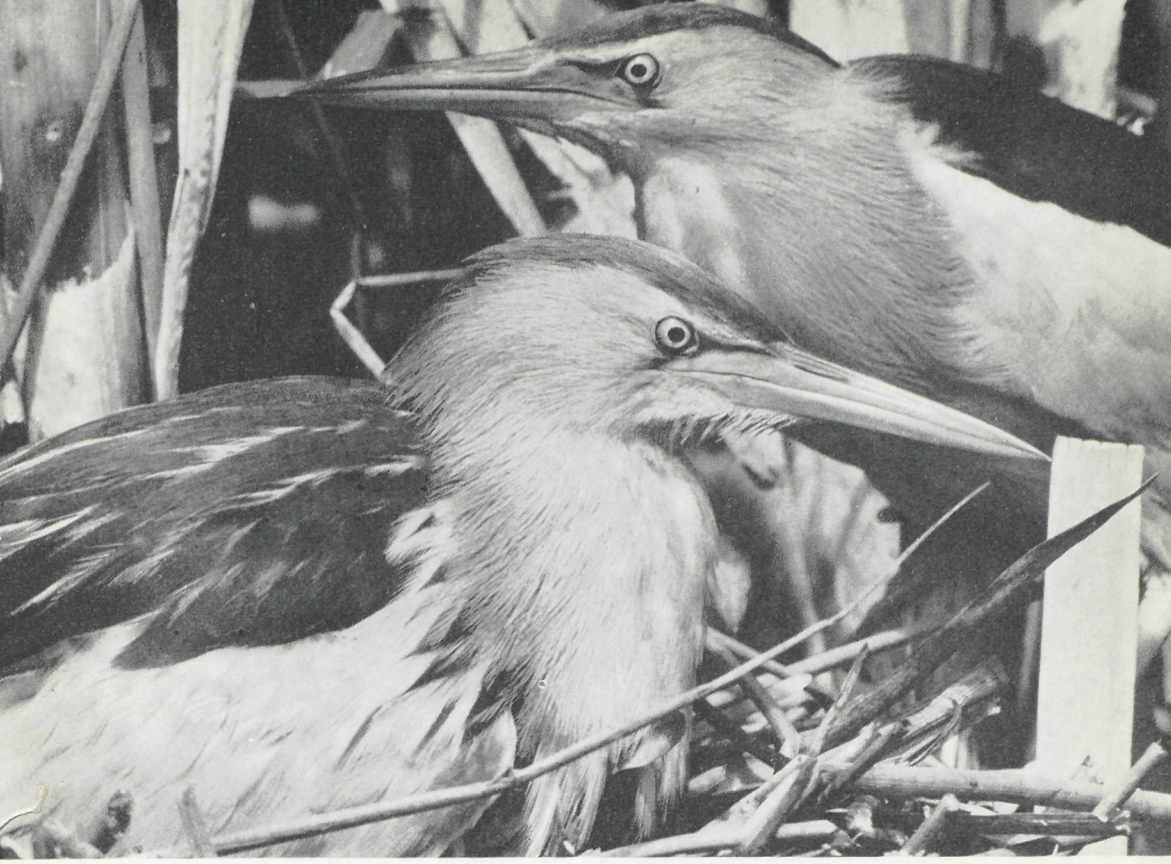

Un couple de butor blongios — *(Ixo brichus minutus)* — Een paar wouwaapjes op 't nest

(Copyright M. VERBRUGGEN)

Le Comité de Rédaction tient à remercier notre éditeur, Messieurs Snoeck-Ducaju & Fils, ainsi que toutes les personnes qui collaborèrent à la réalisation de cet ouvrage, en particulier celles qui nous prêtèrent si obligeamment les documents photographiques qui illustrent ce bulletin. Que ces collaborateurs veuillent trouver ici l'expression de notre gratitude.

De Redactieraad stelt het op prijs, onze uitgever, de Heren Snoeck-Ducaju & Zoon, alsook de personen die hun medewerking verleenden tot het welslagen van dit jaarverslag, te bedanken, en in het bijzonder diegenen welke ons spontaan hun fotografische documenten ter beschikking stelden.

Le présent bulletin a été imprimé sur les presses
SNOECK-DUCAJU & FILS à Gand
Tirage: 3000 exemplaires - Gand, avril 1963

Dit jaarverslag werd gedrukt op de persen
SNOECK-DUCAJU & ZOON te Gent
Oplage: 3000 exemplaren - Gent, april 1963

(Copyright P. VAN GROENENDAEL)